

UVOD

Dok se 2000. godine u Srbiji smenjivao režim i, sa decenijom zakašnjenja,¹ započinjala politička i ekonomska tranzicija, na zasedanju *Evropskog veća* iste godine u Lisabonu je donet *Memorandum o doživotnom učenju*² koji je potvrdio da je Evropa ušla u "vreme znanja". Sticanje i upotreba znanja, posebno u odraslom dobu, uzeti su tada kao ključ za rešavanje najznačajnijih društvenih i individualnih problema kao što su: a) unapređenje međuljudskih i međuetničkih odnosa, b) unapređenje ljudskih prava i građanskih sloboda, c) zaštita životne sredine, d) zaštita i unapređenje zdravlja, e) ishrana stanovništva, f) briga za roditeljstvo i porodicu, g) emancipacija žena, h) zaštita i emancipacija hendikepiranih, marginalnih i ugroženih grupa, i) zapošljavanje stanovništva, j) ekonomski rast, k) unapređenje produktivnosti i ekonomske efikasnosti, l) postizanje ličnog identiteta i pronalaženje smisla života.³

Za razliku od Srbije, savremena demokratska društva su tada, tokom niza godina (pre i tokom devedesetih) intenzivne međunarodne saradnje postigla visok stepen saglasnosti oko ključnih ciljeva i principa koji se tiču obrazovanja, njegove uloge u individualnom i društvenom razvoju, kao i puteva i načina realizacije tih ciljeva.⁴ Stavovi i vrednosti za koje su se zalagali i koje su afirmisali već su implementirani u pozitivno pravo i nacionalne i regionalne politike obrazovanja pojedinih zemalja - delom zahvaljujući i vodećim smernicama za aktivnosti u području obrazovanja i obuke, datim u *Beloj knjizi o obrazovanju i obuci* (Brisel, Luksemburg, 1995).⁵

- 1 I dok je to u Srbiji decenija ratova, izbeglica, izolacije, sankcija, višecifrene inflacije, sunovrata ekonomije, politike i morala, zemlje Evrope su razmatrale svoj dalji razvoj u kojem se „obrazovanje odraslih posmatralo kao uslov opstanka i razvoja modernih društva. U uslovima brzih demografskih, socijalno-političkih, ekonomskih i naučno-tehnoloških promena njegov značaj izuzetno je rastao. Obrazovanje odraslih ima vitalnu ulogu u ekonomskom razvoju savremenih društva i otvaranju stvarnog prostora za delotvorno učešće građana u rešavanju različitih društvenih, profesionalnih, porodičnih i individualnih problema.“ Izvor: Medić S, Despotović M, Popović K, Milanović M. (2002). *Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih*. u: *Kvalitetno obrazovanje za sve – Put ka razvijenom društvu* (305-332). Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta RS. Celovit dokument je dostupan i na adresi: http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/adult-yug-ser-srb-t02.pdf. Videti šire na adresi: http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/white_pap-yug-ser-srb-t02.pdf (pristupljeno 7. 5. 2009). U daljem tekstu *Strateški pravci* iz 2001. godine.
- 2 Na zasedanju Evropskog veća u Lisabonu 2000. godine donet je *Memorandum o doživotnom učenju* (*Memorandum on Lifelong Learning, European Commission, Paris, 1996.*), Dostupan na adresi: www.paulofreireinstitute.org/Documents/mayo-01.pdf (U daljem tekstu *Memorandum o doživotnom učenju*).
- 3 To je bio jedan od razloga što je samo tokom poslednje decenije kroz seriju međunarodnih konferencija skretana pažnja na obrazovanje, pa i obrazovanje odraslih posebno, kao na osnovni razvojni resurs, uslov i strategiju rešavanja ključnih nacionalnih i međunarodnih problema: Svetska konferencija o obrazovanju za sve - U susret trećem milenijumu (Jomtien, Tailand, 1990), Konferencija Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima (Rio de Žaneiro, 1992), Svetska konferencija o ljudskim pravima (Beč, 1993), Međunarodna konferencija o stanovništvu i razvoju (Kairo, 1994), Svetski samit za društveni razvoj (Kopenhagen, 1995), Konferencija Ujedinjenih nacija o ljudskim naseljima Habitat II (Istanbul, 1996), Svetski samit o hrani (Rim, 1996) i sl. *Strateški pravci iz 2001. godine*, str. 5.
- 4 Obrazovanje odraslih je jedna od tema koja spada među one kojima se međunarodne organizacije intenzivno bave i koje su već decenijama stalni predmet brige UNESCO-a, Evropskog saveta, Svetske banke, OECD-a i mnogih drugih značajnih međunarodnih organizacija, institucija i fondacija. Ekonomske promene, brz tehnološki razvoj, potreba demokratizacije polarizovanog i neravnomerno razvijenog sveta, problemi političkog, socijalnog i privrednog karaktera, uslovi su da obrazovanje odraslih i permanentno obrazovanje postanu jedna od najaktuelnijih tema, jer se upravo obrazovanje odraslih vidi kao osnovni način njihovog rešavanja. Između ovih organizacija i tela, odnosno njihovih stavova, programskih zahteva i projekata postoji stalna komunikacija i značajan stepen kompatibilnosti. I ministri obrazovanja zemalja OECD-a su (*Lifelong learning for all*, Pariz, 1996) prihvatili doživotno obrazovanje kao rukovodeći princip političke strategije koja će biti direktan odgovor na potrebe unapređenja kapaciteta pojedinaca, porodica, radnih mesta i zajednica da se neprestano adaptiraju i obnavljaju. *Strateški pravci iz 2001. godine*, str. 6.
- 5 *Bela knjiga o obrazovanju i obuci* (Brisel, Luksemburg, 1995). *Bela knjiga* Evropske unije je napisana s ciljem da obezbedi vodeće smernice za aktivnosti u području obrazovanja i obuke. U njoj je afirmisan jedan od ključnih principa moderne Evrope - kompatibilnost između socijalne integracije, zapošljavanja i ličnog razvoja svakog pojedinca. Obrazovanje treba da učestvuje u obezbeđivanju takve kompatibilnosti i da vodi ka izgradnji društva koje uči. U *Beloj knjizi* se, naime, ukazuje na činjenicu da napore evropskih zemalja u cilju zaustavljanja rasta nezaposlenosti nisu imali zadovoljavajućih efekata i da obrazovanje i obuka treba posmatrati kao poslednje u nizu sredstava za rešavanje problema zapošljavanja. Razvoj,

Obrazovanje odraslih je u razvijenim demokratskim društvima već odavno postalo ključ za rešavanje najznačajnijih problema današnjice i realan interes i potreba savremenog sveta.⁶

Zaključci *Evropskog veća* su i danas, skoro petnaest godina od kada su usvojeni i objavljeni u *Beloj knjizi* (1995. godine), više nego aktuelni za Srbiju:

- ◆ Unapređenje doživotnog učenja je nužno za uspešnu tranziciju ka društvu i ekonomiji utemeljenim na znanju.
- ◆ Doživotno učenje mora postati vodeće načelo celokupne organizacije obrazovanja i sticanja znanja i glavni način za razvoj građanstva, društvene povezanosti i zapošljavanja.
- ◆ Oživotvorenje doživotnog učenja smatra se najsigurnijim putem: a) u izgradnji društva koje nudi jednake mogućnosti pristupu kvalitetnom obrazovanju svim građanima tokom čitavog života; b) u prilagođavanju načina sticanja obrazovanja, kao i načina organizacije radnog vremena tako da ljudi mogu učestvovati u trajnom procesu obrazovanja tokom celog života; c) u postizanju višeg ukupnog nivoa obrazovanja i kvalifikacije u svim sektorima, u osiguravanju visokokvalitetnog obrazovanja i usavršavanja i istovremeno u osiguravanju da znanje i sposobnosti ljudi budu u skladu sa promenama zahteva na poslu, organizacijom radnog mesta, metodama rada i sl.; d) u podsticanju i pripremanju ljudi za aktivno sudelovanje u svim područjima javnog života, posebno u društvenom i političkom životu, uključujući i vođenje politike na evropskom nivou.

U svim međunarodnim dokumentima obrazovanje i učenje odraslih se posmatra kao vitalni element i strategija socijalno-ekonomskog i individualnog razvoja. Promene koje se dešavaju u savremenom svetu utiču na očekivanje da će svaki pojedinac sticati i obnavljati svoja znanja tokom celog života. U društvima koja se zasnivaju na znanju, obrazovanje i učenje odraslih nije samo interes države, pojedinca ili nekih posebnih društvenih grupa. Ono je uvek partnerska delatnost koja se realizuje kroz formalno, neformalno i informalno obrazovanje i učenje, u međuspletu interesa i odgovornosti države, privrede i civilnog sektora, odnosno različitih činilaca kao što su: a) različite vladine organizacije i agencije, b) različite

kompetitivnost i zaposlenje istaknuti su kao glavni ciljevi, a investiranje u znanje kao osnova za podsticaj za zapošljavanje, kompetitivnost i društvenu koheziju. Glavni pravci aktivnosti na nivou Evrope podrazumevaju: a) podsticanje sticanja novih znanja, b) približavanje škole i sveta rada, c) borba protiv isključenja (second chance), d) poznavanje tri evropska jezika, e) ravnopravno tretiranje investicionog i kapitala za obrazovanje. *Strateški pravci iz 2001. godine*, str. 7.

6 O tome najbolje svedoči Peta UNESCO-va međunarodna konferencija o obrazovanju odraslih u čijem radu i pripremi su učestvovali (što ranije nije bio slučaj) ključne međunarodne organizacije i agencije (*Program za razvoj UN, Fond za razvoj UN, Fond za stanovništvo UN, Visoki komesarijat za izbeglice, Dečiji fond (UNICEF), Organizacija za ishranu i poljoprivredu (FAO), Međunarodna organizacija rada (ILO), Svetska zdravstvena organizacija (WHO), Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), Evropska unija, Savet Evrope*). Na ovoj konferenciji, gde je od 150 učesnika bilo 50 ministara obrazovanja, su usvojena dva osnovna dokumenta: *Deklaracija o učenju odraslih* i *Agenda za budućnost*. U Deklaraciji se izražava uverenje da će jedino humanistički usmeren razvoj i participativno društvo dovesti do prihvatljivog i pravičnog razvoja. Da bi čovečanstvo opstalo, neophodna je participacija zasnovana na informisanosti. Na taj način obrazovanje odraslih postaje više od prava. Ono je ključ za XXI vek, "ono je i posledica aktivnog građanstva, ali i uslov za potpunu participaciju u društvu. Ono je snažan koncept za negovanje ekološki prihvatljivog razvoja, za unapređenje demokratije, pravde, jednakosti polova, naučnog, društvenog i ekonomskog razvoja, i za izgradnju sveta u kome su nasilni sukobi zamenjeni dijalogom i kulturom pravednog mira". *Agenda, odnosno program za budućnost* detaljno razlaže mere za realizaciju stavova o učenju odraslih koje predviđa *Deklaracija o učenju*. *Agenda* poziva na formiranje lokalne zajednice koja je pogodna za učenje odraslih, unapređenje uslova učenja odraslih (usvajanje zakona i politike koji omogućuju dostupnost obrazovanju, otvaranje škola svih nivoa prema odraslim učesnicima); eliminisanje barijera između formalnog i neformalnog obrazovanja, obezbeđivanje sveopšteg prava na pismenost i osnovno obrazovanje, povezivanje pismenosti sa društvenim i ekonomskim razvojem, povezivanje učenja odraslih sa svetom rada, odnosom prema okolini i zdravlju stanovništva, porodičnim životom informacionim tehnologijama, poboljšanjem finansiranja odraslih (izdvajanje 6% društvenog proizvoda za obrazovanje i ravnopravno učešće obrazovanja odraslih u raspodeli tih sredstava). *Strateški pravci iz 2001. godine*, str. 7.

nevladine organizacije, c) privredna preduzeća, d) profesionalne asocijacije, e) naučnoistraživačke institucije, f) privatni sektor, g) porodica i pojedinci.

Za zemlje u tranziciji ovi stavovi imaju poseban značaj. One imaju imperativ brzog prevladavanja brojnih ekonomskih, političkih i socijalnih problema i uspešnog uključenja u svetske integrativne tokove. Obrazovanje odraslih se, po postojećem iskustvu mnogih zemalja i po preporukama značajnih međunarodnih organizacija, vidi kao jedan od glavnih načina postizanja ovih ciljeva. Odrasli čine najveći deo populacije (u našoj zemlji oko 70%), i postoji snažan društveni interes da se on intenzivno uključi u proces promena, a ne da se čeka na rezultate mera učinjenih u oblasti obrazovanja dece i omladine. U periodu tranzicije obrazovanje odraslih mora predstavljati jedan od najznačajnijih nacionalnih projekata, posebno zbog činjenice da Srbija ima prilično nepovoljnu obrazovnu strukturu odraslog stanovništva.

Nakon devedesetih, danas u Srbiji teče i druga (skoro) propuštena decenija, a da se pitanje obrazovanja odraslih, kao jedan od ključnih preduslova sveukupnog društvenog razvoja Srbije, nije u potpunosti pravno, institucionalno ni programski regulisalo. Podsticaj da se, od 2001. naovamo, problemi vezani za obrazovanje odraslih počnu efikasnije rešavati nije bila ni činjenica da je u to vreme niz međunarodnih organizacija pružio ogroman doprinos ovim procesima, podstičući pre svega učenje i obrazovanja odraslih vezano za zapošljavanje, razvoj demokratije i građanskog društva.⁷

Srbiji je neophodan zakon o obrazovanju odraslih, kojim bi raznovrsne i multifunkcionalne obrazovne potrebe te populacije trebalo da postanu integralni deo celovitog sistema obrazovanja Republike.⁸ Vlada Srbije je usvojila *Akcioni plan za sprovođenje Strategije razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji za period 2009. - 2010. godine. Akcioni plan, uz Strategiju razvoja obrazovanja odraslih*, donetu 2006. godine, neophodan je dokument za stvaranje kulture učenja, društvene organizacije i ekonomije zasnovane na znanju i unapređenju sposobnosti i postignuća odraslih ljudi. Prioriteti u zadovoljavanju obrazovnih potreba starijih od 18 godina, koji treba da doprinesu i ekonomskom razvoju zemlje, jesu saradnja socijalnih partnera u obrazovanju odraslih, formiranje agencije ili tela za stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih, koje treba da objedini različita ministarstva i druge strukture, podsticanje programa i iznalaženje finansijskih sredstava za te projekte.⁹

Podsećanja radi: u Srbiji tri miliona ljudi ima završenu osnovnu školu ili nekoliko razreda "osmoletke"; stopa nezaposlenosti je najveća kod osoba sa srednjim nivoom obrazovanja (oko 24.2%), kao i kod onih sa osnovnim obrazovanjem (21%); 47% odraslog stanovništva ne poseduje adekvatne radne i životne veštine i kompetencije, a veliki deo njih ima značajne teškoće da nađe ili zadrži svoj posao; gotovo 70% siromašnog stanovništva ima samo osnovnu školu ili manje od toga (dok je među osobama sa visokim obrazovanjem taj procenat znatno niži i iznosi oko dva odsto); itd.¹⁰ U tom kontekstu jasno je zašto se obrazovanje odraslih razume kao osnovni instrument za socijalno-ekonomsku transformaciju i razvoj društva i pojedinca. Drugim rečima, obrazovanje odraslih treba da odgovori na potrebe tržišta rada

⁷ Ibidem

⁸ Ovo je bila tema konferencije "Obrazovanje odraslih - šansa za društveno-ekonomski razvoj Srbije", održanoj u Beogradu 17. mart 2009. Konferenciju "Obrazovanje odraslih - šansa za društveno-ekonomski razvoj Srbije" je organizovalo *Ministarstvo prosvete* u saradnji sa *Društvom za obrazovanje odraslih*, uz podršku *Instituta za međunarodnu saradnju Udruženja za obrazovanje odraslih Nemačke* i *ETF-Evropske fondacije za osposobljavanje*. Učesnicima skupa, na kome je pročitana telegram podrške predsednika Srbije Borisa Tadića, podeljen je i *Nacionalni izveštaj o razvoju i stanju obrazovanja odraslih u Srbiji*, podnet UNESCO-u, u okviru priprema za međunarodnu konferenciju o obrazovanju i učenju odraslih, koja će biti održana u Brazilu u maju ove godine. Videti šire na adresi: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/sekcija.php?start=50&id=251> (Pristupljeno 4.5. 2009).

⁹ Ibidem.

¹⁰ Podaci su navedeni na pomenutoj konferenciji "Obrazovanje odraslih - šansa za društveno-ekonomski razvoj Srbije". Navedeno prema: http://www.rtv.rs/sr/vesti/drustvo/obrazovanje/2009_03_17/vest_120030.jsp (Pristupljeno 4.5. 2009)

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

i potrebe pojedinaca da steknu određena zanimanja i veštine. Samim tim ono, takođe, treba da omogući veću konkurentnost na tržištu rada, predupredi socijalnu isključenost i podrži individualni razvoj i samoispunjenje.

Dakle, osnovna pretpostavka za rešavanje niza krucijalnih društvenih problema je funkcionalizacija osnovnog obrazovanja koja bi omogućila da skoro polovina stanovništva izađe iz siromaštva, dobije šansu da se uključi u tržište rada, nastavi dalje obrazovanje i unapredi lični i socijalni razvoj. Zbog toga je projekat funkcionalnog obrazovanja odraslih izabran kao jedan od prioriteta, a iskustva iz njegove implementacije predstavljena u ovoj publikaciji.

ZAŠTO OVA PUBLIKACIJA I KOME JE NAMENJENA?

Primarni motiv da se priredi ova publikacija, koja ima funkciju vodiča za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih je potreba da se reaguje na sledeće faktore koje je implementacija ogleđa *Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma* učinila još više vidljivim:

- ◊ za aktuelni društveni sistem vrednosti obrazovanje nije na listi prioriteta - naprotiv, nalazi se na dnu vrednosne lestvice;
- ◊ važeći sistem osnovnog obrazovanja odraslih je neadekvatan i disfunkcionalan - ignoriše potrebe, ostvarene uloge i stečena iskustva odraslih, nije zasnovan na potrebama tržišta rada, otežava implementaciju nacionalnih strategija, deluje izvan reformskog procesa i aktuelnog društvenog razvoja i u potpunosti je suprotnosti sa međunarodnim pravcima i standardima obrazovanja odraslih;
- ◊ rigidnost postojećeg formalno-pravnog sistema obrazovanja ide paralelno sa nejasnom podelom odgovornosti između *Ministarstva prosvete* i *Ministarstva rada* (npr. u pogledu NOK-a, rešavanja pitanja akreditacije i sertifikovanja itd);
- ◊ socijalno partnerstvo je nedovoljno razvijeno - pojedini nosioci procesa nisu svesni svoje uloge u rešavanju problema vezanih za obrazovanje, a lokalna vlast u pojedinim opštinama ne pokazuje zainteresovanost ni razumevanje za rešavanje obrazovnih problema u svojoj sredini;
- ◊ post-izborne promene političkog kursa neretko donose diskontinuitet kako reformskih pravaca i dinamike, tako i zainteresovanosti i angažovanja pojedinih institucija koje su nosioci procesa.

Prioritetni motiv su, međutim, potrebe potencijalnih korisnika i rezultati analize obrazovne strukture stanovništva Srbije. Analiza stanja obrazovanja u Srbiji pokazuje da je neophodan jedan noviji, fleksibilniji pristup ovim problemima. Obrazovna slika Srbije nepovoljna je u svakom pogledu. Više od petine (22%) stanovništva starijeg od 15 godina ili je nepismeno ili nema završeno osnovno obrazovanje, a skoro četvrtina (24%) ima samo osnovno obrazovanje, što znači da je skoro 50% stanovništva na liniji obrazovnog minimuma ili ispod njega. Izdvajanje za obrazovanje je, u poslednjih 15 godina, opalo za 70%. Stopa izdvajanja za obrazovanje od 3.2 bruto nacionalnog dohotka svrstava Srbiju na začelje Evrope, a čak i planirana stopa za 2010. od 4.5% teško da će zadovoljiti narasle potrebe i zahteve. Stručno obrazovanje nije adekvatno povezano sa tržištem rada pa je mera produkcije nezaposlenosti prilično visoka. Postoje i crne tačke sistema obrazovanja: mali obuhvat predškolskim obrazovanjem, nedovoljna inkluzija osoba sa invaliditetom i marginalizovanih grupa, nepostojanje **druge šanse**, napušteno i zapušteno obrazovanje odraslih, čije institucije, programi i kadrovi teško da mogu da odgovore na ove potrebe. Posebno je nepovoljna slika obrazovnog i kvalifikacionog nivoa nekih nacionalnih manjina, naročito Roma, među kojima je 60% nepismeno ili ima nekoliko razreda osnovne škole, a samo oko 30% ima završenu osnovnu školu.

Naredni motiv je davanje doprinosa aktuelnim nacionalnim strategijama, reformskim procesima i, u celini, evropskom pravcu razvoja Srbije - posebno kada je reč o reformi obrazovanja odraslih, tim pre što je Srbija potpisnica najvažnijih međunarodnih dokumenata i

što je proevropski kurs osnova razvoja niza sličnih dokumenata i strategija¹¹ na nacionalnom nivou.

Konačno, **svim ovim motivima zajedničko** je nastojanje da ova publikacija o funkcionalnom osnovnom obrazovanju odraslih, kao krajnji rezultat rada na istoimenom ogledu,¹² posluži kao vodeći instrument u ostvarivanju jednog od strateških ciljeva države Srbije: smanjenje siromaštva unapređivanjem nivoa obrazovanja pripadnika ugroženih grupa. U skladu sa tim, namenjena je svim zainteresovanim subjektima koji su, kako na vertikalnoj, tako i na horizontalnoj ravni, nosioci procesa razvoja, a samim tim i smanjenja siromaštva. Vodič je, dakle, namenjen kreatorima i donosiocima odluka u resornim državnim institucijama, od nadležnih ministarstava, do *Nacionalne službe za zapošljavanje*, od poslodavaca i tržišta rada do (lokalnih) nevladinih organizacija.

Namera ove publikacije je da istovremeno bude alat, osnova i okvir za kreiranje strateških odluka i planiranje konkretnih akcija koje, na nacionalnom i lokalnom nivou, treba da doprinesu efikasnom otklanjanju uzroka i, samim tim, presecanju kruga siromaštva. Naredna namera ovog vodiča je da bude resurs za generisanje aktivnih mera neophodnih za ostvarivanje ciljeva nacionalnih strategija i dalji evropski razvoj Srbije. Konačno, namera ove publikacije je da podstakne obrazovanje odraslih u skladu sa potrebama odraslih i potrebama tržišta rada, upravo zato što je obrazovanje sve manje vrednost po sebi, a sve više je u funkciji postizanja optimalnog ličnog razvoja pojedinca i porodice, razvoja i napredovanja u profesionalnoj karijeri, očuvanja zdravlja i okoline, aktivnog učestvovanja u društvenom životu. Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih definiše se sve više kao minimum pismenosti i obrazovanja koje društvo mora da ponudi svojim članovima i koji je njihova obaveza kao odgovornih građana tog društva.

Na kraju valja podvući da koncept, namena i domet publikacije *Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih - programski/prosvetni ogled kao aktivna mera*, svrstavaju ovu publikaciju u red onih koje u potpunosti nadilaze granice i versku, nacionalnu, rasnu ili političku pripadnost – umesto toga okvir i fokus ovog vodiča su prava i potrebe konkretnih pojedinaca iz socijalno ugroženih grupa. Međunarodni karakter, odnosno univerzalnost ove knjige se ogleda i u činjenici da je primena programa FOOO moguća, štaviše poželjna, u svim državama i društvima koja se suočavaju sa: a) problemom pismenosti velikog broja odraslih, b) visokim procentom nekvalifikovane radne snage, c) izraženim siromaštvom velikog broja građana, d) raskorakom između većećeg sistema obrazovanja odraslih i aktuelnih društvenih kretanja, e) slabim rast društvenog proizvoda i usporenim razvojem društva u celini, itd. Dakle, program FOOO je primenljiv u svim zemljama tranzicije, a posebno u zemljama u regionu jugoistočne Evrope, a u rukama međunarodnih organizacija program FOOO postaje instrument za smanjenje siromaštva na globalnom nivou.

11 Kao potpisnica najvažnijih međunarodnih dokumenata Srbija je razvila niz sličnih dokumenata i strategija na nacionalnom nivou: *Politika i strategija razvoja obrazovanja odraslih*, *Politika i strategija stručnog obrazovanja*, *Strategija za smanjenje siromaštva*, *Nacionalna strategija zapošljavanja*, *Strategija za inkluziju Roma*, *Nacionalna strategija obrazovanja*, itd. Sva dokumenta su dostupna na adresi: <http://www.prsp.sr.gov.yu/dokumenta.jsp>

12 Projekat *Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma* je programski, odnosno prosvetni ogled koji je u periodu od novembra 2005. do septembra 2008. godine realizovao *Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta* u Beogradu u saradnji sa *Ministarstvom prosvete i sporta* Republike Srbije, *Nacionalnim savetom romske nacionalne zajednice*, *NVO Društvo za obrazovanje odraslih*, *Nacionalnom službom za zapošljavanje* i odgovarajućim obrazovnim ustanovama, trening centrima i školama za obrazovanje odraslih. Projekat je realizovan u 11 opština: Beograd, Zemun, Obrenovac, Valjevo, Niš, Prokuplje, Leskovac, Vranje, Sombor, Ada i Bujanovac. Ciljna grupa projekta FOOOR su bili odrasli Romi, uzrasta od 15 do 35 godina, koji nisu završili osnovno obrazovanje, niti su stekli određenu stručnu spremu kroz redovno školovanje. Namera projekta je bila stvaranje predloga sistemskog rešenja za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma, a potom i ostalih odraslih građana Srbije sa sličnim problemima i potrebama. *Rezime projekta FOOOR* videti u aneksu br. 1.

* * * * *

Uobičajeno je da publikacija koja ima funkciju vodiča, svojom strukturom i sadržajem daje precizna uputstva i konkretan, taksativan redosled koraka za uspešno i efikasno delovanje u pravcu ostvarivanja željenih ciljeva. Međutim, ova publikacija ide korak dalje, budući da, pored standardnih karakteristika, daje mogućnost da se opisani koncepti, instrumenti, procedure i mehanizmi programa FOOO prilagode potrebama ciljne grupe i ukupnog društvenog konteksta. I upravo to je dodatna vrednost novog programa funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih, samim tim i ovog Vodiča koji je nastao kao još jedan, završni rezultat oglada FOOOR.

Izrada publikacije *Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih - programski/prosvetni ogled kao aktivna mera* je predstavljala posebnu vrstu izazova - ne samo zbog količine dokumenata nastalih tokom pripreme i realizacije projekta FOOOR, već pre svega zbog činjenice da je reč o fleksibilnom programu koji je, upotrebom instituta oglada, testiran po prvi put i to u uslovima tekuće tranzicije društva. Izazov je, naime, bio: a) precizno opisati fleksibilnost novog programa FOOO, b) detaljno rekonstruisati dinamičnost procesa implementacije, odnosno preslikati mehanizme efikasnosti i efektivnosti novog programa u uslovima gde se ukorenjeni način delovanja (i pojedinaca i institucija) opire deklarisanim i pravno definisanim promenama, konkretnije rečeno, u uslovima gde je najveći izazov aktuelnih reformi ignorisanje novo-usvojenih zakona.

Testiranje novog programa za obrazovanje odraslih u uslovima u kojima (neujednačena) dinamika tranzicionih reformi rezultira promenama sa oba predznaka (pozitivnim i negativnim) podrazumevalo je da nije moguće unapred isplanirati ni sve neophodne aktivnosti, niti sve očekivane rezultate. To je dodatno otežavalo detaljnu rekonstrukciju redosleda koraka - počev od plana implementacije, preko sprovođenja tog plana, do merenja ostvarenja rezultata nakon završetka projekta.

Kako je reč o programu čija je suštinska namera da bude u funkciji potreba pojedinaca iz različitih socijalno ugroženih grupa (Romi, siromašni, raseljena lica, izbeglice, „žrtve tranzicije“ itd), tržišta rada i kapaciteta lokalnih institucija, fleksibilnost oglada FOOOR se manifestovala gotovo na svim nivoima i to je njegoa kvalitativna prednost. Upravo ta prednost je, dobrim delom, definisala strukturu i sadržaj ove publikacije, nalažući da se:

- a. objasni pojam i suština FOOO, odnosno da se predoče koncepti za različite grupe aktivnosti, instrumenti, principi, domet, ciljevi i svrha programa FOOO,
- b. pored opisa načina primene i delovanja programa FOOO na lokalnom i nacionalnom nivou objasni kako je, tokom implementacije, ogled postepeno prerastao u aktivnu meru,
- c. pored prednosti ukaže i na naučene lekcije nastale tokom implementacije oglada,
- d. ukaže na sve vrste promena, ishoda i rezultata nastalih tokom i nakon završetka projekta FOOOR na različitim nivoima - od direktnih korisnika, preko institucija odgovor-

nih za osnovno obrazovanje odraslih, do institucija nadležnih za institucionalizaciju i sistemsko definisanje/uspostavljanje programa,

- e. da prikaz i objašnjenje faktora koji potvrđuju/osiguravaju primenu (replikabilnost) programa FOOO na ostale ciljne grupe i u drugim opštinama i regionima.

Ovo je postignuto tako što je ova knjiga, umesto standardnih instrukcija i uputstava po principu korak-po-korak, strukturisana u pet celina od kojih svaka ima dva nivoa: prvi nivo su objašnjenja data u samom tekstu, a drugi nivo su aneksi u kojima su dati prateći instrumenti, skice pojedinih procesa, odgovarajuća uputstva, formati, ilustracije, itd. Vodič je postavljen tako da istovremeno posluži kao konceptualni okvir za planiranje celovitih ili parcijalnih aktivnosti u sferi obrazovanja odraslih na lokalnom nivou, i kao instrument za institucionalizaciju programa, mehanizama i procedura za sistemsko rešavanje pitanja iz ove oblasti i pomeranje postojećih granica u obrazovanju odraslih u Srbiji.

Ova publikacija - vodič je nastala na osnovu i nakon implementacije ogleđa FOOOR i u njemu su, pored stečenih iskustava, data i sažeta višegodišnja naučna saznanja iz oblasti obrazovanja odraslih - i to unutar sledećih odeljaka:

Odeljak 1. Aktuelno stanje u oblasti (osnovnog) obrazovanja odraslih. Kratak pregled aktuelnog stanja u sferi osnovnog obrazovanja odraslih je u ovom odeljku dat na osnovu paralele sa stanjem u ovoj oblasti s početka tranzicije - od 2001. do danas.

Odeljak 2. FOOO: program i instrumenti. Sumirana saznanja i instrumenti za funkcionalizaciju osnovnog obrazovanje odraslih, nastali kao rezultat višegodišnjeg naučnog i stručnog rada na najvišim obrazovnim institucijama u Srbiji, izloženi su u ovom odeljku. Nakon kratkog pregleda prednosti novog naspram starog modela obrazovanja odraslih, dato je objašnjenje ključa funkcionalizacije OOO, tumačenje samog pojma, svrhe, principa i ciljeva funkcionalizacije i opis instrumenata neophodnih za razvoj i implementaciju programa FOOO - od metodologije razvoja kurikuluma, preko organizacije učenja, nastavnog plana i programa osnovnog obrazovanja i obuka do postupka sertifikovanja obuka. U celini gledano, ovaj odeljak se može razumeti kao opis pripreme uslova, koncepata i instrumenata za primenu modela FOOO.

Odeljak 3. FOOO(R) kao aktivna mera: primer dobre prakse. Opis procesa implementacije ogleđa FOOOR - od stvaranja operativnog plana i koncepta, preko uspostavljanja pravnih i institucionalnih okvira za njegovu implementaciju, toka implementacije i konvertovanje ogleđa u svojevrsnu aktivnu meru - predmet je ovog odeljka. U njemu su još data objašnjenja strategije i dometa aktivne mere, uloge socijalnog partnerstva (vertikalno i horizontalno), zatim skica organizacione strukture, upravljanja ogledom i monitoringa progresu. Na kraju odeljka su izloženi ostvareni rezultati i njihovi direktni i indirektni korisnici. Ovaj odeljak predstavlja izvor stečenih iskustava, naučenih lekcija i inspiracije za planiranje projekata i akcija usmerenih na dalje obrazovanje odraslih (posebno Roma).

Odeljak 4. Održivost i replikabilnost. U ovom odeljku je dat pregled faktora održivosti modela FOOO, mogućnosti njegove univerzalne primene i izazovi, odnosno mogućnosti institucionalizacije ovog programa.

Odeljak 5. Preporuke i zaključak. U ovom odeljku su data zaključna razmatranja i osnovne preporuke za institucionalizaciju funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih.

Na kraju treba reći da su za izradu ove publikacije korišćena sledeća dokumenta i izvori:

- ◊ Ukupna dokumentacija oglada FOOOR - nacrt i logički okvir projekta, periodični izveštaji i izveštaji o realizaciji aktivnosti, internom monitoringu i evaluaciji, konačan izveštaj koji je *Institut za pedagogiju i andragogiju* dostavio REF-u, itd,¹³
- ◊ Domaća i međunarodna referentna dokumenta, literatura i web sajtovi,
- ◊ Izveštaj sa finalne eksterne evaluacije oglada FOOOR.¹⁴

13 Deo dokumentacije projekta kao što su ključni instrumenti, opis određenih procesa, kratki rezimeji održanih seminara, treninga i koncepata za pojedine aktivnosti su priloženi u aneksima. Obimna dokumenta (svaki u proseku sa preko 50 strana), kao što su *Programi stručne obuke, Stručne obuke - moduli kurikuluma, Priručnici za tri novouvedena predmeta* itd, dostupna su u *Institutu za pedagogiju i andragogiju Filozofskog Fakulteta u Beogradu*, kao i u *Prosvetnom glasniku*, br.7/2006. i 2/2009.

14 Dostupan na adresi: www.mps.sr.gov.yu

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

1. AKTUELNO STANJE U OBLASTI (OSNOVNOG) OBRAZOVANJA ODRASLIH

Ključni problemi u oblasti obrazovanja odraslih u Srbiji su i danas jednako aktuelni kao i pre osam godina kada su, krajem 2001, identifikovani i zabeleženi u dokumentu *Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih*.¹⁵ U tom dokumentu, na koji se poziva i Zvanični izveštaj ekspertske grupe *Ministarstva prosvete* Republike Srbije (2008),¹⁶ stoji da je osnovni problem obrazovanja odraslih u Srbiji njegova višestruka marginalizacija koja se manifestuje kao:

- ◆ Neadekvatna i negativna politika i društveni odnos prema obrazovanju odraslih,
- ◆ Restriktivna finansijska podrška do ugrožavajućeg minimuma,
- ◆ Nedostatak zakonske regulative i standarda,
- ◆ Nepostojanje resora za obrazovanje odraslih u državnoj administraciji,
- ◆ Neregulisano pitanje nastavnika u obrazovanju odraslih,
- ◆ Odsustvo sistematskog – statističkog praćenja područja obrazovanja odraslih.

Dakle, od kreiranja dokumenta o *strateškim pravcima* do aktuelnog usvajanja *Akcionog plana za sprovođenje strategije razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji za period 2009. - 2010. godine*¹⁷ prioritetni ciljevi u ovoj oblasti su i dalje skoro isti. Prvi prioritet Akcionog plana se odnosi na *dalji razvoj zakonske, konceptualne, strateške, organizacione i institucionalne osnove za uspostavljanje efikasnih načina participacije socijalnih partnera u obrazovanju odraslih*.

Upravo zato što se reforma obrazovanja odraslih i danas sa njima suočava gotovo u istoj meri kao i pre osam godina, u ovom odeljku je dat kratak pregled problema koji su 2001. navedeni u dokumentu *Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih*.

1.1. Neadekvatna i negativna politika prema obrazovanju odraslih

Obrazovanje odraslih se ni danas ne tretira kao strateški važna komponenta ekonomskog i društvenog razvoja. U obrazovnoj politici, obrazovanje je izjednačeno sa školovanjem, na taj način država se odrekla systemske brige i interesa za najveći deo obrazovanja odraslih, prepoznajući kao područje svog interesa jedino školu, odnosno formalno obrazovanje.

¹⁵ Tim za obrazovanje odraslih i doživotno obrazovanje je decembra 2001. sačinio dokument pod nazivom *Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih*. Osnovna namena ovog dokumenta je bila da definiše ciljeve i pravce razvoja obrazovanja odraslih koje država, institucije i drugi akteri sistema obrazovanja odraslih treba da uspostave, uvažavaju i finansiraju. U ovom dokumentu je, na osnovu detaljne analize, sačinjen i niz akcionih planova, zatim nacrti prioritetnih projekata i predložene su mere za najvažnije korake u reformi obrazovanja odraslih. Pravci razvoja obrazovanja odraslih određeni su na osnovu stanja u oblasti obrazovanja u Srbiji i obrazovanja odraslih posebno, zatim sagledavanja funkcije i moći obrazovanja u podržavanju socijalne i ekonomske reforme i razvoja, uz uvažavanje iskustava u oblasti obrazovanja odraslih u zemljama u tranziciji i razvijenim evropskim zemljama. Posebno su uzeta u obzir međunarodna dokumenta, standardi i principi, čije uvažavanje jeste osnovni put integracije zemlje u međunarodnu zajednicu. *Strateški pravci iz 2001. g.*, str. 2.

¹⁶ Medić S, Popović K, Milanović, M. (2009). *Development and State of the Art of Adult Learning and Education in Serbia*, Confintea VI. Belgrade: Adult Education Society; Sofia: DVV international.

¹⁷ Usvojeni *Akcionni plan* je dostupan na adresi: <http://www.mps.sr.gov.yu/upload/dokumenti/konferencije/IIIKonfObrazovanjeOdraslih/AkcionniPlan.pdf> (pristupljeno 10. maja 2009).

Obrazovanje i učenje u odraslom dobu tretira se kao lični interes. Posledice toga se manifestuju na sledeći način:

- ◇ reprodukovanje i uvećavanje nepovoljne obrazovne strukture stanovništva što otežava socijalni i ekonomski razvoj Srbije, odnosno njenu ekonomsku efikasnost i sposobnost učešća u međunarodnoj podeli rada,
- ◇ usmerenost na školu i mlade ima za posledicu ugrožavanje prava odraslih na dalje obrazovanje i razvoj,
- ◇ tretiranje obrazovanja kao isključivo ličnog pitanja ne stavlja obrazovanje u funkciju rešavanja osnovnih društvenih problema: a) nezaposlenosti pedagogiju i andragogiju cije marginalnih i ugroženih grupa, c) socijalne participacije i rešenja problema međuetničkih odnosa, realizacije građanskih sloboda i zaštite životne sredine.

Potrebno je da se obrazovanje odraslih prepozna kao poseban društveni interes tako što će postati kako deo globalne razvojne politike, posebno ekonomske, tako i integralni deo obrazovne politike. U planovima i projekcijama razvoja društva obrazovanje odraslih ne sme biti tretirano kao potrošnja, već kao instrument ekonomskog i socijalnog razvoja i kao takvo podržavano različitim merama (zakoni, finansiranje, mreža...). Neophodno je da država definiše sadržaje i programe obrazovanja odraslih koji predstavljaju nacionalni interes i da ih kao takve podržava. Celokupna reforma obrazovanja treba da omogući: a) otvorenost i dostupnost formalnog sistema obrazovanja i za odrasle i b) razvoj i pruži podršku institucijama i organizacijama za obrazovanje odraslih.

1.2. Restriktivna finansijska politika

Budžetsko finansiranje obrazovanja odraslih je svedeno na ugrožavajući minimum i po sistem obrazovanja odraslih i po nacionalni interes u obrazovanju odraslih. Država vodi globalno restriktivnu i neselektivnu poresku politiku prema obrazovanju odraslih. Indikativno je da se oporezivanje ne primenjuje na formalno, već samo na neformalno obrazovanje (20%), čak i u slučajevima kada je reč o stranim donacijama i ulaganjima u obrazovanje, što je suprotno iskustvima Mađarske, Slovačke, Češke, Poljske, Slovenije, Hrvatske, u kojima su institucije za obrazovanje oslobođene fiskalnih opterećenja. Posledice toga se manifestuju na sledeći način:

- ◇ sistemom osnovnog obrazovanja odraslih obuhvaćen je veoma mali deo populacije bez osnovnog obrazovanja;
- ◇ potpuno je ugušena *druga šansa* za obrazovanje, čime je stvoren svojevrsan sistem socijalne diskriminacije u kojem oni koji stvaraju dohodak i izdvajaju za obrazovanje nemaju mogućnost naknadnog korišćenja obrazovanja;
- ◇ ugroženo je ostvarivanje strateških društvenih ciljeva i opredeljenja koja se realizuju putem obrazovanja (npr. povoljnija obrazovna struktura stanovništva, smanjenje nezaposlenosti, povećanje standarda i sl.);
- ◇ došlo je do potpune preusmerenosti institucija za obrazovanje odraslih na komercijalne obrazovne programe, čime je znatno sužena realno potrebna ponuda u obrazovanju odraslih.

Strateški cilj je uspostavljanje stabilnog i društveno relevantnog sistema finansiranja obrazovanja odraslih. Relevantnost stabilnog sistema finansiranja pokazuje iskustvo zemalja u tranziciji, koje izdvajaju krajnje skroman¹⁸ procenat bruto nacionalnog dohotka za obrazovanje odraslih.

1.3. Nedostatak zakonske regulative i standarda

Delatnost obrazovanja odraslih nije regulisana adekvatnim zakonskim propisima. Postojeći zakonski okviri ne obezbeđuju ostvarivanje prava odraslih na obrazovanje i pravo na kvalitetno obrazovanje. Posledice se manifestuju na sledeći način:

- ◇ izostajanje zakonske regulative stvorilo je crno tržište obrazovanja i diploma; prema nekim procenama, preko 2/3 tržišta obrazovnih usluga otpada na tzv. crno tržište, čime se izbegavaju obaveze prema društvu i stvara se nelojalna konkurencija u odnosu na institucije koje rade prema profesionalnim standardima;
- ◇ nedefinisani uslovi pod kojima se ostvaruje obrazovanje odraslih i neregularnost u obavljanju delatnosti institucija;
- ◇ odsustvo društvene, profesionalne i lične odgovornosti i nadležnosti u obavljanju delatnosti obrazovanja odraslih;
- ◇ kolizija zakona koji regulišu problematiku obrazovanja i zapošljavanja.

U svim evropskim zemljama delatnost obrazovanja odraslih je zakonski regulisana, i to najčešće kroz više zakona (posebnim zakonom o obrazovanju odraslih, ponegde zakonom o institucijama za obrazovanje odraslih, zatim zakonom o radu i srodnim aktima, a po pravilu zakoni o osnovnom, srednjem, višem i visokom obrazovanju uključuju i regulisanje prava na obrazovanje odraslih). Potrebno je doneti zakon kojim se reguliše delatnost obrazovanja odraslih, podzakonske akte i formulisati odgovarajuće stavove o obrazovanju odraslih u drugim relevantnim zakonima. Intencija ovog zakona ne treba da bude usmerena na vrstu institucija, već na definisanje uslova i standarda za obavljanje ove delatnosti. Ovi standardi bili bi osnova za proces: a) licenciranja, b) akreditacije i c) finansiranja obrazovanja odraslih.

Uređivanjem ove delatnosti zakonskim aktima očekuje se unošenje reda u tržište obrazovanja, profesionalizacija ove oblasti i podizanje kvaliteta obrazovanja odraslih. Sem toga, postigla bi se kompatibilnost sa evropskim standardima u regulisanju obrazovanja uopšte i obrazovanja odraslih posebno.

1.4. Obrazovanje odraslih i državna administracija

U strukturi državne administracije, bez obzira o kom sektoru i nivou je reč, ne postoje segmenti sa nadležnošću u oblasti obrazovanja odraslih. Posledice su sledeće:

- ◇ U okviru *Ministarstva za prosvetu* nije bila uspostavljena jasna institucionalizovana odgovornost i nadležnost za funkcionisanje i razvoj delatnosti obrazovanja odraslih niti postoje mehanizmi za definisanje standarda u ovoj oblasti.

¹⁸ Nema preciznih podataka o izdvajanjima za obrazovanje odraslih, dostupne su samo procene. Najviše izdvajaju nordijske zemlje. Uz dosta varijacija, u zemljama Evropske Unije beleži se trend povećanih ulaganja u obrazovanje.

- ◇ U okviru *Ministarstva za rad i zapošljavanje* nema mogućnosti da se na optimalan način koristi obrazovanje kao sredstvo ostvarivanja nacionalne politike zapošljavanja niti da se obrazovanja stavi u funkciju rešavanja neravnoteže između mehanizma ponude i potražnje na tržištu radne snage. Najkrupnija posledica te činjenica jeste da postojeći zakonski propisi ne obezbeđuju pravo zaposlenih na odsustvo za potrebe obrazovanja.
- ◇ U okviru delatnosti *Ministarstva kulture* zanemarena je obrazovna funkcija kulturnih ustanova i izvršena je veštačka podela na programe i oblike obrazovanja i kulture, tako da dolazi do birokratskog odnosa prema obrazovnim programima u institucijama kulture i kulturnim programima u institucijama obrazovanja.

U većini evropskih zemalja ministarstva za prosvetu i druga relevantna ministarstva, pre svega *Ministarstvo za rad i zapošljavanje*, u svojoj strukturi imaju službe, odeljenja ili sektore za obrazovanje odraslih, što govori u prilog činjenici da je uspostavljanje slične administrativne strukture i u ministarstvima kod nas neophodno.

1.5. Razoren sistem institucija za obrazovanje odraslih

Dok se, tokom devedestih, u zemljama u tranziciji značajno povećavao broj javnih institucija za obrazovanje odraslih kod nas je odsustvo društvene brige i interesa za ovu oblast dovelo do redukcije, potpune izmene programske delatnosti ili gašenja velikog broja institucija i oblika obrazovanja odraslih.¹⁹ Posledice su sledeće:

- ◇ S jedne strane postoji porast obrazovnih potreba odraslog stanovništva, a s druge, gase se institucije u kojima one mogu biti zadovoljene. Jedan broj institucija za obrazovanje odraslih počinje da se bavi komercijalnim poslovima izvan obrazovanja i kulture.
- ◇ Direktno je ugroženo pravo na obrazovanje i dostupnost obrazovanju tokom celog života što održava nepovoljnu obrazovnu strukturu stanovništva čime se ugrožava ukupan socijalni i ekonomski razvoj Srbije.
- ◇ Smanjen je broj institucija i kadrova koji treba da podrže realizaciju strateški važnih ciljeva ekonomskog razvoja kao što je npr. prestukturiranje radne snage.
- ◇ Nema institucija kroz koje država može da realizuje svoja strateška opredeljenja u okviru socijalno-političkog razvoja ili da odgovori na potrebe „žrtava tranzicije“.

Neophodno je uspostaviti adekvatnu mrežu institucija i organizacija za obrazovanje odraslih (ili makar održati njihov broj na optimalnom nivou)²⁰ da bi: a) svi građani mogli da

¹⁹ Prema podacima iz 1990. u Jugoslaviji je delovalo 200 institucija tipa radničkih, narodnih i otvorenih univerziteta 13. Danas je njihov broj smanjen najmanje za polovinu ili čak dve trećine. Ovim institucijama je uskraćeno pravo da se bave formalnim obrazovanjem odraslih, što znači smanjenje, pa i potpuno izostajanje njihovog budžetskog finansiranja. Većina od njih nema regulisan imovinsko-pravni status (ne zna se ko im je osnivač i vlasnik), dok su neke ušle u proces vlasničke transformacije koja ide u pravcu ili podržavanja ili, što je češće, privatizacije. To u nekim slučajevima dovodi do preregistracije delatnosti i promena u osnovnoj programskoj orijentaciji, okretanja ka komercijalnim programima i tržištu obrazovanja, ali i do bavljenja delatnostima koje nemaju mnogo veze sa obrazovanjem. Ipak, najveći deo ovih institucija je na granici postojanja, dok samo jedan manji broj radi uspešno. Ove institucije danas uglavnom realizuju programe profesionalnog osposobljavanja, građanskog obrazovanja ili opštekulturne programe. Većina radničkih, narodnih i otvorenih univerziteta se specijalizuje za određene programe, (kursevi stranih jezika ili informatičko obrazovanje), mada nisu retki i oni koji "uspešno" svaštare. *Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih, 2001. str. 10.*

²⁰ U posebne probleme spadaju i pitanja koja se odnose na mreže, status i polaznike. U Srbiji je 70-ih godina delovalo nekoliko desetina škola za osnovno obrazovanje odraslih. Danas ovih škola ima svega 16 i njih ne pohađaju odrasli, već uglavnom

realizuju pravo na doživotno/kontinuirano obrazovanje, b) da bi država mogla da realizuje svoja strateška opredeljenja u okviru ekonomskog i socijalno-političkog razvoja.

Uspostavljanje sistema obrazovanja odraslih, odnosno kreiranje adekvatne mreže institucija i organizacija za obrazovanje odraslih pretpostavlja:

- ◇ definisanje uslova, kriterijuma i standarda koje moraju da ispune sve organizacije/institucije koje mogu da se bave obrazovanjem odraslih, čime se uspostavlja društveno i profesionalno verifikovan sistem obrazovanja odraslih,
- ◇ neophodno je da se ovim institucijama otvori mogućnost izvođenja javno važećih programa obrazovanja odraslih, kao i onih programa koji se finansiraju iz javnih fondova (programi od nacionalnog, regionalnog ili lokalnog interesa),
- ◇ podrška privatnoj inicijativi u oblasti obrazovanja odraslih, u cilju stvaranja kvalitetnog tržišta obrazovanja, bogatije ponude i pluralizma institucija i oblika.

Iskustvo zemalja u tranziciji pokazuje da je adekvatna podrška institucijama za obrazovanje odraslih i očuvanje ove mreže upravo u periodu reformi neophodno da bi se očuvala infrastruktura i potencijal koji se uspešno može koristiti u periodu narastanja društvenih i ličnih potreba za znanjem i obrazovanjem.

1.6. Problem kadrova u obrazovanju odraslih

Budući da se obrazovnim radom sa odraslima bavi veliki broj ljudi u veoma raznovrsnim organizacijama i institucijama (kako obrazovnim institucijama tako i u kulturnim institucijama, odeljenjima za obrazovanje i kadrove u velikim firmama, nevladinim organizacijama itd.), koji uz svoju osnovnu profesiju nemaju odgovarajuća andragoško-didaktičko/metodička znanja i veštine neophodne za taj rad, nije obezbeđena jedna od osnovnih pretpostavki za kvalitetnu realizaciju obrazovnih programa za odrasle. Često se i ne prepoznaje njihova andragoška uloga. U obrazovnim institucijama ovom delatnošću se najčešće bave profesionalci iz drugih oblasti, koji ne poznaju osobenosti procesa učenja i nastave kod odraslih, kao ni savremene metode rada sa odraslima. Ni za jednu od ovih kategorija ne postoji sistemsko rešenje i institucionalni okvir obuke i usavršavanja, kao ni jasno definisani standardi za rad u ovoj oblasti.

Do potpune deprofesionalizacije ovog područja došlo je i zbog neprepoznavanja osobenosti obrazovnog rada sa odraslima, njegovih principa, sadržaja, organizacije, oblika

prerasli osnovci, odnosno adolescenti sa teškoćama u učenju i ponašanju, marginalne i etničke grupe. Podatak zvuči paradoksalno kada se zna da u Srbiji ima preko 1.380.000 nepismenih i bez potpune osnovne škole. Škole za osnovno obrazovanje odraslih namenjene su starijima od 15 godina i u njima oni u toku jedne školske godine završavaju dva razreda. Prema važećem *Zakonu o osnovnom obrazovanju* ove škole ne bi smele da upisuju decu mlađu od 15 godina. Podaci, međutim, pokazuju da se u ovim školama nalazi veliki broj dece ispod ove starosne granice. Sve su češći slučajevi upisa u prvi razred sa 10 ili više godina. Ove škole rade u izuzetno lošim materijalnim uslovima, sa nerešenim imovinsko-pravnim statusom. Organizacija rada: škole za osnovno obrazovanje odraslih rade po nastavnim planovima i programima redovne osnovne škole koji su neselektivno redukovani bez uzimanja u obzir andragoških kriterijuma. Primenuju se tri oblika organizacije nastave: redovna, instruktivno-konsultativna i patronažna nastava. Oblici nastave potpuno su neprilagođeni strukturi polaznika (npr. primena konsultativno-instruktivne nastave za decu sa problemima u učenju). Ne postoje adekvatni udžbenici i materijali za učenje, adekvatno osposobljeni nastavnici za rad u ovim školama, niti standardi za njihovu organizaciju i organizaciju stručnih službi u njima. Jedna od posledica nedefinisane uloge ovih škola je i dvostruka marginalizacija dece koja ih pohađaju: ona po pravilu već pripadaju marginalnim društvenim grupama, a potom dolaze u neadekvatno i deprivirano obrazovno okruženje u kojem stiču njima neprimereno osnovno obrazovanje. *Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih, 2001. str. 11.*

i metoda, i pored toga što se već decenijama na Beogradskom univerzitetu priprema profesija *andragog* i što je do sada osposobljeno preko hiljadu stručnjaka. S obzirom na veliki broj ljudi koji se bavi obrazovnim radom sa odraslima u različitim vrstama institucija, a koji nemaju odgovarajuće andragoško obrazovanje, neophodno je obezbediti sistem njihovog andragoško/metodičko-didaktičko osposobljavanja i usavršavanja.

Potrebno je razviti sistem profesionalnog napredovanja u karijeri nastavnika za obrazovanje odraslih i definisati kvalifikacione nivoe (vrste nastavničkih zvanja) i razviti sistem standarda i normi za njihovo postizanje. Posebne mere za oblast obrazovanja odraslih se odnose na izradu programa i modula za osposobljavanje i usavršavanje nastavnika i saradnika koji rade u različitim oblastima obrazovanja odraslih (kao osnova za licenciranje nastavnčkog rada u ovom području) i osposobljavanje nastavnika za rad u području obrazovanja odraslih, izrada programa i modula osposobljavanja i usavršavanja za menadžment u obrazovanju odraslih.

1.7. Odsustvo sistematskog – statističkog praćenja područja obrazovanja odraslih

Ne postoji sistematski uvid u oblast obrazovanja odraslih - ne prate se podaci o institucijama, programima, polaznicima, nastavnicima. Zavod za statistiku je u poslednjih nekoliko godina gotovo prestao da registruje obrazovanje odraslih kao statističku i društvenu pojavu. Srbija je jedna od retkih zemalja u Evropi koja ne poseduje oficijelne podatke o obrazovanju odraslih. Isto tako ne postoje stručne institucije i organizacije koje raspolažu bilo kakvim podacima iz ove oblasti. Posledice - ne postoje osnove za sistematsko planiranje, istraživanje, komparaciju, evaluaciju, donošenje odluka, informisanje i savetovanje u oblasti obrazovanja odraslih.

Raspolaganje relevantnim informacijama o obrazovanju odraslih je osnovni uslov za ostvarivanje ciljeva obrazovne politike u ovoj oblasti, za analizu i unapređenje rada, planiranje i preduzimanje sistemskih mera i donošenje strateških planova, njihovo praćenje i evaluaciju.

1.8. Posebni problemi obrazovanja odraslih u neformalnom sistemu obrazovanja

U oblasti neformalnog obrazovanja ne prepoznaje se pluralizam nosilaca obrazovne ponude za odrasle, pluralizam programa i oblika. Time se obrazovanje odraslih shvata redukovano na klasične oblike i sadržaje, što je s jedne strane, suprotno svetski prihvaćenoj koncepciji *sveživotnog* obrazovanja, a s druge strane, dovodi do toga da se nedovoljno koristi obrazovni potencijal mogućih aktera u ovoj oblasti, kao što su: NGO, firme i kompanije, stručne asocijacije, kulturne institucije, crkva. U najboljem slučaju, njihove aktivnosti su stihijske, nesinhronizovane, parcijalne i neretko marginalizovane i u velikoj meri van interesovanja države. To se ogleda kako u finansijskom ignorisanju velikog broja ovih institucija, organizacija i asocijacija tako i u nedostatku koordinacije, praćenja i uopšte u slabom korišćenju njihovih potencijala/resursa, koji bi mogli biti iskorišćeni za ostvarivanje nekih važnih društvenih ciljeva.

U cilju proširivanja i obogaćivanja tržišta znanja i stvaranja sistema programski i organizaciono raznovrsne obrazovne ponude, potrebno je stvoriti bolje uslove za razvoj i rad sistema institucija i organizacija neformalnog obrazovanja, ali i mehanizme motivisanja institucija formalnog obrazovanja za realizaciju programa neformalnog obrazovanja.

Neformalno obrazovanje, kao veoma važno za širenje navika i kulture učenja, za ostvarenje ciljeva ličnog rasta i razvoja, ali i za realizaciju društvenih ciljeva kao što su podizanje opšteg kulturnog nivoa, demokratizacija društvenog života, uspostavljanje institucija civilnog društva, zaštita sredine, integracija i zaštita marginalnih i ugroženih grupa - ne može se prepustiti ćudima tržišta. Zato je neophodno i finansijsko stimulisanje programa neformalnog obrazovanja i odgovarajuće regulisanje statusa institucija i organizacija neformalnog obrazovanja (tretiranje ove delatnosti kao važnog dela obrazovnog sistema, sistematsko praćenje i unapređenje rada, korišćenje i diseminacija rezultata...).

Mere koje su predložene za očuvanje i revitalizaciju sistema obrazovanja odraslih u celini se odnose i na podsistem neformalnog obrazovanja, a važno je imati na umu i predloge posebnih mera:

- ◆ Regulisanje statusa institucija za neformalno obrazovanje je u uslovima ubrzane privatizacije urgentno. Postoji tendencija ka tenderskoj prodaji ovih institucija koja isključuje svaku vrstu akcionarstva zaposlenih, otuđuje njihov minuli rad i ne daje nikakve garancije da će one i dalje po svom osnovnom profilu ostati institucije za obrazovanje odraslih. Iskustva zemalja u tranziciji pokazuju da primena modela vlasničke transformacije, po kome i zaposleni figuriraju i kao vlasnici i kao preduzetnici, ima pozitivnih rezultata. Međutim, najoptimalnija zaštita interesa države da kroz obrazovanje odraslih može da ostvari svoje strateške ciljeve, ostvarila bi se zadržavanjem ovih institucija u statusu javnih ustanova;
- ◆ Regulisanje finansiranja i poreske politike prema institucijama neformalnog obrazovanja i nevladinim organizacijama koje se bave obrazovanjem odraslih;
- ◆ Korišćenje i afirmacija multimedijskog obrazovanja u pojedinim područjima obrazovanja odraslih;
- ◆ Podrška formalnom, neformalnom i nevladinom sektoru za izradu programa i projekata obrazovanja za socijalnu participaciju;
- ◆ Razvoj novih oblika neformalnog obrazovanja (Centri za samostalno učenje).

Pravo odraslih na relevantno, njihovim mogućnostima i potrebama primereno osnovno obrazovanje, predstavlja jedno od osnovnih ljudskih prava, zagarantovano svim značajnim međunarodnim i nacionalnim dokumentima i ono ne zastareva. Glavni **pravci razvoja** obrazovanja odraslih treba da budu usmereni na ostvarenje koncepcije *celoživotnog obrazovanja* i na stvaranje uslova za napredovanje ka konceptu "društva koje uči", čime se podržavaju reformski zahvati i u drugim oblastima. Cilj je stvaranje pluralističkog, fleksibilnog i demokratskog sistema obrazovanja, koji će biti otvoren i prohodan za sve, bez obzir na uzrast, kreiranje većeg broja mogućnosti za učenje i sticanje znanja za sva područja života i rada (nove tehnologije i promene u svetu rada, profesionalni razvoj, razvoj demokratskih procesa i učešće u multikulturnom i multireligijskom okruženju, socijalna participacija i građanska kultura, podizanje kvaliteta života, očuvanje okoline, unapređenje porodičnog života, života u starosti, slobodnom vremenu itd.). Strateški cilj je, otud, stvaranje zakonskih, finansijskih i organizacionih mogućnosti za transfer različitih obrazovnih programa na istom nivou koje

pojedinaac može da prenese iz jedne institucije u drugu i da ne polazi uvek od početka zbog formalnih razloga. Takođe, neophodno je:

- ◆ razvijanje sistema društvenih mera za podsticanje opismenjavanja i sticanje potpunog osnovnog obrazovanja kod odraslog stanovništva,
- ◆ rešavanje imovinsko-pravnog statusa škola za osnovno obrazovanje odraslih i njihovo materijalno-tehničko opremanje,
- ◆ razvijanje metodologije i standarda za izradu nastavnih programa, udžbenika i drugih materijala za učenje u osnovnom obrazovanju odraslih,
- ◆ razvijanje različitih modela opismenjavanja i osnovnog obrazovanja odraslih koji bi bili prilagođeni različitim starosnim kategorijama i koje bi mogle da realizuju različite institucije prema definisanim standardima - redovne osnovne škole, škole za osnovno obrazovanje odraslih, radnički, narodni i otvoreni univerziteti (projektno učenje, porodična pismenost, mentorska nastava),
- ◆ razvijanje različitih modela nastave osnovnog obrazovanja odraslih, prilagođenih individualnim potrebama, uslovima lokalne zajednice i institucije,
- ◆ razvijanje različitih modela postopismenjavanja (programi namenjeni onima koji imaju potpuno osnovno obrazovanje a koji nisu uključeni u oblike daljeg obrazovanja).

Kao odgovor na tekuće probleme jedna od mera predloženih u navedenom dokumentu o *strateškim pravcima* s kraja 2001. godine se odnosila na *pilot projekat za razvijanje sistema funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih (istovremeno sticanje osnovnog obrazovanja i osposobljavanje za manje složena zanimanja)*. Ovaj predlog je realizovan skoro pet godina kasnije, kao *Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma* (novembar 2005. - septembar 2007. godine). Uzimajući u obzir međunarodno iskustvo, specifičnost dinamike razvoja i reformi u Srbiji, kao **polazne osnove** za izradu i implementaciju ovakvog pilot projekta uzeti su:

- ◆ ključni međunarodni dokumenti²¹ iz oblasti obrazovanja i učenja odraslih,
- ◆ podaci i analiza stanja i uslova u obrazovanju mladih odraslih Roma, ali i u drugim relevantnim područjima, i
- ◆ tekući ciljevi Vlade Republike Srbije: a) ekonomski razvoj, b) demokratizacija društva i c) integracija u međunarodnu zajednicu.

Osnovni principi i stavovi od kojih se pošlo u kreiranju koncepta i preduslova za realizaciju projekta FOOOR su bili:

21 Dokumenta koja predstavljaju strateški međunarodni okvir za razvoj funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih su:

1. Deklaracija UN o ljudskim pravima – dostupna na adresi: <http://www.un.org/Overview/rights.html>
2. Dakarski okvir za akciju – Obrazovanje za sve - dostupan na adresi: http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=47101&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
3. Milenijumski razvojni ciljevi Ujedinjenih nacija – dostupni na adresi: <http://www.un.org/millenniumgoals/>
4. Strategija za smanjenje siromaštva – dostupna na adresi: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTPOVERTY/0,,menuPK:336998~pagePK:149018~piPK:149093~theSitePK:336992,00.html>
5. Memorandum o doživotnom učenju Evropske unije – dostupan na adresi: www.paulofreireinstitute.org/Documents/mayo-01.pdf
6. CONFITEA – peta međunarodna konferencija o obrazovanju odraslih, Hamburg, 1997 – dostupan na adresi: http://www.unesco.org/education/efa/news_en/CONFITEA_Vagenda.shtml | <http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridocda.nsf/e6802d4a3d1ddbefc1256610002ee274/04738d762e6d9be3802568a100558391?OpenDocument>
7. Lisabonska deklaracija – dostupna na adresi: www.unesco.org/cpp/uk/declarations/lisbon.pdf

FUNKCIONALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH

- ◇ obrazovanje odraslih je fundamentalno ljudsko pravo i osnova za ostvarivanje svih drugih ličnih i socijalnih prava, obrazovanje nije generacijska pojava i monopol mladosti - jednak pristup obrazovanju za sve,
- ◇ obrazovanje i učenje su *celoživotan*, tj. *doživotan* (lifelong learning) i *sveživotan* (lifewide learning) proces;
- ◇ obrazovanje dece i obrazovanje odraslih imaju ravnopravan tretman;
- ◇ obrazovanje odraslih je ključni instrument socijalne transformacije društva;
- ◇ obrazovanje odraslih je ključna snaga demokratizacije i razvoja civilnog društva;
- ◇ obrazovanje odraslih je osnovni element ekonomskog razvoja, mobilnosti radne snage i sredstvo integracije u međunarodne ekonomske tokove;
- ◇ obrazovanje odraslih je partnerska delatnost, koja se realizuje u saradnji države, sveta rada, pojedinca i drugih aktera.

Krajnja namera projekta je bila stvaranje predloga sistemskog rešenja za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma, a potom i ostalih odraslih građana Srbije sa sličnim problemima i potrebama.

Setovi aktivnosti koje su bile ključ za **pokretanje, pripremanje i sprovođenje** procesa pilotiranja FOOOR su:

1. Razvijanje adekvatnog, savremenog programa (konceptata za pojedinačne aktivnosti i odgovarajućih instrumenata) FOOO koji je primeren aktuelnom društvenom kontekstu i konkretnim potrebama ciljne grupe (Roma),
2. Definisane plana i dinamike implementacije programa FOOO u skladu sa planiranim rezultatima, projektnim zadacima i ciljevima,
3. Definisane i uspostavljanje pravnog okvira za pilotiranje novog programa FOOO,
4. Uspostavljanje timova za različite grupe aktivnosti kao i mreže saradnika i partnera na nacionalnom i lokalnom nivou radi efikasnog i pravovremenog sprovođenja planiranih aktivnosti,
5. Definisane metodologije rada, logičkog okvira i indikatora,
6. Formalizovanje rada putem stvaranja različitih vrsta protokola, potpisivanje sporazuma o saradnji, pojedinačnih ugovora, itd,
7. Stvaranje plana i instrumenata za osnaživanje i obuku saradnika, nastavnih kadrova i izgradnju kapaciteta lokalnih obrazovnih institucija,
8. Izgradnja kapaciteta lokalnih obrazovnih institucija i osnaživanje saradnika za efikasno preuzimanje uloga unutar ogleđa,
9. Koordiniranje rada i komunikacije između svih učesnika projekta - od članova tima, preko saradnika i partnera do krajnjih korisnika,
10. Kreiranje plana i instrumenata za monitoring progresu i ocenu efikasnosti i efektivnosti preduzetih aktivnosti - od trajanja časa, nastavnog plana i programa, do sprovođenja obuka i merenja ostvarenih rezultata i ishoda,
11. Uspostavljanje mehanizama za ad hoc intervenisanje sa ciljem rešavanja specifičnih (nepredviđenih) situacija na terenu,

12. Stvaranje plana za dalju implementaciju FOOO i stvaranje neophodnih institucionalnih okvira i preduslova.

Proces pripreme i realizacije ogleda *Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma* (FOOOR) je predmet narednih odeljaka ovog vodiča.

2. FOOO - PROGRAM I INSTRUMENTI

U ovom odeljku je dat opis programa i instrumenata funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih onako kako su korišćeni tokom programskog i prosvetnog ogleđa za 7. i 8. razred tokom programskog i prosvetnog ogleđa *Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma*. Namera odeljka je da predoči razlike između starog i novog modela osnovnog obrazovanja odraslih i da dā pregled komponenti i alata za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih. Odeljak je strukturisan na sledeći način:

- ◊ FOOO: pojam, svrha, principi i ciljevi
- ◊ (F)OOO: prednosti novog naspram starog modela
- ◊ Razvoj programa FOOO - metodologija razvoja kurikuluma
- ◊ Ključ funkcionalizacije osnovnog obrazovanja odraslih
- ◊ Program osnovnog obrazovanja: način ostvarivanja i struktura
- ◊ FOOO: organizacija učenja - ciklusi učenja
- ◊ Akreditacija programa
- ◊ Programi obuke: način ostvarivanja i struktura
- ◊ Sertifikovanje obuka

2.1. FOOO: pojam, svrha, principi i ciljevi

Funkcionalno osnovno obrazovanje je organizaciona i programska integracija osnovnog opšteg obrazovanja i inicijalnog stručnog osposobljavanja. Namenjeno je svima koji su stariji od 15 godina, a u zakonskom roku nisu stekli potpuno osnovno obrazovanje i stručnu osposobljenost. Funkcionalno osnovno obrazovanje je usmereno na razvoj bazičnih sposobnosti i sposobnosti za učenje odraslih ljudi, sticanje osnovnih životnih veština i inicijalnih stručnih kompetencija.

Svrha funkcionalnog osnovnog obrazovanja je unapređenje socijalne integracije, zapošljivosti i kvaliteta života odraslih ljudi. Programi funkcionalnog osnovnog obrazovanja omogućavaju odraslim osobama da kroz proces obrazovanja i učenja:

- ◊ ostvare svoje intelektualne, emocionalne i socijalne razvojne potrebe,
- ◊ unaprede sposobnosti saznavanja i učenja,
- ◊ očuvaju kulturni i personalni identitet,
- ◊ očuvaju vlastito i zdravlje članova svoje porodice,
- ◊ budu aktivni unutar svoje uže zajednice i šireg društvenog okruženja,
- ◊ razvijaju kapacitete za realizuju vlastitih prava i mogućnosti,
- ◊ steknu početne stručne kompetencije i stignu do nivoa zapošljivosti,
- ◊ ojačaju porodicu i ohrabre nezavisnost njenih članova.

Definisan kao organizaciona i programska integracija osnovnog obrazovanja i inicijalne profesionalne obuke pojam *funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih* je operacionalizovan kroz ključne *principe funkcionalnosti* od kojih se tri principa odnose na organizaciju sistema, a šest principa na razvoj programa i realizacije nastave. Principi *organizacije sistema* funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih su: dostupnost, fleksibilnost i partnerstvo, a principi *razvoja programa i realizacije nastave* su: relevantnost, zasnovanost na iskustvu i aktivna pozicija u procesu učenja, transformacija učenja i naučenog, standardizacija, modularna organizacija programa/predmeta i integrisanost kurikuluma.

Organizacija sistema funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih zasnovana je i uspostavljena se u skladu sa sledećim principima:

- ◆ **Dostupnost.** Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih predstavlja **drugu šansu** za sticanje osnovnog obrazovanja i dostupno je starijim od 15 godina koji nisu stekli osnovno opšte obrazovanje u sistemu redovnog školovanja;
- ◆ **Fleksibilnost.** Sistem funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih je postavljen tako da:
 - ◆ zadovolji raznovrsne obrazovne potrebe odraslih ljudi;
 - ◆ prevazilazi potencijalne barijere za učenje kako pojedinaca, tako i specifičnih grupa;
 - ◆ organizuje učenje na način i pod uslovima koji su saglasni sa potrebama i mogućnostima onih koji uče;
 - ◆ brzo reaguje na promene u okruženju, posebno na promene na tržištu rada i promene u sadržaju rada u pojedinim područjima i zanimanjima.
- ◆ **Partnerstvo.** U domenu planiranja i upravljanja funkcionalno osnovno obrazovanje je zajednička odgovornost vlasti, asocijacija poslodavaca i sindikata, različitih interesnih grupa (stručnih, kulturnih, etničkih udruženja i sl). U domenu organizacije i realizacije funkcionalno osnovnog obrazovanja je zajednička aktivnost škola za osnovno obrazovanje odraslih, centara za kontinuirano obrazovanje odraslih, srednjih stručnih škola i drugih institucija i organizacija za stručno obrazovanje i obuku, preduzeća, kulturnih institucija i nevladinih organizacija.

S druge strane, razvoj programa i realizaciju nastave funkcionalnog obrazovanja odraslih determiniše nekoliko osnovnih principa :

- ◆ **Relevantnost.** Programi funkcionalnog osnovno obrazovanje odraslih obezbeđuju znanja, veštine i stručne kompetencije koje korespondiraju sa individualnim i socijalnim potrebama potencijalnih korisnika (specifične individualne i grupne potrebe, potrebe tržišta rada, uže i šire zajednice). Po strukturi i načinu realizacije programi funkcionalnog osnovnog obrazovanja prepoznaju opšte potrebe odraslih i posebno potrebe i interese različitih socijalnih grupa kao što su etničke manjine, žene, nezaposleni, siromašni, raseljena lica, odrasli sa posebnim potrebama, mladi odrasli bez kvalifikacije.
- ◆ **Zasnovanost na iskustvu i aktivna pozicija u procesu učenja.** Odrasli žive u složenom socijalnom okruženju i imaju raznolike životne uloge i odgovornosti. Oni takođe imaju raznolika iskustva, životne perspektive, predznanja i potrebe. Složenost i kompleksnost životnih uloga, odgovornosti i potreba podrazumeva uvećanja fonda znanja i repertoara veština i sposobnosti koje su odraslima potrebne za uspešno funkcionisanje u društvu i lični razvoj. Učenje odraslih nije, međutim, puko apsorbovanje ili pasivni prijem znanja. Naprotiv, u procesu obrazovanja i učenja odrasli aktivno konstruišu znanje kroz integraciju novih informacija i iskustava u strukturu znanja koju poseduju

i u ono što su prethodno iskusili i uspeali da razumeju. Učenje odraslih je duboko determinisano onim što oni već znaju, što rade i u šta veruju. Asimilacija novog nije moguća bez posredovanja prethodno formiranih kognitivnih i sadržajnih struktura. To znači da svaki napor učenja i poučavanja u odraslom dobu mora biti povezan sa prethodnim znanjem i iskustvom.

- ◆ **Transformacija učenja i naučenog.** Učenje odraslih je usmereno ne samo na sticanje znanja i veština, već i na izmenu načina na koji saznaju, što se odvija kroz revidiranje i reinterpretaciju stečenog (starog) znanja kako bi ono postalo kompatibilno i konzistentno sa novim. To je učenje koje omogućuje da se promeni postojeća životna paradigma, referentni okvir, odnosno način na koji komuniciraju sa svetom, osmišljavaju ga i pridaju mu značenja, čime se stvara mogućnost da se drugačije «vidi», odnosno mogućnost za novo osmišljavanje i drugačije učenje.
- ◆ **Standardizacija.** Funkcionalno osnovno obrazovanje počiva na jasno definisanim:
 - ◆ Standardima rada/zanimanja/posla,
 - ◆ Standardima obrazovanja,
 - ◆ Standardima organizacije nastave i učenja i
 - ◆ Standardima evaluacije i ocenjivanja.
- ◆ **Modularna organizacija programa/predmeta.** U funkcionalnom osnovnom obrazovanju programi stručnog osposobljavanja imaju modularnu strukturu. Moduli su specifični i posebni paketi učenja koji vode do postignuća precizno definisanih ishoda učenja. Ishodi u modulima su stručni standardi, odnosno standardi posla koji moraju biti postignuti da bi se dobio nacionalni ili tržišno prepoznatljiv sertifikat za dati posao, odnosno zanimanje. Po svom statusu moduli su samostalni ili su deo širih programskih, odnosno organizacionih celina. Svojom strukturom moduli obezbeđuju sticanje znanja i kompetencija, razvoj odgovarajućeg seta veština i međudisciplinarno, odnosno međupredmetno povezivanje (integracija). U području funkcionalnog osnovnog obrazovanja mogu imati obavezni ili izborni status. Svaki modul se posebno evaluira (ocenuje) i kao takav nosi odgovarajuću vrednost.
- ◆ **Integrisanost kurikuluma.** Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih predstavlja sveobuhvatan okvir za integraciju programa osnovnog opšteg obrazovanja, programa za uvećanja zapošljivosti i aktivnog traženja posla, programa ključnih kompetencija i programa (modula) stručnog osposobljavanja.

Po završetku programa FOOO odrasli:

- ◆ poseduju opšta znanja, veštine i sposobnosti koje su neophodne svakom građaninu za život u zajednici;
- ◆ poseduju ključne kompetencije koje omogućavaju dalje učenje i sticanje znanja (matematička, jezička, i informatička pismenost, rešavanje problema, preduzetničke veštine);
- ◆ poseduju znanja i veštine za obavljanje određenih poslova;
- ◆ poseduju znanja potrebna za unapređenje kvaliteta porodičnog života i pružanje podrške zaštiti dečijih prava i razvoju i odrastanju dece;
- ◆ poseduju znanja o očuvanju i unapređenju vlastitog zdravlja i zdravlja porodice;
- ◆ poseduju osećanje socijalne pripadnosti i privrženosti sopstvenoj porodici, naciji i kulturi, poznaju tradiciju i učestvuju u njenom očuvanju;

- ◇ poznaju i poštuju tradiciju i identitet drugih socijalnih grupa, zainteresovani su i kompetenti da komuniciraju sa pripadnicima drugih socijalnih zajednica;
- ◇ odgovorni su prema unapređenju i očuvanju životne sredine.

Samim tim program FOOO omogućava:

- ◇ integraciju siromašnih/depriviranih u socijalni, ekonomski, politički i kulturni život zajednice i njihov doprinos ukupnom razvoju društva;
- ◇ uključivanje i povratak odraslih u sistem obrazovanja radi ostvarivanja ustavom zagarantovanog prava na osnovno obrazovanje;
- ◇ mogućnost nastavka obrazovanja u skladu sa potrebama i mogućnostima odraslih;
- ◇ definisan mehanizam i procedure kojima se povezuje osnovno obrazovanje odraslih sa obučavanjem;
- ◇ definisanje modela partnerskog povezivanja lokalne zajednice, tržišta rada, ustanova obrazovanja i izvora finansiranja;
- ◇ specifikovan nivo obučenosti za obavljanje poslova i osposobljenost za aktivno učešće na tržištu rada;
- ◇ sticanje javne isprave za obavljanje određenih poslova - dokaza o obučenosti.

Osnovni ciljevi funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih su:

- ◇ podizanje opšteobrazovnog nivoa odraslih;
- ◇ sticanje veština za obavljanje određenih poslova;
- ◇ sticanje uslova za nastavak školovanja i osposobljavanje za dalje *učenje tokom celog života*.²²

2.2. (F)OOO: prednosti novog naspram starog modela

U celini gledano, postojeći formalni sistem obrazovanja je *de facto* zatvoren za odrasle. U slučaju kada se bavi obrazovanjem odraslih, to čini bez uzimanja u obzir bilo kakvih andragoških standarda i bez posebne organizacije procesa obrazovanja. Formalni sistem obrazovanja pri tom pokazuje izrazitu neefikasnost, pokazatelj su veoma nepovoljni podaci o obrazovnoj strukturi stanovništva su nepovoljni: prema popisu iz 2002. godine skoro 21,64% stanovništva Srbije starijeg od 15 godina ne poseduje potpuno osnovno obrazovanje i kao takvo pripada kategoriji nepismenih ili polupismenih. Skoro četvrtina stanovništva poseduje potpuno osnovno obrazovanje kao svoj najveći obrazovni nivo, što znači da se blizu 46% stanovništva Srbije nalazi na osnovnom obrazovnom minimumu ili znatno ispod njega. Na nivou srednjeg obrazovanja nalazi se 41,07%, a na nivou višeg i visokog 11,03% stanovništva starijeg od 15

²² Memorandum o doživotnom učenju afirmiše šest osnovnih stavova za primenu doživotnog učenja u praksi: 1) garantovanje potpunog i stalnog pristupa učenju s ciljem sticanja i obnavljanja veština neophodnih za učestvovanje u društvu koje se zasniva na znanju; 2) vidljiv porast ulaganja u ljudske resurse; 3) razvijanje efikasnih metoda učenja i poučavanja i uslova za postizanje kontinuiteta u doživotnom (*life-long*) i opštem (*life-wide*) učenju; 4) poboljšanje načina razumevanja i vrednovanja učestvovanja u procesu obrazovanja, što se posebno odnosi na neformalno i *informalno* obrazovanje; 5) osiguravanje jednostavnog pristupa kvalitetnim informacijama i savetima vezanim za sticanje obrazovanja tokom čitavog života; 6) osiguravanje mogućnosti doživotnog učenja što bliže građanima (u njihovim mestima življenja). *Strateški pravci iz 2001. godine*, str. 7.

godina.²³ Svet rada donekle reflektuje ovaj opšti trend. Prema podacima iz 2006. godine skoro četvrtina zaposlenih u Srbiji pripada kategoriji nekvalifikovanih i polukvalifikovanih. Ovi podaci govore da je obrazovanje odraslih za Srbiju od izuzetnog značaja i da njegova reforma i strukturiranje moraju predstavljati jedan od najznačajnijih nacionalnih projekata. Nerealno bi, naime, bilo očekivati da se, sa ovakvom strukturom stanovništva Srbije, poveća nacionalni dohodak, uspešno uključi u evropske integracije i u međunarodnu podelu rada.

Važeći program za osnovno obrazovanje odraslih iz 1991. godine se razlikuje od programa po kojem uče deca samo po dužini trajanja. Odrasli, za razliku od dece, po tom programu za godinu dana uče dve obrazovne godine – znači: umesto za osam, odrasli mogu da steknu osnovno obrazovanje za četiri kalendarske godine (odrasli tokom jedne kalendarske godine uče dve godine osnovnog obrazovanja). Po svim ostalim karakteristikama program osnovnog obrazovanja odraslih gotovo je isti kao i program osnovnog obrazovanja dece. Osim što treba da uče po nastavnim jedinicama i nastavnim sadržajima koji su primereni dečijem uzrastu, odrasli nemaju ni posebne knjige po kojima uče. Pored toga, jedan veliki broj nastavnika koji je svojevremeno bio uključen u osnovno obrazovanje odraslih nije prolazio kroz programe stručnog obučavanja, osposobljavanja za rad sa odraslima - ti nastavnici su imali u ponudi samo programe stručnog osposobljavanja koji se odnose na sve nastavnike koji rade sa decom. Samim tim, odrasli nemaju nastavnike koji su osposobljeni da ih prihvate kao odrasle - a nastavnici, koji su pripremljeni za rad sa decom, dolaze u vrlo tešku poziciju kada ispred sebe dobiju odraslog čoveka kojem treba da prenesu sadržaj i da rade po programu koji je propisan, a koji je u suštini program za decu. Zbog ovakvog programa odrasli nemaju motivaciju da uče - nemaju motivaciju da se vrate u obrazovanje. Time su odrasli, koji iz bilo kojih razloga nisu završili osnovno obrazovanje u roku, sa nekoliko strana uskraćeni za profesionalni pristup svom obrazovanju - njihova „druga obrazovna šansa“ u ovom momentu u potpunosti je disfunkcionalna. Kako paternalističkim, vaspitno/starateljskim odnosom prema odraslim osobama ukida njihovu motivaciju, važeći zakon dakle ne prepoznaje odraslu osobu ni njenu ličnost i u istoj meri ignoriše njeno već stečeno iskustvo i obrazovne potrebe. Aktuelni zakon, nadalje, ne uvažava već uspostavljene uloge odraslih osoba, kako unutar porodice kao užeg okruženja, tako i unutar društva kao šireg okruženja.

Naspram važećeg programa²⁴ osnovnog obrazovanja odraslih ogled FOOOR je dao novi, testiran model funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih.²⁵ Značaj ključa funkcionalizacije osnovnog obrazovanja odraslih FOOOR-a projekta je moguće sagledati tek u kontekstu važećeg programa iz 1991. godine.

Za razliku od važećeg programa iz 1991, program FOOO vraća odrasloj osobi samopoštovanje, individualnost, inicijativu i ličnu odgovornost za sopstveni kvalitet života. Jednom rečju, daje joj kompetencije da umanjí sopstvenu zavisnost od države - u zemljama sa razvijenom demokratijom većina građana na zavisnost od države²⁶ gleda kao na opasnost koja im može umanjiti lični duh samostalnosti i razvoja.

23 Republički zavod za statistiku. (2003). Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. Beograd: RZzS Republike Srbije. Takođe u: Medić S., Popović, K., Milanović, M. (2009). Development and state of the art of adult learning and education in Serbia. Confintea VI. Belgrade: Adult education society; Sofía: dvv international.

24 *Pravilnik o planu i programu obrazovno-vaspitanog za osnovno obrazovanje i vaspitanje odraslih* (1991.). Prosvetni glasnik, XL (6).

25 Videti *Pravilnik o programu ogleda Funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih Roma* (2006.). Prosvetni glasnik, LV (7).

26 Indeks zavisnosti građana od države se meri na osnovu pet komponenti – odnosno unutar pet oblasti kod kojih se ispoljava veća ili manja zavisnost građana od države: 1. stambena pomoć, 2. zdravstveno osiguranje i opšta dobrobit, 3. penziono osiguranje, 4. finansiranje obrazovanja i 5. servisi za razvoj sela i poljoprivrede. Videti šire *Indeks zavisnosti 2005.* na adresi: <http://www.heritage.org/Research/Budget/cda05-05.cfm> - pristupljeno 27.12.2007.

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

Unapređivanje kvaliteta i osavremenjivanje osnovnog obrazovanja uvođenjem modela funkcionalnog osnovnog obrazovanja otvara mogućnosti za:

- ◆ stvaranje jedinstvenog okvira koji omogućava odraslima da završe prekinuto osnovno obrazovanje i steknu veštine i sposobnosti za obavljanje određenih poslova u skladu sa svojim razvojnim potencijalima, prethodnim iskustvom, sposobnostima, nacionalnim i kulturnim osobenostima i potrebama tržišta rada;
- ◆ uspostavljanje funkcionalne veze između sadržaja opšteg obrazovanja i stručnih obuka tako da se kroz opšteobrazovne predmete podrži i omogući uspešno sticanje stručnih znanja i veština;
- ◆ razvijanje modela za efikasnu međusobnu saradnju škola za osnovno obrazovanje i srednje stručno obrazovanje na realizaciji programa funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih;
- ◆ nastavak obrazovanja - dalje stručno obrazovanje kao i unapređivanje mogućnosti za zapošljavanje;
- ◆ zasnivanje obrazovanja, nastave i učenja na precizno definisanim ciljevima i zadacima koji omogućuju individualni pristup učenju i koji uvažavaju prethodno iskustvo i stečeno znanje polaznika;
- ◆ uspostavljanje horizontalne i vertikalne povezanosti između različitih nastavnih predmeta i organizovanje nastave u kompleksne celine i oblasti znanja;
- ◆ razvijanje obrazovnih programa koji zadovoljavaju razvojne potrebe i potrebe za specifičnim znanjima i životnim veštinama odraslih;
- ◆ zasnivanje stručnih obuka na standardima rada i potrebama tržišta rada;
- ◆ razvijanje modularnih programa obuke u područjima gde je to potrebno i moguće;
- ◆ organizaciono i programsko povezivanje škola za osnovno obrazovanje, osnovno obrazovanje odraslih, srednjih stručnih škola, tržišta rada i lokalne zajednice;
- ◆ stvaranje mehanizama osetljivosti za obrazovne potrebe posebnih ciljnih grupa.

Slika br. 2.1: Novi koncept/model osnovnog obrazovanja odraslih

2.3. Razvoj programa FOOO - metodologija razvoja kurikuluma²⁷

Namera ovog odeljka je da predoči skicu: a) metodologije razvoja kurikuluma osnovnog, opšteg obrazovanja odraslih i b) metodologije razvoja kurikuluma stručnih obuka.

²⁷ Za potrebe implementacije ogleda FOOOR formiran je tim za izradu kurikuluma koji je brojio 17 članova, kao i tima za izradu kurikuluma obuka, čiji je sastav zavisio od konkretnih obuka čiji su programi razvijani. Timovi su u odgovarajućem roku izradili kompletan kurikulum, odnosno *Program ogleda funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih Roma*, u kojem je dat detaljan nastavni plan/program za svaki pojedinačni predmet u okviru 7. i 8. razreda, kao i za svih 15 obuka.

2.3.1 Metodologija razvoja i primene kurikuluma opšteg obrazovanja odraslih

Glavni zadatak kurikularnog tima tokom ogleđa FOOOR bio je izrada obrazovnog programa (kurikuluma) za VII I VIII razred osnovnog obrazovanja odraslih, tj. opšteobrazovnog dela pilot programa za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma.

Konceptualna određenja funkcionalizacije osnovnog obrazovanja kao osnovna načela u radu kurikularnog tima

Kurikularni tim imao je pred sobom složen i ključan zadatak - da pri kreiranju novog kurikuluma izvrši funkcionalizaciju obrazovnog procesa i sadržaja i to prema sledećim zahtevima koji su definisani konceptom funkcionalnog osnovnog obrazovanja:

1. da sadržaji obrazovanja koji se uče u osnovnom obrazovanju budu blisko povezani sa iskustvom i potrebama odraslih i međusobno tako povezani da odrasli prepoznaju ovu celovitost preko upotrebljivosti i korisnosti stečenih znanja;
2. da sadržaji obrazovanja budu relevantni i pokriju obrazovne potrebe odraslih za obavljanje različitih životnih uloga (građanskih, porodičnih, radnih);
3. da obrazovanje stečeno u osnovnoj školi obezbedi kako uspešan nastavak obrazovanja, tako i uključivanje i pripremu za rad;
4. da kurikulum sadrži određen fond sati (ili da to na neki drugi način obezbedi) u okviru opšteobrazovnih predmeta, posebno onih čiji sadržaji tangiraju buduće obuke, za uspešno pohađanje programa izabrane obuke;
5. da kurikulum osnovnog obrazovanja omogući da se organizaciono i programski najtešnje mogu povezati osnovno obrazovanje i obuke i da njihovo istovremeno sticanje bude usklađeno.

Proces izrade i primene kurikuluma FOOOR tekao je u nekoliko faza:

1. Pripremna faza

- ◇ proučavanje zakonskih i podzakonskih akata koji regulišu osnovno obrazovanje odraslih
- ◇ proučavanje standarda znanja čije je definisanje u toku u *Zavodu za vrednovanje obrazovanja*;
- ◇ analiziranje programa koji se primenjuju u školama za osnovno obrazovanje odraslih, posebno onima koje su uključene u pilot;
- ◇ analiziranje novih programa za osnovno obrazovanje odraslih čije je definisanje u toku u *Zavodu za unapređenje obrazovanja i vaspitanja*;
- ◇ proučavanje opštih i posebnih ishoda, kao i ishoda za II i III ciklus osnovnog obrazovanja, definisanih u *Opštim osnovama školskog programa*;
- ◇ analiziranje pojedinačnih primera kurikuluma koji su u primeni u zemljama sa razvijenim sistemom osnovnog obrazovanja odraslih.

2. Faza izrade kurikuluma

- ◇ redovni sastanci kurikularnog tima;

- ◇ redovni sastanci sa koordinacionim telima ogleda FOOOR;
- ◇ redovne konsultacije sa članovima tima za izradu stručnog dela kurikuluma;
- ◇ konsultacije sa partnerima (romski NVO, direktori škola za osnovno obrazovanje, eksperti za pojedina pitanja...);
- ◇ učešće u aktivnostima drugih timova i tela ogleda FOOOR;
- ◇ završne konsultacije o nacrtu kurikuluma;
- ◇ javno predstavljanje kurikuluma.

3. Faza implementiranja kurikuluma

Kurikularni tim i tim projekta su tokom procesa implementacije pratili i evaluirali sledeće elemente kurikuluma:

- ◇ težina i razumljivost sadržaja opštih predmeta za polaznika;
- ◇ korisnost sadržaja opšteobrazovnih predmeta za život Roma;
- ◇ korisnost sadržaja opšteobrazovnih predmeta za obuku;
- ◇ korisnost novih predmeta za život Roma;
- ◇ podsticajnost opšteobrazovnih predmeta za dalje učenje;
- ◇ podsticajnost novih predmeta za dalje učenje;
- ◇ međusobna povezanost opšteobrazovnih predmeta;
- ◇ adekvatnost obima opšteobrazovnih predmeta;
- ◇ adekvatnost obima novih predmeta;
- ◇ funkcionalnost bloka časova unutar fonda opšteobrazovnih predmeta (7+ za obuke);
- ◇ funkcionalnost podele uloga aktera na projektu (nastavnika, Roma asistenata) u implementaciji kurikuluma;
- ◇ uloga faktora podrške implementaciji kurikuluma (didaktički materijal, tehnička oprema škola).

4. Faza revidiranja kurikuluma

- ◇ monitoring implementacije kurikuluma (razgovori sa nastavnicima, polaznicima, roma asistentima, direktorima i stručnim saradnicima)
- ◇ izveštaji nastavnika, roma asistenata o poteškoćama implementacije kurikuluma;
- ◇ analiza postignuća polaznika FOOOR-a.

5. Faza – Razvoj kurikuluma 5–8. razreda

U završnoj fazi implementacije projekta stvorena je mogućnost da se program dalje razvija i da se omogući novim ciljnim grupama uključivanje u proces obrazovanja – onima koji su završili samo 4 razreda osnovne škole. Program je razvijen za 5–8. razred, i to na osnovu koncepcije i principa funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih, kao i rezultata monitoringa prethodne faze implementacije programa. Ovaj novi program je objavljen u Službenom glasniku 2/2009.

U zavisnosti od nivoa prethodnog školovanja (4 ili 6 razreda osnovnog obrazovanja) polaznici sada mogu da biraju jedan od dva razvijena modela – Program ogleđa FOOO 5–8. razred ili Program ogleđa FOOO 7–8.razred.

Ovakva metodologija izrade kurikuluma je obezbedila da kurikulum definiše ishode obrazovanja, određujući znanja i veštine koje treba da dostignu svi polaznici. Na taj način kurikulum je osigurao kvalitet obrazovanja za sve učesnike FOOO-a. Istovremeno ovakav kurikulum je otvoren i fleksibilan dokument - nastavnici svake pojedinačne škole prilagodavaju ga potrebama svojih polaznika. Takav kurikulum implementiraju u saradnji s polaznicima, lokalnom zajednicom, poslodavcima, tržištem rada koji zajedno sa školom dele odgovornost za kvalitet obrazovanja. Uz sadržaje, kurikulum obuhvata niz drugih elemenata, kao što su nastavne metode i aktivnosti usmerene na postizanje ciljeva učenja, kao i didaktički materijali pomoću kojih se uči.

Završna verzija kurikuluma za VII i VIII razred osnovnog obrazovanja odraslih je rezultat saglasnosti postignute unutar kurikularnog tima i saglasnosti sa koordinacionim i stručnim telima ogleđa FOOO. Obaveze svakog člana tima utvrđuju se na redovnim sastancima tima. Prihvaćene obaveze članovi tima izvršavaju podnoseći pisani izveštaj. Redovni sastanci tima se verifikuju zapisnikom. Rukovodilac tima odgovara za organizaciju i kvalitet u radu i aktivnostima tima, redovnost sastanaka, pravovremenost i pouzdanost u razmeni informacija.

2.3.2 Metodologija razvoja kurikuluma/programa stručnih obuka

Za potrebe izrade programa/kurikuluma stručnih obuka u okviru FOOO formirana su dva tima: a) tim za identifikaciju potreba tržišta rada i b) tima za razvoj kurikuluma stručnih obuka.

Tim za identifikaciju potreba tržišta rada imao je tri člana i u mestima, odnosno regionima u kojima je realizovan projekat pridruživani su mu predstavnici lokalne službe za zapošljavanje, lokalne zajednice, lokalne prosvetne vlasti, lokalnog romskog udruženja koje je bilo partner na projektu.

Proces identifikovanje potreba za obukama je podrazumevao:

- ◆ identifikovanje osnovnih prirodnih, privrednih, tehničkih i ljudskih resursa na lokalnom nivou;
- ◆ utvrđivanje stanja na tržištu rada (odnos ponude i potražnje za radnom snagom u relevantnim oblastima po zanimanjima i nivoima obrazovanja) i
- ◆ identifikovanje poslova za kojima postoji potreba na lokalnom ili regionalnom tržištu rada, a koji su dostupni datoj ciljnoj grupi i koje se mogu zadovoljiti kroz kratkotrajne programe obuke, odnosno programe funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih;
- ◆ identifikovanje zainteresovanosti date ciljne grupe, odnosno njenih pripadnika za obavljanje tih poslova (odnosno zainteresovanosti za programe obuke i za zapošljavanje na poslovima do kojih oni vode i njihova kulturna prihvatljivost).

U jedanaest lokalnih sredina identifikovano je postoji urgentne potreba na tržištu rada za preko 60 poslova, radnih zadataka, odnosno funkcija. Ova početna lista je značajno redukovana imajući u vidu:

- ◆ ograničenost finansijskih sredstava kojima je raspolagao projekat;

FUNKCIONALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH

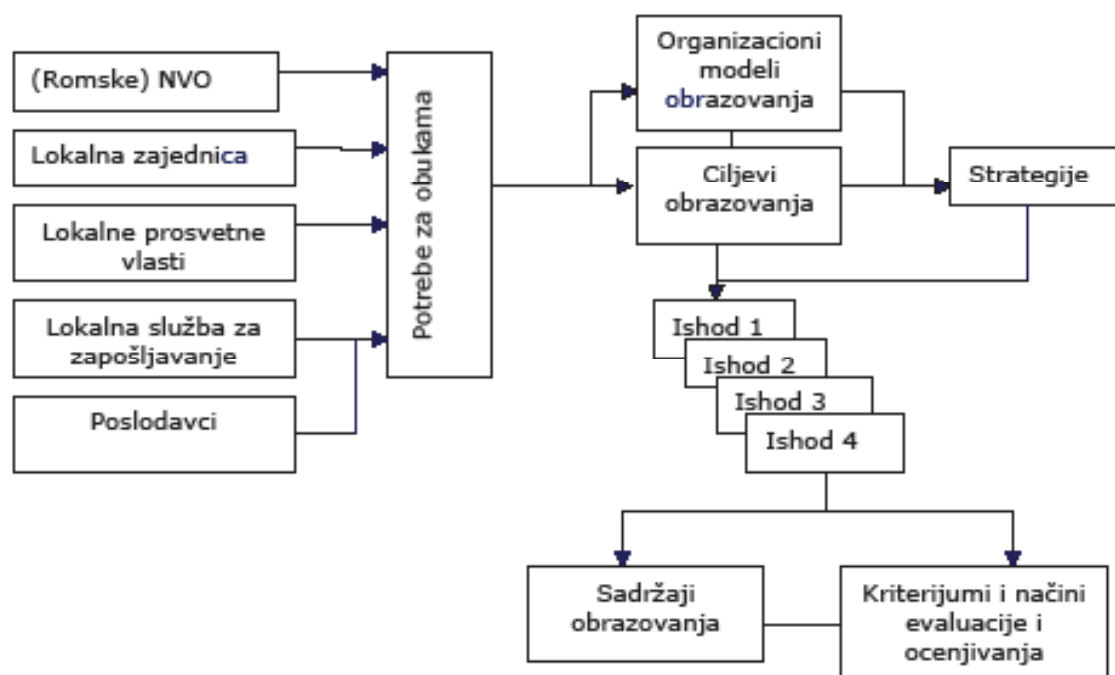
- ◇ nedovoljnost osnovnog obrazovanja (obrazovnog maksimuma polaznika u FOOR-u) za obavljanje određenih poslova, odnosno pohađanje određene obuke i
- ◇ nespremnosti romske populacije, odnosno pojedinaca da iz kulturoloških ili verskih razloga prihvate obavljanje određenih poslova, odnosno obuku za određene poslove.

Na osnovu pažljive analize svih relevantnih faktora (socijalnih, demografskih, tržišnih, kulturoloških, andragoških), tim za identifikovanje potreba je predložio konačnu listu poslova za koje je potrebno razviti programe obuke:

- ◇ Jednostavni zidarski radovi
- ◇ Jednostavni keramičarski radovi
- ◇ Montiranje i lepljenje gipskartonskih ploča
- ◇ Bojenje površina u enterijeru
- ◇ Rukovanje viljuškarom
- ◇ Pomoćni tapetarski poslovi
- ◇ Pomoćni poslovi u trgovini
- ◇ Izrada bureka i testanih kora
- ◇ Osnovni roštiljski poslovi
- ◇ Izrada trajnih kobasica
- ◇ Osnovni poslovi depilacije
- ◇ Nega šaka i stopala
- ◇ Estetska masaža
- ◇ Izrada odeće
- ◇ Pomoćnik frizerski poslovi

Tim za razvoj programa/kurikuluma stručnih obuka imao je zadatak da razvije programe za preporučene petnaest vrsta poslova. Za svaku vrstu posla selektovana su dva do tri predstavnika (nastavnik praktične nastave iz srednjih stručnih škola ili institucija za obrazovanje odraslih ili zaposleni na obavljanju tih poslova iz određenih preduzeća, odnosno zanatskih radnji). Tim je činilo ukupno 35 članova. Putem dvodnevnog seminara i individualne instrukcije članovi tima su osposobljeni za razvoj kurikuluma u stručnom obrazovanju odraslih. Ceo proces razvoja kurikuluma odvijao se na osnovu precizne procedure koju je razradio ekspertski tim projekta FOOR-a i uz njihovo neposredno vođenje i nadzor.

Celokupan proces razvoja programa odnosno kurikuluma odvijao se prema sledećem generalnom obrascu (slika br. 2.2):

Slika 2.2: Procedura razvoja programa stručnih obuka

Proces razvoja programa podrazumeva je identifikovanje i definisanje osnovnih strukturalnih elemenata programa. Razvoj programa /kurikuluma odvijao se u okviru dve paralelne i međuzavisne procedure:

- ❖ **specifikacija rada** (posla ili pojedinačne radne funkcije) koja se odnosi na uslove i sadržaje rada, odnosno radne kompetencije koje su neophodne za obavljanje određenih poslova i zadataka;
- ❖ **specifikacija učenja** - identifikacija znanja, veština i kompetencija potrebnih za rad u zanimanju ili obavljanju posla, odnosno preciziranje ciljeva, ishoda, sadržaje i načina na koje prethodno identifikovana znanja, veštine i radne kompetencije mogu biti uspešno stečeni.

Specifikacija rada

Proces specifikacije rada je u suštini proces sticanja potpunog i preciznog uvida u svet rada, odnosno zanimanja i konkretnog posla, što se ostvaruje kroz proces analize potreba za znanjima i veštinama, odnosno radnim kompetencijama. Rezultat analize posla je jasna i koncizna deskripcija posla i kompetencija koje su potrebne za njegovo obavljanje. Opis posla mora biti dokumentovan i dostupan nastavnicima i instruktorima tokom planiranja i realizacije obuke.

U analizi posla koršćen je metod funkcionalne analize sa izvesnim elementima DA-CUM analize. Ovakva analiza omogućila je identifikaciju:

- ❖ svrhovitosti ili cilja posla;
- ❖ osnovnih stručnih kompetencija;
- ❖ ključnih komponenti posla u smislu elemenata kompetencija;

- ◆ kriterijuma izvršenja ili izvođenja za svaki element kompetencije;
- ◆ identifikovanje opreme i sredstava koja se koriste u obavljanju posla.

Krajnji produkt analize posla, odnosno specifikacije rada je standard posla. Standard posla je shvaćen kao precizan opis aktivnosti koje je osoba na određenom poslu u stanju da obavi, u skladu sa preporučenim, odnosno opšteprihvaćenim načinom. To znači da je kriterijum izvršenja sastavni deo standarda posla. Precizna deskripcija, odnosno standard posla je osnova za specifikaciju učenja i izradu programa obuke. Kriterijumi izvršenja su osnova za utvrđivanje procedura i kriterijuma ocenjivanja.

Primer: Sekvenca iz standarda rada za Izrađivača odeće izrađenog za potrebe FOOOR-a

Stručni standard: Izrađivač odeće		
Jedinica kompetencija: 1. Priprema materijala za krojenje		
1.1. Element kompetencija (standard): Polaganje materijala		
Opis:	Kriterijum izvršenja:	Potrebna znanja:
Postavlja rolnu materijala na stalak i slojevito slaže materijal određene dužine po stolu za krojenje;	<ul style="list-style-type: none"> ◆ materijal složen po dužini prema krojnoj slici; ◆ materijal složen po širini prema krojnoj slici; ◆ dužina krojne slike identična sa dužinom krojne naslage; ◆ materijal u krojnoj naslazi složen bez nabora; 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ prepoznavanje krojne slike; ◆ prepoznavanje osobina boja i materijala; ◆ poznavanje pravila polaganja materijala;

Specifikacija učenja

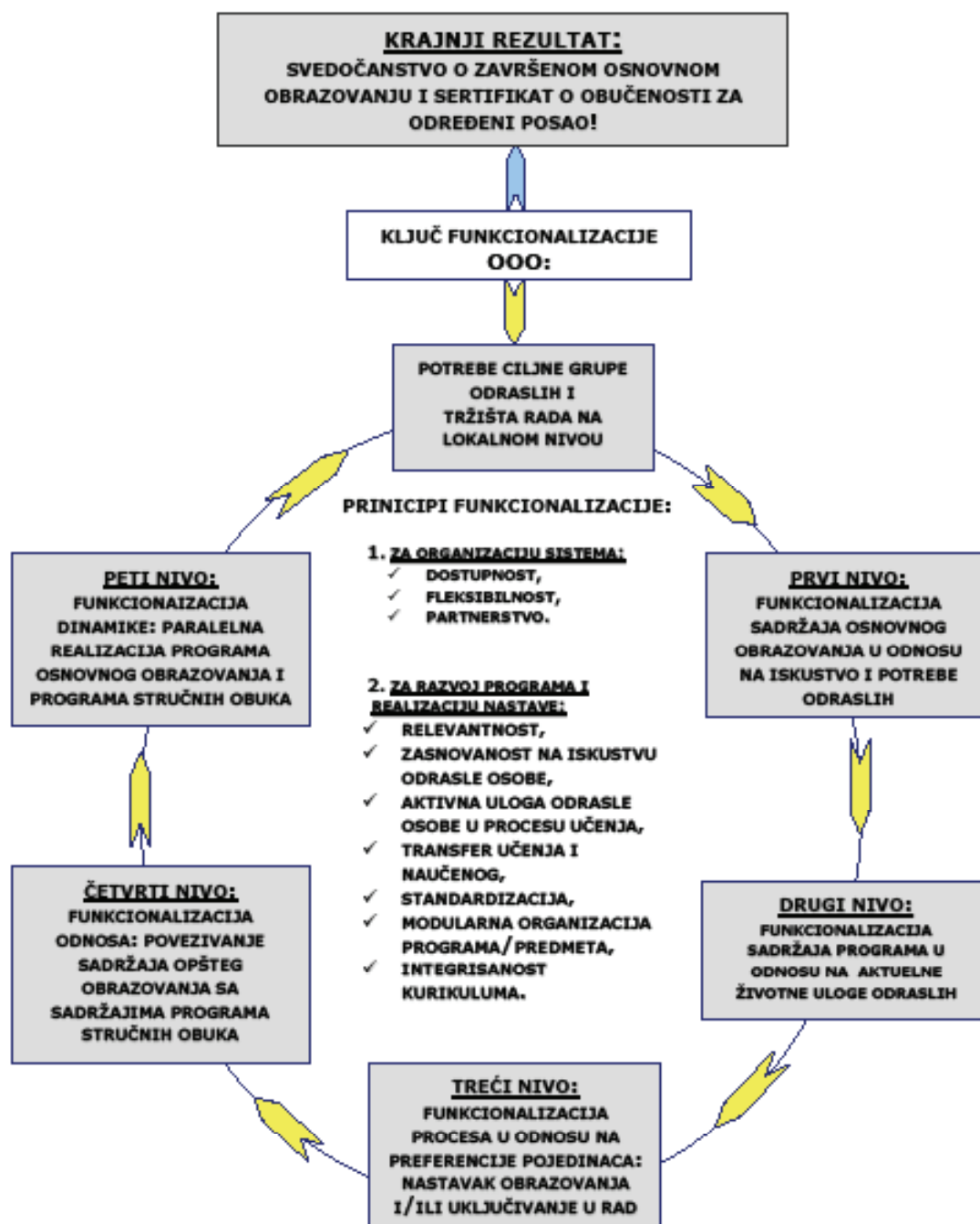
Specifikacija učenja podrazumevala je struktuiranje programa (modula) odnosno identifikovanje znanja, veština, stavova (vrednosti) potrebnih za obavljanje posla. Programi (moduli) proizilazili su iz opisa posla, što znači da je broj i struktura programa (modula) korespondirao sa brojem i strukturom zadataka u okviru posla. Broj modula u okviru jednog programa, zavisio je, prema tome, od prirode i složenosti posla, odnosno rada koji se u njemu obavlja. U slučaju složenih i kompleksnih poslova, pogotovu onih koji nastaju kao produkt integracije različitih profila i zanimanja, bilo je moguće razvijati posebne module za svaku dužnost, odnosno zadatak. Moduli su definisani kao posebni paketi učenja koji mogu biti samostalni ili deo širih modularih, odnosno programskih celina.

Usmerenost na ishode, koji su definisani na nivou znanja, veština i radnih kompetencija, predstavljao je osnovni pristup u razvoju programa obuke. Celokupan proces razvoja programa odvija se u četiri osnovna koraka:

- ◆ formulisanje ciljeva i ishoda obuke;
- ◆ struktuiranje sadržaja;
- ◆ dizajniranje organizacije i strategija obrazovanja i učenja
- ◆ definisanje načina i kriterijuma evaluacije i ocenjivanja.

2.4. Ključ funkcionalizacije osnovnog obrazovanja odraslih

Program F000 je nastao kao rezultat kontinuiranog dugogodišnjeg proučavanja problema obrazovanja odraslih u *Institutu za pedagogiju i andragogiju* i na *Katedri za andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu* i zasnovan je na **ključ funkcionalizacije osnovnog obrazovanja odraslih**. Ključ funkcionalizacije je konstruisan tako da naglasi da proces obrazovanja polazi od potreba konkretnih ciljnih grupa, tržišta rada, reformskih trendova društvenog razvoja i nacionalnih strategija Republike Srbije (slika br. 2.3).

Slika br. 2.3. Ključ funkcionalizacije osnovnog obrazovanja odraslih (Roma)

Ključ funkcionalizacije koji je prezentovan u gornjoj slici je jedan od krunskih rezultata ogleđa *Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma*.

Prvi nivo funkcionalizacije se odnosi na dizajniranje sadržaja programa prema potrebama odrasle osobe s jedne, i prema potrebama posebnih ciljnih grupa (npr. romske nacionalnosti) s druge strane, i to tako da sve ono što odrasle osobe uče kroz predmete bude u funkciji njihovog života i rada i njihovih životnih uloga. Funkcionalizacija u odnosu na ciljnu grupu se odvija preko sadržaja programa, odnosno pripadnicima određene ciljne grupe se, putem (nastavnih) sadržaja, omogućava da stiču ona znanja koja su im potrebna. Funkcionalizacija u odnosu na Rome kao ciljnu grupu je sprovedena na osnovu konsultacija sa poznavacima romske kulture i tradicije. U tom smislu istaknuti pripadnici romske zajednice su bili pozvani da govore o sadržajima i potrebama romske zajednice - kao rezultat u sadržaj programa obrazovanja je unet romski jezik sa elementima nacionalne kulture kao izborni predmet. Tekuće uloge odraslog kao građanina, roditelja, zaposlenog u određenoj radnoj sredini itd. su bile osnov za funkcionalizaciju sadržaja koji je potreban odraslima kad izlaze iz osnovnog obrazovanja. Bez ovakve funkcionalizacije sadržaja odrasli nemaju motivaciju da uče. Drugim rečima, odraslima nije racionalno ponuditi, niti je racionalno od njih očekivati da usvoje sadržaje obrazovanja čije informacije nemaju smisao upotrebljivosti, odnosno ne mogu se odmah instrumentalizovati. Odrasloj osobi je, za razliku od deteta, neophodno da za svaku informaciju ima smisao zašto je uči - jer samo na taj način odrasla osoba može funkcionalno da usvoji ponuđeni sadržaj. U tom smislu je funkcionalizacija sadržaja programa osnovnog obrazovanja ključno pitanje i upravo to je *crvena nit* prvog nivoa funkcionalizacije kada je reč o obrazovanju odraslih.

Drugi nivo funkcionalizacije je vezan za životne uloge i uvođenje novih predmeta u osnovno obrazovanje odraslih. Životne uloge odraslih su najznačajniji motiv za funkcionalizaciju sadržaja osnovnog obrazovanja odraslih. Imajući na umu da odrasli ostvaruju svoje uloge u porodičnom, radnom i socijalnom okruženju, njihova motivacija za usvajanjem određenih sadržaja će biti veća ako sadržaji učenja budu u funkciji uloga koje nose i preuzimaju. Kroz program ogleđa funkcionalnog obrazovanja testirano je uvođenje novih sadržaja u osnovno obrazovanje za odrasle. To su predmeti: *Odgovorno življenje, Preduzetništvo i Informatička pismenost*, za koje su polaznici pokazali najveće interesovanje. Sva tri nova predmeta su još jedan značajan korak napred u odnosu na važeći program osnovnog obrazovanja u kojem nedostaje čitav segment različitih sadržaja koji su odraslima neophodni da danas mogu da funkcionišu u društvu - pre svega se misli na građansku participaciju, zdravstveno vaspitanje, obrazovanje za život u porodici, itd. Ovim nivoom funkcionalizacije sadržaja, dakle, odrasli dobijaju neophodna osnovna znanja iz oblasti koje su imperativ današnjice, a samim tim i mogućnost za artikulisanje ličnog aktivizma i inicijative, za aktivno traženje posla, za preuzimanje brige o sebi i o svojoj porodici. Gledano u užem i u širem smislu, sva tri uvedena predmeta su imperativ današnjice - odgovorno življenje nije moguće bez višestruke upotrebe informacionih tehnologija niti bez preduzimanja lične inicijative, a preduzetništvo je posebno važan korak koji stimuliše samozapošljavanje u vreme kada je, prema zvaničnim podacima, stopa nezaposlenosti u Srbiji 21.6% i ima trend rasta.²⁸ Ovaj nivo funkcionalizacije je za potrebe romskih polaznika, čija materijalna situacija je daleko od mogućnosti kupovi-

²⁸ Podaci iz marta 2007. godine pokazuju da stopa nezaposlenosti u Srbiji raste. *Nacionalna služba za zapošljavanje* je saopštila da je u Srbiji više od 900.000 nezaposlenih. Veliki problem je visoka stopa nezaposlenosti mladih između 26 i 30 godina, ali i kategorije starijih od 50 godina. Izvor: novinska *Agencija Beta*: <http://www.beta.co.yu/>

ne računara, regulisana je tako da su polaznici imali mogućnost da koriste računare koje je ogled FOOOR obezbedio školama.²⁹

Treći nivo funkcionalizacije, kao naredna novina FOOOR - programa u odnosu na postojeći program iz 1991, je funkcionalizacija koja može da omogući razvoj radnih kompetencija i istovremeno nastavak obrazovanja. Ovaj nivo govori i o tome da je ključ funkcionalizacije vodio računa i o godinama starosti osoba koje nisu završile osnovno obrazovanje u predviđenom roku. Naime, pre navršenih 15 godina starosti osoba ne može da uđe u svet rada, ali još uvek može da nastavi školovanje - i time je potvrđena i prirodna uloga osnovne škole da pojedincu omogući pripremu za dalje školovanje. Odrasla osoba tako dobija mogućnost da se dalje školuje, a istovremeno je pripremljena i za ulogu koju može da ima u svetu rada. Drugim rečima, odrasla osoba sa više od 15 godina starosti može da uđe u svet rada, ali ako joj se ne dâ radna kompetencija na osnovnom nivou ona za tu radnu ulogu i dalje nije pripremljena - rečju ostaje nepripremljena za životnu ulogu. Rezultati FOOOR projekta pokazuju da su obe ove namere u potpunosti ostvarene - jedan broj polaznika je nastavio školovanje, jedan broj je ušao u svet rada, a deo polaznika koji je već bio zaposlen osigurao je svoje radno mesto (videti šire u odeljku 4.3 ovog izveštaja).

Četvrti nivo funkcionalizacije ogleđa se u uskom povezivanju opšteobrazovnih predmeta sa izabranim obukama za buduća zanimanja. Programi obuka u svom teorijskom delu u velikoj meri se oslanjaju na sadržaje koje nude određeni određeni opšteobrazovni predmeti iz osnovnoškolskog kurikulumu. Funkcionalizacija je izvršena tako što su predmeti *matematika, fizika, hemija i biologija* u okviru svog fonda časova otvorili prostor za specifikaciju znanja relevantnih za programe obuke. Specifikacija sadržaja ovih predmeta različita je za različite oblasti zanimanja (kao što su npr. pekarstvo, lične usluge, trgovina i sl.) sklop posebnih sadržaja navedenih opšteobrazovnih predmeta treba da omogući olakšan ulazak u program obuka;

Peti nivo funkcionalizacije ogleđa se u mogućnosti da se kroz organizaciju obrazovnog procesa istovremeno može sticati i opšte obrazovanje i obuka za određena zanimanja. Dakle, funkcionalizacija osnovnog obrazovanja u skladu sa potrebama obuka sprovedena je tako da se daju one obuke za koje se zna da će tu konkretnu ciljnu grupu upošljavati. Tako se, na primer, ako su poljoprivrednici ciljna grupa, mogu prirediti obuke iz ratarstva, itd. Suština ključa funkcionalizacije je da kreće *od* i završava se *na* potrebama ciljne grupe - to se postiglo tako što su nastavnici i stručnih i redovnih škola tokom ogleđa FOOOR obučavani prema ciljnoj grupi i njihovim potrebama. U FOOOR-a ogleđu je polaznicima i lokalnoj službi zapošljavanja data mogućnost da biraju između 15 razvijenih programa obuke. Ovako postavljen ključ funkcionalizacije govori da *Nacionalna služba za zapošljavanje* može npr. da naruči programe obuke za zanimanja koja su neophodna na lokalnom nivou i u tom slučaju lokalna škola preuzima gotov ili dizajnira program obuka po svim neophodnim standardima, mehanizmima i, uz modularni pristup, razvije program obuka u odnosu na traženi opis poslova, poželjne kompetencije i veštine koje uz njega idu. Tim pravcem bi broj obuka mogao prirodno da se povećava, odnosno kontinuirano da raste srazmerno potrebama tržišta rada - otud je osnovano pretpostaviti da bi, umesto postojećih 15, broj obuka u dogledno vreme mogao biti veći.

²⁹ Izveštaji Roma asistenata su pokazali da su polaznici u velikoj meri koristili računare i za lične potrebe (*pisanje molbi, CV-a, zahteva nadležnim službama, itd*) - što je jedan od veoma korisnih rezultata projekta koji ističe efikasnost ključa funkcionalizacije.

Ključ funkcionalizacije OOO je istovremeno neophodan instrument za reformu osnovnog obrazovanja odraslih, ali i za efikasniju realizaciju nacionalnih strategija (*Strategija za smanjenje siromaštva, Strategija za zapošljavanje*, itd). Samim tim to je i jedan od značajnih preduslova za realizaciju međunarodnih obaveza na koje se obavezala Vlada Republike Srbije: *Obrazovanje za sve* (smanjenje broja odraslog nepismenog stanovništva do 2015. godine za 50%, jednak kvalitet obrazovanja za decu i odrasle, jednak pristup obrazovanju žena i muškaraca...). U fokusu funkcionalizacije je odrasla osoba sa svojim pravima, već uspostavljenim ulogama i potrebama koje iz njih proizilaze. Ključ funkcionalizacije je upravo usmeren na to da odrasloj osobi omogući da školske sadržaje usvaja sa interesovanjem i lakoćom, koristeći sopstveno/lično iskustvo i vezujući nove informacije i gradivo iz predmeta koje uče za svoje svakodnevne uloge i zadatke. Odrasla osoba, dakle, u ovakvom programu uživa dužni respekt i istovremeno prema predmetnim sadržajima ima aktivan odnos - umesto pasivnog *učenja napamet*. Time raste motivacija odraslih, postiže se željeni efekat učenja, a primena znanja je momentalna, a ne odložena, kako je to, za većinu gradiva predviđeno programom osnovnog obrazovanja dece. Efikasna i puna interaktivna absorpcija znanja i informacija, višestruka aktuelnost i funkcionalnost ponuđenih sadržaja, instantna primenljivost stečenih znanja, mogućnost izbora (radna uloga ili nastavak obrazovanja) i fleksibilnost programa FOOO - to su suštinske karakteristike ključa funkcionalizacije. Odrasla osoba bez osnovnog obrazovanja, u roku od tri godine, dobija instrumente za važne životne odluke i uloge: od rada, preko mogućnosti za samo-zapošljavanje, preuzimanje brige o sebi i svojoj porodici, do ličnog aktivizma, itd.

2.5. Program osnovnog obrazovanja: način ostvarivanja i struktura

U ovom odeljku je data skica nastavnog plana i programa i kratko objašnjenje vrsta stručne spreme nastavnika i pomoćnih nastavnika koji su bili neophodni za realizaciju ogle-da funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih Roma.

2.5.1 Nastavni plan

Nastavni plan za osnovno obrazovanje odraslih u okviru ogle-da FOOOR je predviđao sledeće³⁰:

- ◆ U procesu realizacije nastave, nastavnik prilagođava predviđene programske sadržaje namenjene odrasloj populaciji, primeravajući ih njihovim potrebama, mogućnostima, interesovanjima i iskustvu.
- ◆ U nastavnom procesu nastavnik integriše nastavne sadržaje oko životnih uloga odraslih, ličnog, porodičnog, ekonomskog, socijalnog i kulturnog okruženja, što je pretpostavka za racionalno razumevanje i objašnjenje okruženja i sveta u kome žive odrasli.
- ◆ Različitim tipovima organizacije nastave nastavnik obezbeđuje integraciju različitih područja znanja i kompleksno razumevanje pojava, događaja, činjenica.
- ◆ Proces obrazovanja se zasniva na kritičkom mišljenju, rešavanju problema i učenju putem istraživanja.

³⁰ U aneksu br. 3. je data tabela - Godišnji fond časova obaveznih i izbornih predmeta i trajanje školske godine (onako kako je implementiran tokom ogle-da FOOOR) i nastavni plan.

- ◇ Korišćenjem metoda aktivnog učenja nastavnik omogućava transfer znanja u različita životna područja.
- ◇ Transfer znanja treba da je posebno usmeren ka područjima rada i programima obuke koje odrasli biraju.
- ◇ Stvaranje i povećavanje upotrebne vrednosti opšteg obrazovanja zahteva posebnu podršku nastavniku - ta podrška će biti obezbeđena kroz stručno uputstvo za realizaciju nastave i obuku nastavnika.
- ◇ Školska godina se ostvaruje u okviru dva razreda u tajanju od po 17 nedelja.

2.5.2 Nastavni program³¹

Predmetni nastavni programi imaju sledeću strukturu:

- ◇ cilj i zadaci programa,
- ◇ operativni zadaci,
- ◇ sadržaji programa;
- ◇ način ostvarivanja programa.

Za polaznike koji pokazuju interesovanja, sklonosti i potrebu za povećanim obimom znanja iz pojedinih područja, škola može organizovati dodatnu nastavu. Za polaznike koji imaju izrazite teškoće u savladavanju pojedinih nastavnih sadržaja u sklopu pojedinih nastavnih predmeta škola organizuje dopunski rad. Tokom ogleđa FOOOR nastavnik i Roma asistent su imali poseban zadatak da odrasle Rome motivišu za uključivanje u sistem obrazovanja, i da ih zadrže u obrazovnom procesu - za šta su kreirani odgovarajući programi savladavanja ličnih i socijalnih barijera polaznika u odnosu na obrazovanje.³²

Nastavnik, asistent nastavnika i polaznici izrađuju didaktički materijal³³ potreban za uspešnu realizaciju nastavnog procesa. Didaktički materijal predstavlja izvorni ili pomoćni materijal za učenje koji treba da omogući odraslim polaznicima da uspešno razumeju i nauče sadržaje predviđene nastavnim programom. Nastavnik, u saradnji sa asistentom, može i treba za svaku programsku jedinicu da osmisli šta bi to bilo korisno pokazati, uraditi, videti, čuti - kako bi polaznici što bolje razumeli šta uče i shvatiti kako im to može koristiti u svakodnevnom životu.

2.5.3 Vrsta stručne spreme nastavnika i pomoćnih nastavnika

Implementacija programa funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih zahteva posebnu pripremu tima nastavnika, pomoćnih nastavnika - Roma asistenata, stručnih saradnika, menadžmenta škola i nastavnika srednjih stručnih škola.

Za sledeće predmete stručna sprema se definiše prema postojećim Pravilnicima o vrsti stručne spreme nastavnika, stručnih saradnika i saradnika u nastavi:

³¹ Program je objavljen u Prosvetnom glasniku br.7/2006.

³² U aneksu br. 5. je dat prilog pod naslovom *Putevi razvijanja motivacije za uključivanje mladih Roma u obrazovni proces* koji je razvijen za potrebe sprovođenja ogleđa FOOOR.

³³ U aneksu br. 6. su date instrukcije o didaktičkom materijalu.

- ◇ Matematika
- ◇ Srpski jezik
- ◇ Romski jezik sa elementima nacionalne kulture
- ◇ Strani jezik
- ◇ Fizika
- ◇ Hemija
- ◇ Biologija
- ◇ Istorija
- ◇ Geografija

Posebna obuka predviđa se za nastavnike koji će realizovati nove oblasti znanja organizovane kroz nove nastavne predmete.

Za nove predmete stručna sprema nastavnika se definiše posebnim Pravilnikom:

Osnove tehničke kulture i informatičke pismenosti (preporučuje se nastavnik tehničkog sa odgovarajućom obukom iz oblasti informatike),

Osnove preduzetništva i zapošljavanje (svi nastavnici i stručni saradnici, nezavisno od stručne spreme, sa odgovarajućom obukom iz oblasti preduzetništva),

Odgovorno življenje (svi nastavnici i stručni saradnici, nezavisno od stručne spreme, sa odgovarajućom obukom iz oblasti odgovornog življenja).

Za sprovođenje FOOOR-a ogleđa, međutim, neophodno je bilo da svi nastavnici i Roma asistenti pohađaju poseban trening za rad sa odraslima, a u ovom slučaju za osobenosti rada sa rosmkom populacijom.

Za potrebe realizacije ogleđa FOOOR održani su seminari³⁴ za razvoj kompetencija nastavnika u sledećim oblastima:

- ◇ **Oblast 1:** Otklanjanje socijalnih barijera i razvoj motivacije za uključivanje u sistem osnovnog obrazovanja odraslih,
- ◇ **Oblast 2:** Unapređenje nastavničkih kompetencija za rad sa odraslima - metode obrazovanja odraslih i specifične obrazovne potrebe Roma,
- ◇ **Oblast 3:** Obuka nastavnika za primenu novog kurikuluma (upoznavanje sa kurikulumom, način realizacije programa, izrada i korišćenje didaktičkog materijala, korišćenje priručnika za realizaciju nastave, organizacija nastave, vremensko ograničenje časa),
- ◇ **Oblast 4:** Seminari za nastavnike koji predaju nove predmete (Obuka za realizaciju programa *Odgovorno življenje - Zdravstvena kultura, porodični život i vaspitanje dece, komunikacija i radna etika, građanska participacija i veštine neophodne za život u sa-*

³⁴ **Prvi seminar** pod nazivom: *Podizanje motivacije Roma da se uključe u sistem obrazovanja*, održan je u periodu mart - april 2006. Obuhvatio je 125 učesnika iz 11 opština. **Drugi seminar** pod nazivom: *Unapređenje nastavničkih kompetencija za rad sa odraslima – metode obrazovanja odraslih i specifične obrazovne potrebe Roma*, jun – juli 2006. Obuhvatio je 161 učesnika iz 10 opština. Izveštaj sa oba ova seminarra se mogu razumeti i kao svojevrsni instrumenti, budući da je u njima, na po 70 str. u proseku, osim spiska učesnika, data struktura seminara, opisi sadržaja pojedinačnih radionica i konkretna uputstva za nastavnike.

vremenom informatičkom društvu; Razvoj preduzetničkih stavova, znanja i veština neophodnih za realizaciju nastave iz oblasti *Preduzetništva i zapošljavanja*).

Ciljna grupa su bili nastavnici, stručni saradnici i direktori u osnovnim školama, školama za osnovno obrazovanje i srednjim stručnim školama, aktivisti u nevladinim organizacijama, angažovani u obrazovnom radu sa osobama bez završenog osnovnog obrazovanja.

U organizaciji i izvođenju nastave učestvuje i pomoćni nastavnik, tj. **Roma asistent** koji pomaže nastavniku da uspešno ostvari propisani program, a odraslima da ga uspešno savladaju. Ključna uloga Roma asistenta je u razvoju motivacije Roma za uključivanje u obrazovanje i otklanjanje barijera za ponovni upis i ostanak u obrazovnom procesu, za šta je potrebno da za polaznike izrade odgovarajuće programe savladavanja ličnih i socijalnih barijera u odnosu na obrazovanje. Roma asistent ima važnu ulogu i u pripremi i izradi potrebnog didaktičkog materijala i organizaciji i ostvarivanju dodatne i dopunske nastave.

Roma asistenti izabrani su iz kruga Roma koordinatora³⁵, u zavisnosti od kvaliteta obavljenih zadataka, predviđenih posebnim Protokolom o saradnji:

1. Pripremna aktivnost za angažovanje na projektu: učešće na seminaru »Podizanje motivacije Roma da se uključe u sistem obrazovanja«.
2. Obuka na seminaru »Unapređenje nastavničkih kompetencija za rad sa odraslima«.
3. Saradnja sa filijalama i službama Nacionalne službe za zapošljavanje radi pribavljanja evidencije o potrebama nezaposlenih Roma za sticanjem završnih razreda osnovne škole i analiza situacije prema priloženim formularima.
4. Promovisanje novog programa funkcionalnog osnovnog obrazovanja na lokalnom nivou. Izrada izveštaja o obavljenim aktivnostima (broj i vrsta aktivnosti i partneri).
5. Zatim: a) Saradnja sa školama za osnovno obrazovanje odraslih na izradi zajedničke strategije za animiranje, motivisanje i upisivanje novih polaznika u funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih; b) Evidencija ličnih podataka potencijalnih polaznika koji imaju završen 6. razred osnovne škole na osnovu podataka iz redovnih škola i škola za osnovno obrazovanje odraslih. Izrada zajedničkog izveštaja romskih koordinatora i direktora škola.
6. Organizovanje razgovora u romskim porodicama gde se utvrdi da porodica postavlja barijere za uključivanje potencijalnih polaznika Funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih Roma. Popunjavanje protokola razgovora za svaku takvu porodicu.
7. Individualni razgovori i podrška potencijalnim polaznicima za uključivanje u funkcionalno osnovno obrazovanje Roma. Popunjavanje protokola o individualnim razgovorima.
8. Evidentiranje barijera i rad sa porodicom i pojedincem na prevazilaženju barijera za uključivanje u funkcionalno osnovno obrazovanje Roma. Popunjavanje upitnika o barijerama.
9. Spisak i evidentiranje ličnih podataka potencijalnih polaznika koji imaju završen 6. razred osnovne škole za upis u 7. razred osnovne škole, na osnovu školskih dokumentacija, protokola individualnih razgovora i protokola razgovora sa porodicama.

³⁵ Roma koordinatori su radili u prvoj fazi projekta – na skupljanju podataka o potencijalnim polaznicima iz različitih izvora i na osnovnu postavljenih kriterijuma, kao i na formiranju konačnih spiskova polaznika.

10. Naročito se angažuju na podršci usmerenoj ka ženskoj populaciji, a u cilju njihovog uključivanja u funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma. Strukturu finalno izabrane grupe treba da čini oko 50% žena.
11. Evidentirani potencijalni polaznici treba da budu starosti od 17-35 godina starosti.
12. Roma koordinator o svom radu vodi preciznu dokumentaciju i obavezan je da u naznačenom periodu (01. maj – 31. avgust 2006. godine) sačini 2 izveštaja: 1) prvi krajem juna, sa opisom određenih i traženih aktivnosti prema protokolu K1 koji sadrži: Formular o saradnji sa *Nacionalnom službom za zapošljavanje* o evidenciji potencijalnih polaznika; Protokol razgovora sa porodicom; Protokol o individualnim razgovorima; Tabelu o ličnim podacima; Upitnik o barijerama. 2) drugi krajem avgusta, prema sačinjenom protokolu K2 koji sadrži: Protokol razgovora sa porodicom; Protokol o individualnim razgovorima; Upitnik o barijerama; i Zbirni spisak o razgovorima sa porodicom i individualnim razgovorima.
13. Finalni rezultat rada Roma koordinatora u datom periodu, u jednom gradu, treba da bude predložena potencijalna grupa iz koje će se odabrati 25 Roma i Romkinja starih između 17-35 godina sa završenim 6. razredom osnovne škole, spremnih da se upišu u školu za osnovno obrazovanje odraslih po novom programu funkcionalnog osnovnog obrazovanja Roma u kome će steći diplomu o završenoj osnovnoj školi i sertifikat o stručnoj osposobljenosti za odabrano zanimanje.
14. Roma koordinator ima obavezu da svu raspoloživu bazu podataka i stečene veštine stavi na raspolaganje svojoj nevladinoj organizaciji.

Uloga i zadaci Roma asistenata definisani su posebnim Protokolom o praćenju realizacije FOOOR-a.³⁶

2.6. FOOO: organizacija učenja - ciklusi učenja

Funkcionalno osnovno obrazovanje je organizovano u tri ciklusa učenja, odnosno kao trogodišnje obrazovanje, sa različitim težištima u svakom ciklusu.³⁷

³⁶ Anex br. 13 sadrži Protokol praćenja realizacije FOOOR-a iz ugla Roma asistenta.

³⁷ U aneksu br. 2. videti strukturu i program funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih u III ciklusu.

Slika br. 2.4: Tri ciklusa učenja

Ključne lične, socijalne i opšte stručne kompetencije su posebni paketi učenja (moduli) koji omogućavaju socijalnu, kulturnu i radnu integraciju, dalje učenje i usavršavanje, kao i aktivnu participaciju na tržištu rada. One su razvijane kroz sledeće oblasti učenja:

- ◆ **Preduzetničke veštine i veštine aktivnog traženja posla i samozapošljavanja** podrazumevaju razvoj preduzetničkog duha, organizacionih veština, veština donošenja odluka, rešavanja konflikata, samoorganizovanja i upravljanja, veština neophodnih za aktivno traženje posla i otpočinjanje sopstvenog biznisa itd.
- ◆ **Odgovorno življenje i Građansko vaspitanje** razvijaju veštine neophodne za lični i porodični život, socijalnu, radnu i građansku integraciju, kroz sledeće oblasti - zdravstvena kultura, porodični život i vaspitanje dece, komunikacija i radna etika, građanska participacija.
- ◆ **Informatičko obrazovanje** pruža veštine neophodne za život u savremenom informatičko-tehnološkom društvu i osposobljava za upotrebu računara u različitim područjima života i rada.

Ovakav model funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih omogućava fleksibilnost u smislu prilagođavanja ne samo različitim ciljnim grupama, već i stalnim promenama znanja i novim zahtevima iz sveta rada, odgovarajući time na realne potrebe odraslog čoveka u životnoj i radnoj sredini.

2.7. Akreditacija programa

U cilju obezbeđivanja održivosti programa, programi obuka namenjeni razvoju kompetencija nastavnika za rad u oblasti osnovnog obrazovanja odraslih akreditovani su kod

Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Centra za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, koji odobrava programe programa stručnog usavršavanja zaposlenih u obrazovanju i vaspitanju.

Programom je predviđeno da svi nastavnici, Roma asistenti, stručni saradnici, menadžment škole i nastavnici srednjih stručnih škola pohađaju 54 sata zajedničke obuke, stičući kompetencije iz oblasti: Otklanjanje socijalnih barijera, razvoj motivacije za uključivanje u sistem osnovnog obrazovanja odraslih i sticanje metodičkih kompetencija.

Dalja obuka nastavnika za sledeće opšteobrazovne predmete: *Matematika, Srpski jezik, Romski jezik sa elementima nacionalne kulture, Strani jezik, Fizika, Hemija, Biologija, Istorija, Geografija*, traje 27 sati i podrazumeva osposobljavanje za primenu novog kurikuluma funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih.

Nakon 54-satnog zajedničkog obrazovanja nastavnici posebnih predmeta *Odgovorno življenje* i *Osnove preduzetništva i zapošljavanja* imaju obuku u trajanju od po 72 sata.

2.8. Programi obuke: način ostvarivanja i struktura

Uslovi i kriterijumi za adekvatan odabir,³⁸ strukturu i organizaciju obuka su predmet ovog odeljka.

2.8.1 Polazni zahtevi u razvoju programa obuke i način njihove realizacije

Spisak razvijenih programa obuke je zasnovan na četiri ključna, programski definisana zahteva za osposobljavanje polaznika:

1. Zasnovanost programa obuke na potrebama tržišta rada za specifičnim znanjima i veštinama,
2. Zasnovanost programa na standardima rada, odnosno obavljanja posla,
3. Mogućnost polaznika da usvoje definisane ishode programa,
4. Postojanje odgovarajuće srednje stručne škole ili druge institucije (provajdera) koja može da realizuje program obuke u određenom regionu.

Način realizacije polaznih zahteva je obuhvatio sledeće:

- ◆ **Zasnovanost programa obuke na potrebama tržišta rada.** Ovaj programski zahtev podrazumevao je: a) osposobljavanje polaznika za poslove kod kojih postoji deficit za radnom snagom u lokalnoj sredini i b) obezbeđenje relevantnih znanja i veština, odnosno kompetencija, koji omogućuju kvalitetno obavljanje posla. Polazeći od potrebe da

³⁸ Nezavisno od kriterijuma za izbor obuka, sigurnost polaznika da će u što skorije vreme nakon dobijanja odgovarajućih sertifikata naći posao nije mogla biti unapred obezbeđena niti garantovana - osim poznatih društveno-ekonomskih razloga, pitanje zaposlenja je dominantno stvar lične inicijative. Međutim, ta inicijativa kod romske populacije je u velikoj meri blokirana, s jedne strane predrasudama koje, uz ukorenjeno nepoverenje, dolaze od strane samih Roma, ali i od većinskog stanovništva, a s druge strane još uvek povremeno izraženim diskriminatorskim odnosom pojedinih grupa iz većinskog okruženja. Iz tih razloga bi bilo poželjno da se u narednim projektnim aktivnostima predvidi trening koji bi, u skladu sa programom treninga *Aktivnog traženja posla (ATP)*, mogao da doprinese oslobađanju lične inicijative Roma u traženju posla. Evaluacija pokazuje da su polaznici birali obuke unutar dva ključna okvira: a) ličnih afiniteta i b) broja obuka ponuđenih na osnovu potreba tržišta rada na lokalnu. Analiza je pokazala da značajnih nesaglasnosti između ličnih afiniteta i ponude obuka nije bilo.

programi obuke moraju obezbediti znanja i veštine koji korespondiraju sa potrebama potencijalnih poslodavaca u datoj lokalnoj sredini a time i mogućnost zapošljavanja polaznika, Tim za razvoj programa obuke je na osnovu podataka lokalnih službi za zapošljavanje identifikovao: a) poslodavce koji imaju potrebu za zapošljavanjem i b) poslove za kojima postoji deficit u radnoj snazi (nedostatak radne snage na evidenciji lokalne službe za zapošljavanje) i za koje ne postoje relevantni programi obuke u redovnom školskom sistemu. Na osnovu iskazanih potreba tržišta rada i poslodavaca identifikovan je širi spektar potencijalnih obuka (60).

- ◆ **Zasnovanost programima na standardima rada.** U okviru ogleđa *Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma* pod obukom se podrazumeva sticanje znanja i veština neophodnih za obavljanje određenih poslova, odnosno sticanje specifičnih stručnih kompetencija koje polaznicima daju realnu šansu da dobiju i kvalitetno obave posao. Proces razvoja kvalitetnih programa, odnosno identifikovanje stručnih i na tržištu rada prepoznatljivih kompetencija podrazumevao je ozbiljnu analizu poslova i izradu standarda u njihovom obavljanju. Procedura razvoja standarda je podrazumevala aktivno učešće stručnjaka iz srednjih stručnih škola i predstavnika poslodavaca za pojedine profile, odnosno poslove. Razvoj standarda za svaki od izabranih poslova imao je funkciju da:
 - ◆ identifikuje vrstu i nivo stručnih kompetencija i omogući njihovo konvertovanje u ishode obuke;
 - ◆ obezbedi da ciljevi i sadržaji programa obuke odražavaju ono što će polaznik realno moći da radi po uspešno završenom programu.
 - ◆ obezbedi kriterijume i standarde za proveru stečenih kompetencija na završnom ispitu i omogući eksterni karakter završnog ispita;
 - ◆ obezbedi prepoznatljivost programa obuke na tržištu rada;
 - ◆ motiviše polaznike za pohađanje obuke i poslodavce za njihovo zapošljavanje.³⁹
- ◆ **Mogućnost polaznika da usvoje definisane ishode programa.**⁴⁰ Nivo i vrsta projektovanih postignuća (ishoda) u programima stručne obuke determinisan je (limitiran) i sledećim faktorima:
 - ◆ prethodnim nivoom znanja i sposobnosti polaznika, uključujući i novostečeno osnovno obrazovanje;
 - ◆ vremenskim mogućnosti polaznika da pohađaju obuku. S obzirom da je reč o odraslim polaznicima koji uporedo sa pohađanjem obuke ispunjavaju svoje radne i porodične uloge i funkcije vreme trajanja obuke (u danima i časovima) moralo je biti svedeno na realnu meru (maksimalno 240 časova, odnosno tri meseca);
 - ◆ interesovanjima i aspiracijama polaznika. Sistem vrednosti i kulturnih normi imao je značajnog udela u konačnom izboru poslova, odnosno programa obuke. Početna lista identifikovanih programa je dobrim delom redukovana zbog sistema vrednosti i kulturnih normi koje Romi poseduju. To znači da Romi odbijaju i teže prihvataju obavljanje poslove (pa time i osposobljavanje za njihovo obavljanje)

39 Za odrasle polaznike, posebno Rome, izuzetno je važno da program omogući sticanje stvarne i praktične kompetentnosti za obavljanje određenog posla. Ovaj zahtev nije jednostavno realizovati s obzirom na nizak „ulazni“ nivo obrazovanja polaznika koji ne omogućuje sticanje viših i složenijih radnih kompetencija. Program za poslove zavarivača, (zavarivači su izuzetno traženi na tržištu rada Srbije) nije mogao biti razvijen jer zahteva značajno prethodno obrazovanje (CNN zavarivanje podrazumeva tehničko, matematičko, informatičko znanje).

40 U skladu sa zahtevima ogleđa FOOR *Nacionalna služba za zapošljavanje* je, u martu 2007, kao pomoć polaznicima za izbor obuke i aktivno traženje posla, organizovala seminare za aktivno traženje posla (ATP), stvaranje biznis plana, itd. Ovi seminare su od strane polaznika, ocenjeni kao veoma korisni.

koji nisu u skladu sa njihovim sistemom vrednosti i kulturnim normama (u nekim slučajevima to su poslovi iz oblasti metalske industrije, poslovi sa starima i bolesnima ili poslovi za koje procenjuju da će teže naći zaposlenje zbog svog etničkog porekla).

- ◆ **Postojanje odgovarajuće srednje stručne škole ili druge institucije koja može da realizuje program obuke na datom regionu.** Izbor obuka je bio determinisan ne samo potrebama tržišta rada već i realnim mogućnost realizacije programa, odnosno činjenicom da u datom regionu postoji provajder i koji u skladu sa postojećom legislativom ima pravo da realizuje obuku. Nepostojanje relevantnih provajdera u datom regionu često je predstavljalo limitirajući faktor za razvoj programa obuke.
- ◆ **Spremnost poslodavaca da na određene radne pozicije, odnosno poslove zaposle Rome.** Predrasude poslodavaca su često predstavljale značajan modifikator u odlučivanju o izboru i realizaciji obuka. Drugačije rečeno, izbor i realizacija obuke često je bio determinisan i procenom mogućnosti da se pripadnik romske nacionalnosti zaposli na određenoj radnoj poziciji (npr. *zames testa u pekarskoj industriji*).

2.8.2 Način ostvarivanja programa obuke

Način ostvarivanja programa obuke predviđa sledeće:

- ◆ Osnovna škola, koja ima rešenje o verifikaciji za odgovarajuće područje rada u okviru koje su izabrani programi obuke, zaključuje ugovor o ostvarivanju programa funkcionalnog osnovnog obrazovanja sa srednjom stručnom školom (u daljem tekstu: stručna škola) u svom sedištu.
- ◆ Ako nema stručne škole verifikovane za područje rada u kome postoji interes za obuku, osnovna škola zaključuje ugovor sa drugom stručnom školom van svog sedišta, vodeći računa o ekonomičnosti organizacije i ostvarivanja programa oglada.
- ◆ Stručna škola za određeni program obuke može da zaključi poseban ugovor sa drugim fizičkim ili pravnim licem registrovanim za obavljanje delatnosti u okviru koje se obavljaju poslovi ili operacije za koje se vrši ta vrsta obuke. Ona ima obavezu da organizuje i prati ostvarivanje obuke, obrazuje komisiju, organizuje ispit za obuku i izda javnu ispravu.
- ◆ Na kraju završenog sedmog razreda odrasli imaju pravo da biraju jedan od ponuđenih programa obuke, u skladu sa sopstvenim potrebama, interesovanjima i sposobnostima i u skladu sa mogućnostima škole. Osnovna škola pomaže u izboru programa obuke.
- ◆ Na osnovu izbora programa obuke, osnovna škola odlučuje sa kojim stručnim školama će zaključiti ugovore. Osnovna i stručna škola će usaglasiti vreme i organizaciju nastave i obuke i druga pitanja od interesa za uspešno ostvarivanje oglada.
- ◆ Program obuke može da traje od 90 - 270 časova.
- ◆ Obuka može da počne u toku pohađanja nastave osmog razreda, a ne može da bude završena pre završetka razreda.
- ◆ Pravo na pohađanje obuka ima kandidat koji pohađa nastavu osnovnog obrazovanja po programu ovog oglada.

- ◊ Pravo na polaganje ispita za obuku ima kandidat nakon završetka osmog razreda, odnosno stečenog osnovnog obrazovanja i nakon pohađanja programa obuke.
- ◊ Stručna škola obrazuje komisiju za obavljanje ispita za obuku. Komisija ima najmanje tri člana. Predsednik komisije je nastavnik praktične nastave za datu obuku. Po jednog člana komisije predlažu unija poslodavaca, privredna komora ili zanatska komora i filijala *Nacionalne službe za zapošljavanje*, a na zahtev stručne škole.
- ◊ Za predsednika ili člana komisije za obavljanje ispita za obuku ne može da bude određen nastavnik koji je obavljao obuku ili lice koje je obavljalo obuku, ali je dužan da prisustvuje ispitu.
- ◊ Ispit se može obaviti na mestu na kome je obavljena obuka.
- ◊ Ispit se sastoji od obavljanja praktičnog radnog zadatka i njegove odbrane. Radni zadaci su određeni opštim i posebnim ishodima programa.
- ◊ Ocena na ispitu se izražava sa: „položio“ ili „nije položio“. Kandidat može polagati ispit za obuku najviše dva puta.
- ◊ Ukoliko kandidat nije u celini savladao program komisija je dužna da školi da predlog šta još polaznik treba da savlada i u kom roku da bi položio ispit za obuku.
- ◊ Stručna škola, na svom obrascu, izdaje uverenje o položenom ispitu za obuku.
- ◊ Uverenje treba da sadrži: podatke o stručnoj školi (naziv škole i sedište, broj rešenja o verifikaciji), podatke o kandidatu (lični podaci) i podatke o programu obuke (naziv programa obuke i broj *Prosvetnog glasnika* u kome je objavljen, broj časova obuke, veštine i sposobnosti – opšti ishodi programa obuke).

2.8.3 Struktura programa obuke

Sadržaji osnovnog obrazovanja koncipirani su tako da predstavljaju polaznu osnovu za ostvarivanje programa obuke; oni su funkcionalni deo znanja i veština neophodnih za obavljanje poslova za koje se polaznici po ovom programu obučavaju. Na taj način ostvarena je sadržinska i vremenska racionalizacija programa obuke i stvoren je integralni programski okvir koji omogućava uspešno savladavanje programa stručne obuke i dalje stručno obrazovanje. Programi obuke imaju sledeću strukturu⁴¹:

2.9. Sertifikovanje obuka

Programa obuke reflektuje ono što će polaznik realno moći da radi po uspešno završenoj obuci i istovremeno nastavniku daje nedvosmisleni smisleni pravac u realizaciji obuke. Po svojoj strukturi program je koncipiran tako da bude potpuno jasan za nastavnika i da nedvosmisleno vodi do ishoda. Program takođe obuhvata i jasne i nedvosmislene kriterijume i načine ocenjivanja, kao i uputstvo za realizaciju programa. Adekvatna struktura modula i relevantna deskripcija i elaboracija svakog elementa u toj strukturi omogućili su eksterni karakter završnog ispita, akreditaciju (zvanično priznanje i odobrenje) i sertifikaciju programa.

Smisao sertifikacije je da osigura i validira kvalitet obuke i unapredi mobilnost radne snage na tržištu rada. Da bi se obezbedila validnost i prepoznatljivost dobijenih sertifikata

⁴¹ U aneksu br. 7. videti vrste obuka koje su primenjene u ogledu FOOR.

neophodno da ključni partneri uzmu učešće u kreiranju procedure sertifikacije i završnog ispita koji obezbeđuje dobijanje sertifikata.

Jedan od zadataka oglada FOOOR odnosio se na razvoj i uspostavljanje sistema sertifikacije kratkotrajnih stručnih obuka. Kao što je poznato u Srbiji ne postoje institucionalni okviri i procedura za sertifikovanje obuka niti su srednje stručne škole i druge institucije za obrazovanje odraslih mogle da izdaju sertifikate za uspešno završenu obuku koji su prepoznatljivi na tržištu rada Srbije. U tom cilju je, za potrebe oglada FOOOR, ostvarena intenzivna saradnja sa *Ministarstvom prosvete i sporta, Nacionalnom službom za zapošljavanje* i reprezentivima poslodavaca (*Unija poslodavaca* i *Privredna komora*). Zajednički su kreirana rešenja načina sertifikovanja koja su ugrađena u program oglada *Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih*. Neposredni rezultati saradnje su bili:

- ◆ zasnovanost program obuke se sertifikuje na potrebama tržišta rada;
- ◆ definisana procedura sertifikacije – ko, pod kojim uslovima i u kom obliku izdaje sertifikat o obuci;
- ◆ način polaganja završnog ispita i učešće predstavnika škole, lokalne službe za zapošljavanje i predstavnika privrede (*Unija poslodavaca* ili *Privredna komora*) u završnom ispitu;
- ◆ dodeljivanje koda svakom programu koji omogućava prepoznavanje i klasifikovanje vrste i nivoa stečene kompetentnosti u evidenciji nacionalne službe za zapošljavanje;

Ovo je svakako primer dobre saradnje *Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta* sa partnerima na projektu (*Ministarstvo prosvete i sporta, Nacionalna služba za zapošljavanje, Unija poslodavaca* i *Privredna komora*) u pogledu razvoja i uspostavljanja sistema sertifikacije stručnih obuka koje se realizuju u okviru oglada *Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma*.

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

3. FOOO(R) KAO AKTIVNA MERA - PRIMER DOBRE PRAKSE

Namera ovog odeljka je da, uz opis procesa implementacije, objasni način na koji je program *Funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih Roma* koncipiran i na koji način je ovaj programski i prosvetni ogled istovremeno delovao kao aktivna mera. Odeljak je strukturisan na sledeći način:

- ◆ Koncept ogleđa: FOOOR aktivna mera
- ◆ Strategija i domet aktivne mere
- ◆ Socijalno partnerstvo - imperativ: vertikalno i horizontalno
- ◆ Proces implementacije: organizacija, menadžment i monitoring
- ◆ Aktivna mera – mehanizmi (kontinuirane) intervencije

3.1. Koncept ogleđa: FOOOR kao aktivna mera

Program FOOOR je sproveden upotrebom *instituta ogleđa*⁴² i uz angažovanje široke mreže partnera, od nacionalnog do lokalnog nivoa. Novim programom su odrasli Romi bez osnovnog obrazovanja dobili *drugu šansu* da steknu osnovno i srednje obrazovanje i da se stručno osposobe, odnosno mogućnost da uporedo stiču osnovno obrazovanje i stručno osposobljavanje - za šta, u postojećem sistemu osnovnog i srednjeg obrazovanja, za sada, nema pravnih mogućnosti.⁴³

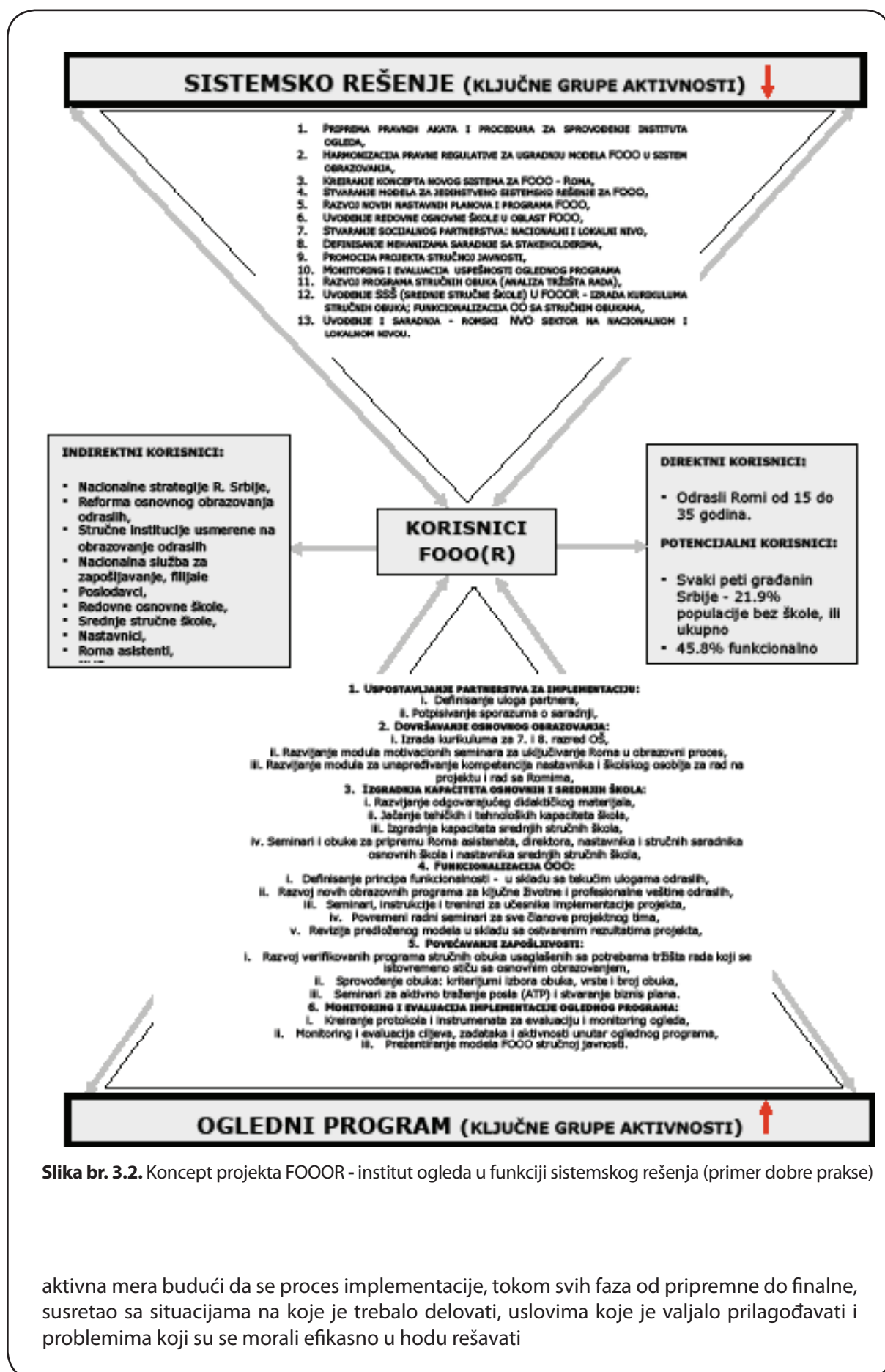
Proces implementacije programa FOOOR je, u suštini, podrazumevao testiranje novog modela osnovnog obrazovanja odraslih koji se kvalitativno razlikuje od trenutno važećeg modela. Razlika se nalazi u ključu funkcionalizacije osnovnog obrazovanja odraslih i upravo je taj ključ bio predmet testiranja. Naime, bazični cilj testiranja je bio da se odraslima, za koje je program i osmišljen, pruži mogućnost da kroz novi model ostvare svoje potreba i prava - od sticanja osnovnog i stručnog obrazovanja do zapošljavanja i stvaranja uslova za izbor pravca za dalji lični prosperitet.

Testiranje je predstavljalo proces tokom kojeg su se, unutar pojedinačnih faza, u hodu rešavali (ne)predviđeni izazovi i problemi na koje se nailazilo. Kriterijumi i mera za funkcionalnost modela su bile potrebe i kapaciteti polaznika, ali i kapaciteti odgovarajućih lokalnih institucija. Samim tim se istovremeno korigovao i programski koncept FOOOR.

Dok je *institut ogleđa* bio pravni okvir za testiranje novog modela OOO, implementacija ogleđa je bila okvir unutar kojeg je program FOOOR prerastao u aktivnu meru. Sprovođenje (ne)planiranih aktivnosti koje su od ogleđa vodile ka krajnjem direktnom korisniku, i aktivnosti koje su sa nivoa terenskog iskustva prerastale (korigovanjem teorijskog koncepta programa FOOO) u predlog sistemskog rešenja je proces kojim je ogled FOOOR **prerastao u aktivnu meru**. Drugim rečima, testiranjem programa FOOOR, ogled je istovremeno postao i

⁴² *Institut ogleđa* predstavlja *pravni institut*, odnosno pravni okvir na osnovu kojeg je projekat FOOOR testirao mehanizme promene postojećeg sistema obrazovanja odraslih s ciljem da on postane adekvatniji potrebama odraslih Roma bez završene osnovne škole. U skladu s tim *Pravilnik ogleđa FOOOR-a* je objavljen u Prosvetnom glasniku br.7/2006. godine čime su se stekli uslovi za implementaciju novog *Programa funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih Roma*. Izvedeno prema izveštaju *Odeljenja za normativne poslove Ministarstva prosvete i sporta Republike Srbije*.

⁴³ Ibidem.

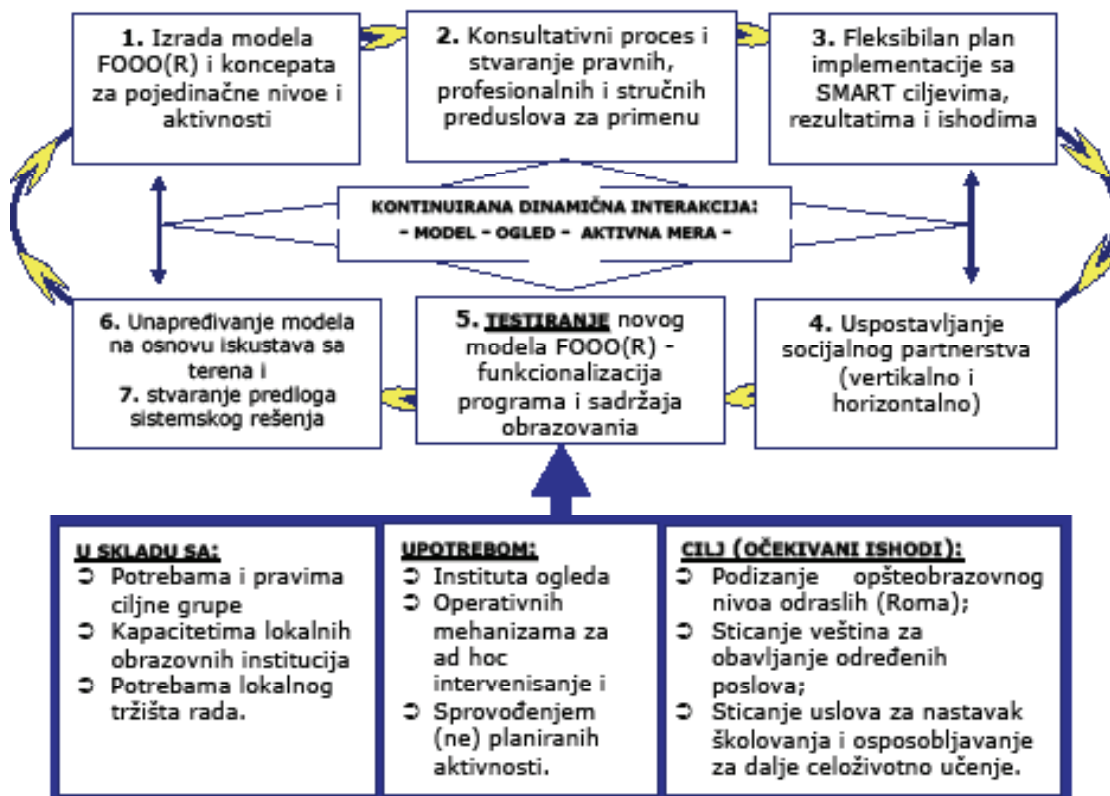

Slika br. 3.2. Koncept projekta FOOR - institut ogleda u funkciji sistemskog rešenja (primer dobre prakse)

aktivna mera budući da se proces implementacije, tokom svih faza od pripreme do finalne, susretao sa situacijama na koje je trebalo delovati, uslovima koje je valjalo prilagođavati i problemima koji su se morali efikasno u hodu rešavati

FUNKCIONALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH

Sprovođenje testiranja je imalo nekoliko nivoa i podrazumevalo je sled odgovarajućih koraka - od izrade modela, preko stvaranja preduslova za primenu i fleksibilnog plana sa SMART⁴⁴ ciljevima do uspostavljanja socijalnog partnerstva (videti sliku br. 3.1).

Slika br. 3.1: Ogled kao aktivna mera za institucionalizaciju FOOO

Koristeći *institut ogleda* program FOOO(R) je sproveo sve neophodne (pravne, profesionalne, stručne i konsultativne) korake za testiranje novog programa funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih (Roma). Kao aktivna mera, ogled je istovremeno bio i okvir da se, za sve teškoće i otvorene mogućnosti uočene pre i tokom testiranja, rešenje nađe zajednički - u saradnji sa odgovarajućim institucijama, resornim ministarstvima i sektorima.

Ogled je omogućio da se kreirani program FOOO(R), namenjen posebnoj ciljnoj grupi odraslih Roma (starosti od 15 do 30 godina) koji su prekinuli osnovno obrazovanje posle šestog razreda, testira i kao aktivna mera i to putem sledećih koraka:

- ⊖ Sprovedena je funkcionalizacija postojećih predmeta - odnosno sadržaji postojećih predmeta su prilagođeni i osavremenjeni i izvršena njihova funkcionalizacija.
- ⊖ Uvedeni su novi predmeti - *Osnove preduzetništva i zapošljavanje; Osnove tehničke i računarske pismenosti; Odgovorno življenje.*
- ⊖ Provereno je trajanje časa od 30 minuta - što je postignuto: racionalizacijom sadržaja, funkcionalnim sprežanjem teorijskih i praktičnih sadržaja nastave i obuke, međupredmetnom horizontalnom i vertikalnom povezanošću programa, podrškom pomoćnog

⁴⁴ SMART (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Timely): Specifičnih, Merljivih, Ostvarivih, Relevantnih i Vremenski usklađenih ciljeva.

nastavnika, orijentacijom na metode koje podstiču efikasno učenje i oslanjanjem na već stečena znanja i životno iskustvo odraslih.

- ◆ Opšte obrazovanje i obuke su integrisani tako što se u toku sticanja osnovnog obrazovanja (i to za vreme pohađanja programa osmog razreda) odraslim osobama obezbedilo i savladavanje programa obuka za koje je prepoznato da će dovesti do zapošljavanja.
- ◆ Osnovna škola za obrazovanje odraslih, kao i osnovna škola koja je osposobljena za obrazovanje odraslih, je bila nosilac obrazovanja i subjekat obezbeđivanja da verifikovana stručna škola ostvari program obuke.
- ◆ Stručna škola obezbeđuje ostvarivanje programa obuke, a ako ona nema kadrovske ili prostorne mogućnosti, određuje samostalnu zanatsku radnju u kojoj će se obaviti obuka, a pod nadzorom srednje škole.
- ◆ Srednja škola obezbeđuje i eksternu proveru savladanosti programa obuke na ispitu.
- ◆ Svedočanstvo o završenoj osnovnoj školi izdaje se na propisanom obrascu, s tim da se unose svi novi predmeti koji su propisani *Programom*.
- ◆ Evidencija polaznika se vodi i čuva na propisan način.
- ◆ Nakon položenog ispita stručna škola izdaje uverenje, na svom obrascu, čija je sadržina, ali ne i forma, propisana Ogledom.
- ◆ Uveden je pomoćni nastavnik - Roma asistent koji pomaže nastavniku da uspešno ostvaruje propisani program, a odraslima da ga uspešno savladaju. On ima važnu ulogu i u pripremi i izradi potrebnog didaktičkog materijala i u organizaciji i ostvarivanju dodatne i dopunske nastave. Uloga i obaveze Roma asistenata regulisane se posebnim protokolom o saradnji.
- ◆ Sprovedena je i dodatna obuka nastavnika i pomoćnih nastavnika u školama za osnovno obrazovanje odraslih i osnovnim školama koje ostvaruju *Program oglada*.

U slici br. 3.2. je vizuelno data (sažeta) suština koncepta FOOOR i sled aktivnosti neophodnih za realizaciju oglada s jedne, i stvaranje sistemskog rešenja s druge strane. Slika, takođe, naglašava značaj i ilustruje način na koji su prava i potrebe ciljne grupe uzete kao centralni oslonac kako za testiranje novog programa funkcionalnog osnovnog obrazovanje odraslih, tako i za stvaranje trajnog sistemskog rešenja. Duga lista (direktnih, indirektnih i potencijalnih) korisnika ističe dijapazon svrsishodnosti i dometa ciljeva FOOO programa.

3.2. Strategija i domet aktivne mere

Strategija oglada FOOOR-a je obuhvatila tri centralna stuba: a) sprovođenje prosvetnog oglada za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih, b) stvaranje predloga sistemskog rešenja za obrazovanje odraslih i c) ostvarivanje održive inkluzije Roma. Sva tri stuba su u potpunosti koherentna sa: a) dosadašnjim naporima Republike Srbije ka unapređivanju položaja i kvaliteta života Roma⁴⁵, b) *Nacionalnom strategijom za smanjenje siromaštva*, c) *Dekadom Roma*⁴⁶, d) potrebama za dalje reformisanje obrazovnog sistema Srbije i, na kraju, e)

⁴⁵ *Zakonom o zaštiti nacionalnih manjina* (usvojen 25. februar 2002. godine) je regulisan ustavno pravni status i Romima je priznao status nacionalne manjine u Srbiji. Zakon je dostupan na adresi: <http://www.lawinitiative.com/Srpski/Zakoni/Zakon%20o%20zastiti%20oprava%20i%20sloboda%20nacionalnih%20manjina.doc> (Pristupljeno 24. 4. 2009).

⁴⁶ Akcioni planovi u prioritetnim oblastima *Dekade Roma* - obrazovanju, zapošljavanju, stanovanju i zdravstvu prihvaće-

u potpunosti su konzistentna sa pravima i višeslojnim potrebama i problemima krajnjih korisnika projekta (problem ličnih dokumenata, nesigurnih izvora prihoda, krajnjeg siromaštva i bede, nepoznavanja srpskog jezika, i sl). Štaviše, kada je reč o sindromu kritičnog siromaštva Roma⁴⁷, ogled FOOOR je otišao korak dalje budući da je kreirao i testirao prosvetni ogled kao **aktivnu meru** za održivo rastvaranje njihovog više-generacijskog kruga siromaštva (Roma) - odnosno za istovremeno **otklanjanje uzroka i umanjivanje posledica** siromaštva i, u celini gledano, ostvarivanje trajne pozitivne promene položaja i kvaliteta života Roma.

U skladu s tim sledeći ciljevi su prepoznati kao ključni aspekti pristupa i strategije ogle-da FOOOR-a:

- ◆ kreiranje i uspostavljanje sistemskog rešenja za FOOO,
- ◆ stvaranje *druge šanse* za uključivanje mladih odraslih Roma u obrazovni sistem,
- ◆ sticanje osnovnog obrazovanja i veština za obavljanje određenih poslova,
- ◆ jačanje motivacije za: završavanje osnovne škole, sticanje odgovarajućih znanja, efika-sno i održivo uključivanje u društvene tokove i podizanje kvaliteta sopstvenog života,
- ◆ redukovanje napuštanja školovanja,
- ◆ povećavanje mogućnosti za zapošljivost, izlazak iz siromaštva i,
- ◆ što se vidi kao ključna pretpostavka i najefikasniji model, stvaranje sistemskog okvira kao adekvatnog trajnog preduslova za održivu inkluziju Roma u socijalni, ekonomski, politički i kulturni život zajednice.

Celovitost pristupa ogle-da FOOOR je osigurana i osnovnim principima kojima se tim za implementaciju rukovodio tokom razvoja programa i realizacije nastave:

- ◆ **Relevantnost:** prepoznavanje opštih potreba odraslih i posebnih potreba i interesa različitih socijalnih grupa kao što su etničke manjine, žene, nezaposleni, siromašni, raseljena lica, odrasli sa posebnim potrebama, mladi odrasli bez kvalifikacije;
- ◆ **Zasnovanost na iskustvu i aktivna pozicija u procesu učenja:** svaki napor učenja i poučavanja u odraslom dobu mora biti povezan sa prethodnim znanjem i iskustvom;
- ◆ **Transformacija učenja i naučenog:** revidiranje i reinterpretacija stečenog (starog) znanja kako bi ono postalo kompatibilno i konzistentno sa novim,
- ◆ **Standardizacija:** počiva na jasno definisanim standardima rada, zanimanja, posla, obrazovanja, organizacije nastave i učenja i evaluacije i ocenjivanja;
- ◆ **Modularna organizacija programa/predmeta:** moduli su specifični i posebni oblici paketi učenja koji vode do postignuća precizno definisanih ishoda učenja - a to su

ni su od Vlade Republike Srbije na sednici održanoj 27. januara 2005. Međutim, tom prilikom nije usvojen i budžet za implementaciju ovih *Akcionih planova*. Videti šire o akcionim planovima na adresi: <http://www.romadecade.org/index.php?content=70> (Pristupljeno 24. 4. 2009).

47 Sindrom kritičnog siromaštva Roma podrazumeva da Romi imaju probleme na svim vitalnim nivoima života i da se nijedan od tih problema ne može rešavati pojedinačno, niti zasebno. Sa tim se suočava svaka preduzeta akcija, projekat ili program i to, drugim rečima, nalaže paralelno angažovanje svih ključnih aktera i istovremeni rad na **otklanjanju uzorka** (van-romskih i unutar-romskih) i **saniranju posledica** kritičnog siromaštva Roma. Iako je namera većine do sada realizovanih projekata i programa bila da ostvare trajnu pozitivnu promenu položaja i kvaliteta života Roma, većina je onih koji su uglavnom bili usmereni na **saniranje** posledica, a znatno manji broj je onih koji su radili na **otklanjanju** uzroka, ili u oba pravca paralelno. Naime, akcija, programa ili projekata koji su istovremeno nastojali da *eliminišu uzroke* i da *trajno otklone posledice* nije do sada bilo jer je ovakav pristup po pravilu vezan za uticaj na određene politike države i stvaranje odgovarajućih sistemskih rešenja.

stručni standardi, odnosno standardi posla koji moraju biti postignuti da bi se dobio nacionalni ili tržišno poznatiji sertifikat za dati posao, odnosno zanimanje;

- ◆ **Integrisanost kurikula:** okvir za integraciju programa osnovnog opšteg obrazovanja, programa za uvećanje zapošljivosti i aktivnog traženja posla, programa ključnih kompetencija i programa (modula) stručnog osposobljavanja.

Usmeren na razvoj bazičnih i sposobnosti odraslih za učenje, sticanje osnovnih životnih veština i inicijalnih stručnih kompetencija, ogled FOOOR je ostvario svoju primarnu svrhu i otvorio mogućnosti za **unapređenje socijalne integracije, zapošljivosti i kvaliteta života** odraslih Roma (videti tabelu br. 3.1).

Tabela br. 3.1: Kapaciteti i dometi programa FOOOR

Ogled je, kroz proces učenja, omogućio:	Po završetku ogleda odrasli stižu:
◆ integraciju Roma u socijalni, ekonomski, politički i kulturni život zajednice i njihov doprinos ukupnom razvoju društva;	◆ opšta znanja, veštine i sposobnosti koje su neophodne svakom građaninu za život u zajednici;
◆ uključivanje i povratak odraslih Roma u sistem obrazovanja radi ostvarivanja ustavom zagarantovanog prava na osnovno obrazovanje;	◆ kompetencije da budu aktivni unutar svoje uže zajednice i šireg društvenog konteksta;
◆ nastavak obrazovanja u skladu sa potrebama i mogućnostima odraslih Roma;	◆ kompetencije za realizaciju vlastitih prava i mogućnosti;
◆ uslove za stvaranje mehanizama i procedura kojima se osnovno obrazovanje odraslih povezuje sa obučavanjem;	◆ ključne kompetencije koje omogućavaju dalje učenje i sticanje znanja (matematička, jezička, i informatička pismenost, rešavanje problema, preduzetničke veštine);
◆ partnersko povezivanje lokalne zajednice, tržišta rada, ustanova obrazovanja i potencijalnih finansijera;	◆ znanja i veštine za obavljanje određenih poslova;
◆ specifikovan nivo obučenosti za obavljanje poslova i osposobljenost za aktivno učešće na tržištu rada;	◆ znanja potrebna za unapređenje kvaliteta porodičnog života i pružanje podrške zaštiti dečijih prava i razvoju i odrastanju dece;
◆ mogućnost sticanja javne isprave za obavljanje određenih poslova - dokaza o obučenosti;	◆ znanja o očuvanju i unapređenju vlastitog zdravlja i zdravlja porodice;
◆ zadovoljavanje vlastitih intelektualnih, emocionalnih i socijalnih razvojnih potreba;	◆ mogućnost da razviju osećanje socijalne pripadnosti i privrženosti sopstvenoj porodici, naciji i kulturi, prepoznaju sopstvenu tradiciju i učestvuju u njenom očuvanju;
◆ unapređenje lične sposobnosti saznavanja i učenja;	◆ mogućnost da poznaju i poštuju tradiciju i identitet drugih socijalnih grupa i zainteresuju se da komuniciraju sa pripadnicima drugih socijalnih zajednica;
◆ očuvanje kulturnog i personalnog identiteta;	◆ mogućnost da postanu odgovorni prema unapređenju i očuvanju životne sredine.
◆ očuvanje vlastitog i zdravlja članova svoje porodice;	
◆ sticanje početne stručne kompetencije i zapošljivosti;	
◆ jačanje porodice i ohrabrivanje nezavisnosti njenih članova.	

Bazična strategija, i istovremeno ključna karakteristika programa FOOOR je to što je on dizajniran kao odgovor na aktuelne potrebe ne samo odraslih Roma, već i pojedinaca iz ciljnih grupa sa sličnim problemima, zatim sa potrebama tržišta rada i reforme obrazovnog sistema odraslih. Samim tim, ogled FOOOR je obuhvatio sve elemente funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih iz svih socijalno ugroženih grupa.

3.3. Socijalno partnerstvo - imperativ: vertikalno i horizontalno

Ogled FOOOR ne bi mogao biti (usepšno) realizovan bez saradnje široke mreže partnera na nacionalnom i lokalnom nivou. Prepoznato kao instrument koji doprinosi efektivnom sprovođenju ogleda partnerstvo je odigralo ključnu ulogu u svim fazama implementa-

cije ogleđa. Upravo zahvaljujući tesnoj saradnji partnera (na verikalnoj i horizontalnoj ravni) oged FOOOR je, suštinski gledano, postepeno prerastao u **aktivnu meru** budući da su se tokom njegove implementacije, osim planiranih, morale preduzeti i značajne neplanirane aktivnosti i akcije kako bi se obezbedilo ostvarivanje predviđeni ciljevi. Ključ **aktivne mere** je, dakle, bilo **socijalno partnerstvo**⁴⁸ - bez **sinhronizovane saradnje** partnera nije bilo moguće intervenisati u postojeći obrazovni sistem odraslih i stvoriti uslove za unepređivanje obrazovanja odraslih Roma. Otud je oged FOOOR, zasnovan na socijalnom partnerstvu, delovao kao **aktivna mera** koja je bila u funkciji:

- ◊ definisanja pravnog okvira ogleđa,
- ◊ finansiranja⁴⁹ aktivnosti i iznalazenje načina da se reše pitanja za pojedine (neplanirane, a neophodne) troškove;
- ◊ definisanja, klasifikacije i razvoja obuka za polaznike;
- ◊ sertifikovanja obuka;
- ◊ realizovanja dodatnih obuka za nastavnike i Roma asistente;
- ◊ efikasnog ad hoc rešavanja tekućih problema Roma kao što su: nedostatak ličnih dokumenata, nedostatak izvora prihoda, nepoznavanja srpskog jezika, i sl;
- ◊ efikasnog ad hoc rešavanja specifičnih problema na koje se nailazilo u pojedinim opštinama u kojima je oged implementiran.

Samim tim izbor, vrsta i saradnja partnera je imala ulogu ključnog garanta za uspešnu realizaciju (programskog/prosvetnog) ogleđa FOOOR i kreiranje predloga sistemskog rešenja - tim pre što je ogedom bilo obuhvaćeno 10 osnovnih i 25 srednjih škola unutar 11 opština, odnosno 11 odeljenja sa ukupno 275 direktnih korisnika projekta.⁵⁰

Ministarstvo prosvete i sporta, Nacionalni savet romske nacionalne zajednice i Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, kao institucija koja je bila vodeći nosilac većine projektnih zadataka, su bili realizatori FOOOR-a projekta. Uz navedene institucije značajnu ulogu na projektu je imala i *Nacionalna služba za zapošljavanje*, NVO *Društvo za obrazovanje odraslih* i odgovarajuće obrazovne ustanove za odrasle na lokalnom nivou (videti tabelu br. 3.2).

⁴⁸ Trodnevni seminar na temu *Socijalno partnerstvo* održan je, za potrebe realizacije ogleđa FOOOR, od 24. do 26. marta 2007. na Zlatiboru. U radu ovog seminara je bilo 90 učesnika iz 11 opština. Videti program seminara u aneksu br. 8.

⁴⁹ Realizaciju ogleđa FOOOR je finansirao *Romski Obrazovni Fond* iz Budimpešte (REF), *Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije*, a određene aktivnosti na projektu finansirale su partnerske organizacije koje su učestvovalе u njegovoj implementaciji: *Nacionalna služba za zapošljavanje* i *NVO Društvo za obrazovanje odraslih*. Sredstva kojima je NVO *Društvo za obrazovanje odraslih* podržalo FOOOR-a projekat su došla od *DVV international (Institut za međunarodnu saradnju Nemačkog udruženja za obrazovanje odraslih)*.

⁵⁰ Detaljnije o broju partnera videti u narednom odeljku ove publikacije.

Tabela br. 3.2: Partneri u realizaciji ogleda FOOOR i njihove uloge

Partneri u realizaciji ogleda:	POJEDINAČNE ULOGE PARTNERA:
Institut za pedagogiju i andragogiju filozofskog fakulteta u Beogradu	<ul style="list-style-type: none"> ◆ realizator i nosilac projekta.
Ministarstvo prosvete i sporta	<ul style="list-style-type: none"> ◆ pravni okvir za za stavljanje u funkciju efekata pilot programa, ◆ Uvođenje sistema izdavanja svedočanstava i sertifikata sa stručnih treninga i osposobljavanja.
Nacionalni savet romske nacionalne zajednice	<ul style="list-style-type: none"> ◆ učešće u upravljanju projektom, ◆ Predstavljanje romskih interesa u svim fazama, segmentima i aktivnostima projekta na lokalnom i nacionalnom nivou, ◆ Motivisanje regionalnih i lokalnih romskih organizacija da uzmu učešća u projektu, ◆ Definisane kriterijuma za selekciju romskih partnera za implementaciju i monitoring projekta, ◆ Definisane uloga i odgovornosti romskih nevladinih organizacija, ◆ Selekcija lokalnih koordinatora, ◆ Učešće u definisanju kriterijuma za selekciju regiona za implementaciju projekta, ◆ Učešće u razvoju kurikuluma.
Nacionalna služba za zapošljavanje	<ul style="list-style-type: none"> ◆ definisanje potreba za treninzima i programima koji su neophodni za stručna osposobljavanja u skladu sa potrebama tržišta rada, učestvovanje u njihovom finansiranju i izbor provajdera.
Nvo društvo za obrazovanje odraslih	<ul style="list-style-type: none"> ◆ treninzi i osposobljavanja za potrebe korisnika projekta, ◆ Ekspertne usluge za razvoj kurikuluma.
Osnovne škole, škole za obrazovanje odraslih, srednje stručne škole i regionalni trening centri	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Učešće u razvoju kurikuluma, ◆ Priprema i motivacija polaznika, ◆ Implementacija i realizacija predloženih programa.

Među partnerima su se našli svi nosioci procesa pozvani da doprinesu i stvaranju efikasnog sistemskog rešenja za obrazovanje odraslih i održivoj inkluziji Roma - mada je potrebno podvući nedovoljnu zainteresovanost predstavnika privatnog sektora⁵¹ na nivou lokalne zajednice.

Socijalno partnerstvo primenjeno u ogledu FOOOR je (uz strukturu partnera koji imaju domet da garantuju efikasnost i ostvarivanje dugoročno održive pozitivne društvene promene) nesumnjivo primer dobre prakse - pre svega zato što daje odgovore na dva ključna izazova: a) efikasnost menadžmenta i procedure upravljanja i, s tim u vezi, b) sinhronizovanje saradnje između partnerskih institucija i organizacija sa različitim kapacitetom, iskustvom, opsegom delovanja i nivoom efikasnosti.

3.4. Proces implementacije: organizacija, menadžment i monitoring

Za potrebe upravljanja ogledom FOOOR formiran je centralni tim projekta, kurikularni tim, Nacionalni tim socijalnih partnera i poseban tim prosvetnih savetnika.⁵² Pored centralnog i nacionalnog tima, *Ministarstvo prosvete i sporta* je formiralo Komisiju za prećenje realizacije projekta ogleda FOOOR. Nacionalni tim je obuhvatio šest partnera: *Ministarstvo rada i socijalne politike*, *Ministarstvo prosvete i sporta*, *Kancelariju za ljudska i manjinska prava* (ode-

⁵¹ I mada privatni sektor nije imao svog predstavnika među partnerima ogleda FOOOR, pojedinačni predstavnici ovog sektora su bili prisutni u komisijama na svim završnim ispitima u svim opštinama gde se projekat realizovao.

⁵² Struktura pojedinačnih timova i organizaciona šema ogleda FOOOR je data u aneksu br. 9.

FUNKCIONALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH

ljenje za pitanja Roma), *Nacionalni savet Roma, Nacionalnu službu za zapošljavanje i Kancelariju za smanjenje siromaštva Vlade RS*. Pored toga, unutar 11 lokalnih zajednica ogled FOOOR je imao lokalne partnere: škole za osnovno obrazovanje odraslih, osnovne škole, srednje stručne škole,⁵³ lokalne samouprave, filijale *Nacionalne službe za zapošljavanje* i predstavnike romskog civilnog društva (videti tabelu br. 3.3).

Tabela br. 3.3: Struktura ogleđa - struktura menadžmenta

Struktura ogleđa:	Struktura menadžmenta:
<ul style="list-style-type: none"> ◆ Dovořavanje osnovnog obrazovanja – «druga šansa» ◆ Funkcionalno osnovno obrazovanje - povećavanje zapošljivosti ◆ Programski/prosvetni ogled - stvaranje predloga sistemskog rešenja ◆ Ostale (ne)planirane aktivnosti 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Institut za pedagogiju i andragogiju - nosilac projekta: <ul style="list-style-type: none"> ◆ 7 članova užeg tima projekta ◆ 17 članova tima za razvoj kurikuluma za osnovno obrazovanje ◆ 16 članova tima za razvoj kurikuluma za obuke ◆ 22 Roma asistenta i koordinatora ◆ 26 članova tima za razvoj didaktičkog materijala ◆ Nacionalni tim - partneri: <ul style="list-style-type: none"> ◆ 3 Ministarstva ◆ 3 Državna nacionalna tela ◆ Lokalni partneri: <ul style="list-style-type: none"> ◆ 8 Škola za obrazovanje odraslih ◆ 2 Osnovne škole ◆ 25 Srednjih stručnih škola ◆ 11 Lokalnih samouprava ◆ 11 Filijala Nacionalne službe za zapošljavanje ◆ 8 lokalnih romskih NVO.
<ul style="list-style-type: none"> ◆ Planiranih polaznika - 275 ◆ Ostvarenih polaznika - 212 završilo osnovno obrazovanje, 168 završilo obuke 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Ukupno direktno angažovanih pojedinaca - 88 ◆ Ukupno angažovanih institucija, organizacija i tela - 73

Ovako veliki broj angažovanih institucija i organizacija govori u prilog primarnoj nameri da se ogledom dođe do održivog predloga sistemskog rešenja koje, uspostavljeno na osnovu (programskog i prosvetnog ogleđa) rada sa Romima kao ciljnom grupom sa najvećim i najtežim problemima, treba da bude adekvatan odgovor i na potrebe ostalih ciljnih grupa kojima bi funkcionalno osnovno obrazovanje takođe dalo *drugu šansu* i bilo put za pomeranje sa margina.

Poseban izazov je svakako bio veličina projektnog tima i potreba da se, radi ostvarivanja projektnih namera i ciljeva, održava sinhronizovano delovanje svih ključnih aktera na vertikalnoj, a posebno na horizontalnoj ravni unutar lokalnih zajednica. Upravljanje ogledom je iziskivalo maksimalno angažovanje svih članova projektnog tima kako bi se pored redovnog rada na ostvarivanju planiranih namera i ciljeva projekta, istovremeno rešavali i svi nepredviđeni problemi koji su izvirali na svakom koraku projekta: od polaznika koji nisu imali sva lična dokumenta ili nisu bili prijavljeni u *Nacionalnoj službi za zapošljavanje* do problema vezanih za pojedine partnere čiji način funkcionisanja ne prati u potpunosti realne potrebe, odnosno promene u društvu.

Upravljanje ogledom, koji istovremeno ima **karakter aktivne mere**, je predstavljalo posebnu vrstu izazova budući da je to podrazumevalo angažovanje različitih partnera u različitim fazama i za različite vrste aktivnosti. Paralelno i istovremeno angažovanje svih partnera nije bilo potrebno. Sinhronizovanje rada partnera i saradnje između institucija sa različitim

⁵³ U aneksu br. 10. je dat spisak srednjih stručnih škola u kojima se sprovedene obuke FOOOR.

vrstama performansa, od nacionalnog do lokalnog nivoa, predstavljalo je suštinu upravljanja ogledom i zasnivalo se na: a) definisanju uloga, b) formalizovanju i pravnom utemeljenju svih vrsta i oblika saradnje, c) uspostavljanje pravovremene (vertikalne i horizontalne) komunikacije i d) proces donošenja odluka.

Uloge pojedinih nacionalnih partnera, sa kojima je ostvarena puna saradnja, su unapred definisane, a za pojedine partnere su naknadno utvrđene (*Ministarstvo za rad i socijalna pitanja*, Tim potpredsednika Vlade za implementaciju *Strategije za smanjenje siromaštva*, itd). Intenzivna saradnja je ostvarena sa *Ministarstvom za rad i socijalna pitanja* i *NSZ* i to na sledećim poslovima:

- ◆ Izboru obuka u skladu sa željama polaznika, potrebama tržišta rada, raspoloživih resursa škola, organizacije prevoza, zdravstvenih standarda za pojedine obuke i slično.
- ◆ Usaglašavanje finansiranja i određivanje cena obuka za pojedina zanimanja (module) u različitim gradovima.
- ◆ Otklanjanje svih administrativnih prepreka za uključivanje polaznika na *NSZ*,
- ◆ Finansiranje završnih ispita za obuku.

Posebna pažnja u upravljanju ogledom je bila posvećena formalizaciji i pravnom utemeljenju svih vrsta i oblika saradnje između Instituta za pedagogiju i andragogiju kao nosioca ogleda i partnera i pojedinačnih saradnika - otud skoro trećinu projektne dokumentacije čine sporazumi, memorandum, protokoli i ugovori o saradnji.

Komunikacija između tima projekta i predstavnika ključnih aktera iz lokalnih zajednica je išla preko nacionalnog tima, odnosno putem zvaničnih dopisa iz resornih ministarstava i službi, dok je komunikacija između projektnog tima i polaznika kao krajnjih korisnika išla preko Roma koordinatora i Roma asistenata.

Strateške odluke vezane za razvoj programa, partnerstvo i umrežavanje, implementaciju ogleda i razvoj njegovih najvažnijih instrumenata (kao što su kurikulumi za osnovno i stručno obrazovanje, pitanje strukture modula i didaktičkog materijala, itd.) su razmatrane na seminarima⁵⁴ u čijem radu su učestvovali svi akteri projekta: od članova centralnog i nacionalnog tima do direktora i nastavnika osnovnih i srednjih škola i Roma koordinatora i asistenata.

Gledano u celini, upravljanje ogledom FOOOR predstavlja izvor *naučenih lekcija* kako u pogledu primera koje je ubuduće poželjno slediti, tako i u pogledu slabosti koje treba otkloniti i na koje ubuduće unapred treba računati. U lekcije koje nalažu otklanjanje slabosti unapređivanje određenih aktivnosti spadaju redovne horizontalne komunikacije između Roma koordinatora/asistenata i ostalih učesnika ogleda u različitim opštinama - njih je u narednim akcijama neophodno unapred bolje osmisliti, bolje postaviti i organizovati kako bi se omogućila razmena iskustava i sukcesivna primena primera dobre prakse iz jedne u drugoj lokalnoj zajednici.

Značajnu ulogu u upravljanju ogledom su imali monitoring i evaluacija progressa implementacije FOOOR.⁵⁵ Osim toga, ove dve aktivnosti su bile u funkciji FOOOR-a kao aktivne mere i imali su višestruku ulogu: a) regularno, standardno nadgledanje progressa, b) detekcija

⁵⁴ Prvi takav seminar je održan od 24. do 26. marta 2007. na Zlatiboru i obuhvatio je 90 učesnika. Na drugom seminaru, održanom u Beogradu 8. juna 2007, diskutovana su, pored pitanja strukture konačnog izveštaja, pitanja potencijalnih rešenja i plana rada nakon završetka ogleda.

⁵⁵ Kratak pregled vrsta i broja monitoringa i evaluacije ogleda FOOOR je dat u aneksu br. 11.

i otklanjanje uzroka neujednačenog napredovanja unutar pojedinih segmenata oglada ili opština, c) ad hoc intervenisanje i rešavanje tekućih (ne)planiranih problema, d) korigovanje i usklađivanje predložka koncepta i mehanizama FOOOR sa prilikama na terenu i e) registrovanje pravilnosti i specifičnosti za potrebe predloga sistemskog rešenja.

3.5. Aktivna mera - mehanizmi (kontinuirane) intervencije

Metodologija realizacije oglada, odnosno testiranja programa FOOOR, je imala nekoliko karakteristika koje dosledno ilustruju karakter oglada kao aktivne mere:

- ◆ Fleksibilan plan implementacije u koji su, pored seta osnovnih aktivnosti, inkorporirani unapred pripremljeni, detaljni koncepti za različite komponente programa. Fleksibilnost plana je optimalno instrumentalizovana za potrebe ciljne grupe i njeno uključivanje u obrazovni sistem.
- ◆ Unapred definisane (SMART) očekivane ishode FOOOR - odnosno specifične, merljive, primenjive, relevantne i vremenski usklađene ciljeve.
- ◆ Koncept stalno otvorenog socijalnog partnerstva: angažovanje odgovarajućih partnera u skladu sa fazama oglada, potrebama polaznika i uslova na terenu, u lokalnim zajednicama.
- ◆ Ad hoc dizajniranje i upotreba operativnih mehanizmi za povećavanje efikasnosti i efektivnosti oglada i reagovanje na nepredviđene situacije/probleme.
- ◆ Realizacija velikog broja neplaniranih aktivnosti kao reakcija na različite situacije i probleme na terenu.
- ◆ Kontinuirano otvorena mogućnost za prilagođavanje modela FOOO potrebama pojedinaca iz ciljne grupe i uslovima u lokalnim zajednicama, po pojedinim fazama.
- ◆ Kontinuirano korigovanje primenjenih konceptata, i modela FOOO u celini, na osnovu iskustava sa terena za potrebe stvaranja predloga sistemskog rešenja.
- ◆ Stvaranja predloga plana za nastavak aktivnosti nakon završetka oglada na osnovu iskustava iz oglada.

Metodologija rada na ogledu⁵⁶ FOOOR, usmerana na testiranje i institucionalizaciju novog modela OOO, istovremeno je i redak primer aktivne mere za efikasno ostvarivanje održive inkluzije Roma putem obrazovanja s jedne, i uspostavljanje modela FOOO za potrebe svih depriviranih grupa, s druge strane. Pogramski/prosvetni ogled FOOOR je delovao kao aktivna mera između ostalog i zato što je postavljen kao fleksibilan radni koncept na osnovu kojeg je razvijen plan implementacije, indikatori, matrica logičkog okvira projekta i ostali instrumenti neophodni za ostvarivanje ciljeva.

Plan implementacije oglada je strukturisan prema pojedinačnim komponentama od kojih svaka predviđa odgovarajući set aktivnosti i komplementarne ciljeve - projektne aktivnosti su date zbirno po godinama.

Osnovni instrumenti, kao sastavni deo plana za realizaciju oglada, su bili unapred pripremljeni koncepti i odnosili su se na sledeće nivoe programa FOOOR:

⁵⁶ Videti aneks br. 12.

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

- ◆ koncept funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih,
- ◆ koncept razvijanja kurikuluma za završavanje 7. i 8. razreda osnovne škole,
- ◆ koncept kurikuluma za efikasno sprovođenje obuka,
- ◆ koncept treniranja koordinatora i nastavnog kadra,
- ◆ koncept rada Roma asistenata u odeljenjima,
- ◆ koncept internog monitoringa i evaluacije,
- ◆ koncept razvoja procedura za uvođenje novih obrazovnih modula u osnovno obrazovanje odraslih,
- ◆ koncept budućih mera za obezbeđivanje održivosti i diseminaciju projektnih rezultata i postignuća.

Poseban fokus unutar metodologije rada na ogledu FOOOR treba staviti na nekoliko operativnih mehanizama za efikasno, ad hoc, prilagođavanje uslova potrebama i ciljevima ogleda FOOO.

Jedan od strateških ad hoc mehanizama je bilo potpisivanje sporazuma o saradnji između *Ministarstva prosvete, Instituta za pedagogiju i andragogiju, Nacionalne službe za zapošljavanje i Kancelarije za romska pitanja* - za potrebe realizacije i finansiranja troškova obuka i za potrebe motivacije i uključivanja Roma polaznika u program. Naredna svrha ovog sporazuma je bila da se tržište rada i *Nacionalna služba za zapošljavanje osveste o svojoj potrebi ulaganja* u utvrđivanje potreba, odnosno obuka koje su neophodne tržištu rada, obuka za koje treba sprovesti obučavanje, ulozi koju imaju u izboru provajdera za realizaciju obuka i u osiguranju kvaliteta pomenutih aktivnosti. Ovim mehanizmom je *Nacionalna služba za zapošljavanje*, osim finansiranja obuka, uvedena u ogled FOOOR na način koji je u potpunosti stimulisao jednu od primarnih uloga ove službe - ulogu koja do tada nije bila na adekvatan način aktivirana. Kako je, međutim, ovaj sporazum potpisan ispred ogleda FOOOR projekta on ne predstavlja mehanizam koji na nacionalnom novou osigurava trajno rešenje - mada ima sve preduslove, posebno nakon iskustva u realizaciji aktuelnih obuka, da postane primer dobre prakse koji je višestruko racionalno razviti. Ovo je posebno važno naglasiti radi aktuelne uloge *Nacionalne službe za zapošljavanje*, nastojanja da se smanji broj nezaposlenih i mera koje se planiraju u okviru subvencija za samozapošljavanje - što je značajno za dalje planiranje budućih aktivnosti u oblasti funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih.

Naročito je značajan mehanizam uvođenja novih obrazovnih sadržaja (uvedeni su novi predmeti *Odgovorno življenje, Preduzetništvo, Informatička pismenost*) u proces osnovnog obrazovanja odraslih i prilagođavanje rasporeda nastave porodičnim i drugim obavezama polaznika. Za potrebe realizacije nastave iz novih predmeta sprovedeni su seminari za edukaciju nastavnika i stručnih saradnika lokalnih škola: a) tri trodnevna seminara za predmet *Osnovi preduzetništva i zapošljavanje* i b) jedan četvorodnevni seminar za predmet *Odgovorno življenje*. Evaluacija je pokazala da su to predmeti koji svojim bogatim i odlično planiranim programom pomažu polaznicima da razumeju ljudske odnose, razviju građansku svest, upoznaju svoje lične i građanske odgovornosti i obaveze, unapređuju kvalitet porodičnog života, upoznaju institucije, njihov značaj i funkciju i motivišu ih na aktivno traženje posla i planiranje drugih životnih aktivnosti.

Posebno je značajan i efikasan mehanizam bio uvođenje Roma asistenata.⁵⁷ Izbor Roma asistenata je sproveden u saradnji sa *Nacionalnim savetom romske nacionalne zajednice* i na osnovu javnog konkursa. Priprema i obuke odabranih Roma asistenata je trajala sedam meseci. Iskustva sa terena su pokazala da je uvođenje Roma asistenta kao pomoćnog nastavnika bilo izuzetno efikasno rešenje jer je znatno poboljšalo komunikaciju između nastavnika i polaznika i predstavlja dodatnu vrednost u odnosu na kvalitet nastavnog procesa. Jednogodišnje FOOOR-a iskustvo je pokazalo da je prisustvo Roma asistenta na časovima dalo dobre rezultate pre svega po pitanju aktivnijeg učestvovanja u nastavnom procesu, smanjivanja broja napuštanja časova i podizanja pažnje na času. Naredna, veoma važna uloga Roma asistenta se ispoljila tokom regrutacije polaznika za upis u sedmi razred, kao i njihova pomoć polaznicima da obezbede dokumentaciju za upis u školu, a kasnije i dokumentaciju za prijavljivanje u evidenciju *Nacionalne službe* ili za dobijanje sanitarne knjižice. Uključivanje Roma asistenata se pokazalo kao višestruko, i bez ostatka, korisno za polaznike, kako u pogledu pomoći tokom nastave tako i u pogledu drugih vrsta pomoći npr. u komunikaciji sa institucijama, oko pribavljanja lične dokumentacije, prevazilaženja komunikacijskih barijera i podizanje motivacije za njihov povratak u školske klupe. Evaluacija je pokazala da su Roma asistenti postali nezamenljivi saradnici na planu ostvarivanja inkluzije Roma u obrazovni sistem, najznačajnija spona između Roma i nastavnika, veliki oslonac polaznicima u svakom pogledu i, samim tim, ključna karika u implementaciji oglada.

Na kraju, posebno značajan mehanizam je bilo prilagođavanje organizacije nastave porodičnim i drugim obavezama polaznika i planiranje rasporeda u dogovoru sa polaznicima i Roma asistentima. Otud se nastava u različitim opštinama odvijala u različitim terminima i u različito vreme kako bi polaznici mogli da planiraju i obavljaju svoje ostale obaveze vezane uglavnom za sezonske radove i/ili za egzistencijalne probleme porodice. Valjevo je jedina opština u kojoj termin za nastavu do kraja projekta nije mogao da bude usklađen sa potrebama polaznika zbog nedostatka prostora. Inače, sezonski radovi su bili najveći izazov za planiranje i održavanje nastave otud je u vreme odvijanja ovih poslova prisustvo polaznika nastavi bilo manje.

3.5.1 Monitoring kao sastavni deo aktivne mere

Monitoring procesa i progressa implementacije oglada FOOOR je bio sastavni deo aktivne mere. Problemi na koje je ogled nailazio su, kako je pokazao izveštaj sa prvog monitoringa,⁵⁸ rešavani u hodu, pojedini čak i tokom monitoring poseta u direktnoj saradnji sa lokalnim akterima, a deo je otklonjen potpisivanjem strateških sporazuma o partnerstvu i saradnji.

Tokom realizacije planiranih aktivnosti ogled se suočio sa različitim vrstama problema na terenu:

- ◆ **Problemi vezani za Rome:** a) Nedostatak podrške za Roma asistente (direktori, romske NVO); b) Nepovezanost projekata koji se odnose na Rome; c) Nedostatak informacija o mogućnostima podrške, angažovanja i zapošljavanja Roma; d) Nezainteresovanost Roma za puni angažman (primer *Javnih radova* koje je organizovala NSZ).

⁵⁷ Sistematizacija rada i uloga Roma asistenata je data u aneksu br. 13.

⁵⁸ Prvi monitoring je obavljen u septembru mesecu 2006. godine, 11 meseci nakon početka projekta, i izveštaj je obuhvatio i listu evidentiranih problema u dotadašnjoj realizaciji projekta na gotovo svim nivoima - od Roma asistenata do problema neregistrovanih škola.

- ◆ **Problemi vezani za Ministarstvo prosvete i sporta:** a) Problemi fonda časova nastavnika - CENUS-a: (problem sa dopunskim radom nastavnika; rad na terenu na regrutaciji/motivaciji polaznika); b) Problem da neki nastavnici imaju 130% norme; c) Zbog niza dodatnih poslova koje obavljaju nastavnici: dopunska nastava, prikupljanje polaznika, motivisanje polaznika: da li škola može da dobije poseban finansijski tretman, van CENUS-a; d) Položaj Roma asistenta – kako ga sistemski rešiti? e) Problem neregistrovanih škola.
- ◆ **Problemi vezani za neaktivnost lokalne samouprave:** a) Polaznici nemaju udžbenike; b) Polaznicima su potrebna razna dokumenta koja se plaćaju; c) Stipendije za Roma polaznike (kako ići ka sistemskom rešenju); d) Problem troškova za prevoz polaznika – sistemsko rešenje; e) Grejanje škola u terminima kad se odvija nastava za pilot-odeljenja; f) Neadekvatne prostorije; g) Nezainteresovanost lokalne zajednice za projekat; h) Netransparentnost rada lokalne samouprave.
- ◆ **Problemi iz domena Nacionalne službe za zapošljavanje:** a) Problem prevoza polaznika do škole i natrag; b) Pitanje izbora stručnih obuka i škola koje će ih izvoditi; c) Pitanje realnog zapošljavanja ljudi koji su završili projekat „ciljanih“ konkursa za Rome, problem stimulisanja poslodavaca za ovakve konkurse; d) Pitanje upisivanja obuka u radne knjižice; e) Participacija službe u finansiranju obuka (i trenutno i sistemsko rešenje).
- ◆ **Posebni problemi:** a) Obuka nastavnika za nove predmete (konkurisanje kod drugih donatora je ostalo bez odgovora); b) nedovoljna umreženost različitih projekata i organizacija koje rade na smanjenju siromaštva i koje rade na obrazovanju.

Način rešavanja različitih vrsta problema u lokalnom okruženju (izvodi iz interne evaluacije FOOOR-a tima):

- ◆ Tim za razvoj programa je, uz značajne poteškoće, uspeo da obezbedi učešće predstavnika poslodavaca u razvoju standarda posla i razvoju programa obuke. Problem je što poslodavci još uvek ne uviđaju svoje mesto i ulogu u razvoju programa obuke niti su motivisani da je realizuju;
- ◆ Srednje stručne škole su, takođe uz velike napore, uspele da obezbede učešće predstavnika poslodavaca u komisijama za završni ispit u svim opštinama, iako asocijacije poslodavaca (komora i unija poslodavaca) još uvek nemaju svoje filijale u svim mestima gde se projekat realizuje;
- ◆ Nedovoljno učešće i podrška lokalne zajednice u realizaciji obuka. Lokalne zajednice nisu uviđale značaj osnovnog obrazovanja i obuke Roma i uglavnom su ignorisale napore na njegovoj realizaciji. To je pogotovu bilo vidljivo u čestom odbijanju i izbegavanju pružanja podrške polaznicima da dobiju lična dokumenta. Posedovanje ličnih dokumenata je osnovni preduslov za upis na evidenciju nezaposlenih lica u Nacionalnoj službi za zapošljavanje. Upis u evidenciju predstavljao je osnovni uslov za finansiranje obuke od strane *Nacionalne službe za zapošljavanje*;
- ◆ Nedovoljni kapaciteti srednjih stručnih škola da realizuju programe obuke – Srednje stručne škole koje su po *Pravilniku o realizaciji ogleda FOOOR-a* osnovni nosioci realizacije obuka i često ne raspolažu adekvatnom opremom i ljudskim resursima za uspešnu realizaciju obuka. Oprema kojom raspolažu često je zastarela i nefunkcionalna. Ovo se ne odnosi na škole koje su bile uključene u *CARDS program* i koje raspolažu savremenom opremom neophodnom za realizaciju obuka;

- ◇ Finansiranje obuka – sredstva za realizaciju obuka koju je projektom predvideo REF iznosila su znatno manje nego što je bila stvarna cena koštanja obuka. Ovaj problem je rešen zahvaljujući naporima menadžmenta projekta da uspostavi sistemski mehanizam finansiranja obuka. Rezultat tog napora bila je odluka *Nacionalne službe za zapošljavanje* da u celini pokrije troškove realizacije obuka i da finansiranje obuka Roma u okviru FOOO-a opredeli kao svoju trajnu aktivnost;
- ◇ Nedostatak sredstava za započinjanje obuke – po *Pravilniku nacionalne službe za zapošljavanje* sredstva za realizaciju obuke se isplaćuju po završetku obuke, srednje stručne škole se suočavaju sa problemom nedostatka sredstava za nabavku opreme i potrošnih materijala za realizaciju obuke. Srednje stručne škole su stoga predložile da se finansiranje obuka obavi u dva dela - avans za realizaciju obuke na osnovu kojeg bi se nabavila oprema i potrošni materijali i drugi deo koji bi pokrивao ostale troškove i koji bi se isplaćivao po završetku obuka;
- ◇ Neadekvatni kolektivni ugovori koji limitiraju realnu zaradu nastavnika-postojeća legislativa o visini zarada nastavnika ne dozvoljava mogućnost da nastavniku za dodatni rad (u šta spada i realizacija programa obuke) bude isplaćeno više od 30% njegove osnovne zarade. U većini škola nastavnici ispunjavaju ovu kvotu ili je kroz proces realizacije obuka značajno premašuju.
- ◇ Nemogućnost pravovremenog finansiranja troškova prevoza za polaznike – Nacionalna služba je snosila troškove prevoza polaznika od kuće do škole po obavljenoj usluzi za mesec dana. Polaznici međutim moraju da plate prevoz unapred što za njih često predstavlja nepremostivu teškoću. Neophodno je stoga izmeniti proceduru *NSZ* u pogledu pokrivanja troškova prevoza u smislu da troškovi prevoza budu obezbeđeni na početku obuke.

3.6. Ostvareni rezultati⁵⁹ - direktni i indirektni korisnici oglada FOOOR

Generalni cilj oglada FOOOR je ostvaren. Ogledom je potvrđeno da je *druga šansa* za obrazovanje i veću zapošljivost odraslih (Roma) institucionalno testiran, operativno unapređen i (delom) sistemski definisan odgovor na različite setove aktuelnih društvenih izazova - od aktuelnih potreba ciljnih grupa i tržišta rada na lokalnom nivou do održivog razvoja društva u celini. Testiranje je pokazalo da su svi elementi programa FOOO u potpunosti i na svim nivoima funkcionalni - ostvareni rezultati ilustruju fleksibilnost, operativnost, domet i univrezalnost programa. U prilog tome govore indikatori efikasnosti i fleksibilnosti programa - pored svih planiranih, ostvaren je i veliki broj značajnih, a neplaniranih, rezultata i uticaja, kako na direktne, tako i na indirektno korisnike. Rečju, obe vrste korisnika su, svaka na svoj način, ostvarile različite vrste (trajne) dobrobiti, kako tokom samog oglada, tako i od njegovih krajnjih ostvarenja, ishoda i uticaja.

Direktni korisnici su bili mladi odrasli Romi (u 11 opština Srbije) uzrasta od 15 do 35 godina koji nisu završili 7. i 8. razred osnovne škole i, posredno, sve deprivirane grupe. Indirektni korisnici su bili lokalni partneri (škole za osnovno obrazovanje odraslih i srednje škole), nastavni kadar, Roma koordinatori i asistenti, tržište rada i reforma obrazovnog sistema odraslih, a samim tim i nadležne državne institucije koje su, po definiciji, nosioci procesa budućeg efikasnog sistemskog rešenja za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih.

⁵⁹ Aneks br. 14. Ostvareni rezultati i ishodi oglada FOOOR su dati naspram nalaza početnog (baseline) istraživanja - kako bi se istovremeno videli i dalje aktuelni problemi, ali pre svega ostvareni pomaci i ishodi.

3.6.1 Direktni korisnici - korist od ogleda FOOOR

Ciljna grupa Roma koji su bili uključeni u programski ogled FOOOR je ostvarila značajne i trajne koristi. Od ukupno 275 planiranih polaznika njih 212 je završilo 7. i 8. razred osnovne škole, a od toga 168 (79.2%) ih je završilo obuke⁶⁰ za određena zanimanja. Najviše ih je završilo obuke za poslove *pomoćnika frizera* i za poslove *izrađivača odeće*. Prema konačnom izveštaju Roma koordinatora, od ukupno 168 polaznika koji su završili različite programe obuke zaposlilo se ukupno njih 53 (31.7%), školovanje je nastavilo 5 polaznika - 6 je zadržalo postojeći posao, dvoje planira pokretanje privatnog biznisa, a 45 ih se već zaposlilo.⁶¹ Prosečna ocena (3.5) govori da su polaznici postigli veoma dobar uspeh. Gledano prema postignutom uspehu i izveštaju na osnovu Protokola rada Roma asistenata, polaznici su uglavnom bili u stanju da savladaju obim i težinu predviđenog gradiva, a nastavnici su bili korektni pri ocenjivanju - nastavnici nisu bili ni strogi, ali ni blagi pri davanju ocena.⁶² Ovakav uspeh se može okarakterisati kao izuzetno dobar imajući na umu rezultate testova, sprovedenih na početku programa, koji su pokazali da polaznici imaju različite nivoe predznanja. Predznanje nekih polaznika je bilo na krajnje niskom nivou, sporo su pisali, pojedini su mešali latinično i ćirilčno pismo, rečnik im je bio siromašan tako da su imali teškoće da prate nastavu. Sa takvim polaznicima Roma asistenti su radili dodatno, pre ili posle nastave. Nastavnici su prilagodili nastavu polaznicima i pokušavali da povežu gradivo sa događajima i pojmovima iz svakodnevnog života. Po nekoliko puta su ponavljali bitne detalje dok polaznici ne savladaju gradivo. Polaznici u svim školama su dobro prihvatili nove predmete *Odgovorno življenje i Preduzetništvo*, i prema njihovom mišljenju, znanje koje su stekli u okviru ovih predmeta najviše im koristi u svakodnevnom životu.

Osim svedočanstva o završenoj osnovnoj školi jedan broj polaznika je, zahvaljujući ogledu FOOOR, uspeo da pribavi i neophodna lična dokumenta bez kojih nije bilo moguće dobiti sveočanstvo, niti se prijaviti lokalnoj filijali *Nacionalne službe za zapošljavanje*. Pitanje ličnih dokumenata je, pored socio-ekonomskih problema, bilo jedno od ključnih problema tokom realizacije ogleda.

Od završavanja osnovnog obrazovanja je odustalo 38, a od obuka 44 polaznika.⁶³ Razlozi za odustajanje su višestruki i, pored finansijskih problema i problema sa refundiranjem troškova za prevoz, kreću se od ličnih/privatnih razloga do problema vezanih za način rada Roma koordinatora, i probleme iz okruženja. Neophodno je kreirati odgovarajući mehanizam za kontrolu osipanja polaznika koji će, pored ličnih razloga (npr. bolest) na koje se ne može uticati, u obzir uzeti razloge na koje je moguće delovati, kao što su:

Navedena lista razloga su u suštini problemi sa kojima su se Roma koordinatori suočavali kako tokom regrutacije polaznika, tako povremeno i tokom implementacije ogleda - zadržati svakog pojedinačnog korisnika je bio poseban uspeh. S druge strane, iz izveštaja

60 Aneks br. 15. Obrazac uverenja o završenoj obuci

61 Pitanje zapošljavanja polaznika koji su završili obuke u velikoj meri zavisi i od angažovanja Roma asistenta, međutim, pretpostavka da bi svi polaznici mogli ostvariti svoj krajnji cilj i naći zaposlenje neposredno nakon završenih obuka ne bi bila realna pre svega zahvaljujući problemu izražene nezaposlenosti u društvu u tranziciji. Za očekivati je, međutim, da će preostali polaznici koji su završili obuke imati radikalno veće šanse da nađu posao u narednom periodu - a to je značajna kvalitativna prednost u odnosu na njihov status pre završavanja obuka.

62 Zbirni izveštaj sa svih Protokola rada koje su vodili Roma asistenti je sačinila Zorica Kubiček, Roma koordinatore (NSRNZ) i ovde su uključeni izvodi iz tog izveštaja.

63 Odustajanja od obuka nije bilo jedino u Vranju i Prokuplju, a najveći broj odustajanja je bio u Obrenovcu. Razlog za veliko odustajanje u Obrenovcu je, prema rečima Roma asistenta, to što polaznici iz ove prigradske (beogradske) opštine nisu imali sredstava da unapred plate troškove prevoza od i do Beograda gde su se održavale obuke. Problem pokrivanja troškova prevoza u lokalnu je bio aktuelan i u ostalim opštinama i on je u pojedinim opštinama (npr. Sombor) rešen zahvaljujući efikasnosti Roma asistenta koji je napravio dogovor sa lokalnim prevoznikom tako da poseban mini kombi dovozi i odvozi polaznike od škole do kuće, a da isplata bude nakon dobijanja sredstava od *Nacionalne službe za zapošljavanje*.

na osnovu Protokola rada se vidi da pojedini polaznici nisu želeli da idu na obuke već samo da završe 7. i 8. razred i dobiju svedočanstva - uglavnom se radilo o ženama koje su već radile kao čistačice i svedočanstvo im je neophodno da zasnuju radni odnos. Ove polaznice nisu imale motiva da krenu na obuke.

U skladu sa zahtevima FOOOR-a projekta *Nacionalna služba za zapošljavanje* je, u martu 2007, kao pomoć polaznicima za izbor obuke i aktivno traženje posla, organizovala seminare za aktivno traženje posla (ATP), pisanje CV-ija, itd. Ovi seminari su od strane polaznika, ocenjeni kao veoma korisni.

3.6.2 Indirektni korisnici - korist od ogleđa FOOOR

Indirektni korisnici su: a) lokalne obrazovne institucije, b) njihov nastavni i stručni kadar, c) lokalne i centralna filijala NSZ i d) nadležne državne institucije na nacionalnom nivou.

a) Lokalne obrazovne institucije

Pored neophodne opreme,⁶⁴ lokalne obrazovne institucije (osnovne i srednje stručne škole i škole za obrazovanje odraslih) su dobile i odgovarajuća nastavna sredstva, *Priručnik za realizaciju osnovnoškolskog dela programa za FOOOR-a* i materijal za izradu didaktičkog materijala (u izradi didaktičkog materijala su, pored kurikularnog tima i predmetnih nastavnika, učestvovali i Roma asistenti). Time je nastava metodički unapređena, olakšana je primena ključnih didaktičkih principa u izvođenju nastave i stekli su se uslovi za kvalitetniji i efikasniji nastavni proces uz aktivno uključivanje polaznika i Roma asistenta kako u pripremi tako i u izvođenju nastave.

Uključivanjem u plan i program ogleđa FOOOR lokalne škole su dobile mogućnost da polaznicima omoguće sticanje formalnog i neformalnog obrazovanja i sticanje praktičnih i upotrebljivih znanja i veština. Osposobljavanje srednjih stručnih škola da imaju kapacitete i mehanizme za brže reagovanje na potrebe (lokalnog) tržišta rada je posebno važan doprinos FOOOR-a projekta budući da se njime mogu ostvariti potrebe Roma, ali i svih ostalih marginalizovanih grupa i značajno doprineti smanjenju nezaposlenosti i siromaštva na nivou lokalne zajednice.

b) Nacionalna služba za zapošljavanje i lokalne filijale

Veliki broj (165) nastavnog i stručnog kadra iz osnovnih i srednjih stručnih škola i škola za obrazovanje odraslih je u okviru ogleđa prošao treninge za upoznavanje sa programom i konceptima FOOOR. Uključivanjem u ogleđ nastavnici i stručni kadrovi lokalnih škola su na seminarima dobili nova znanja o razvoju metodičkih kompetencija za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih, što im je pomoglo u pripremi što kvalitetnije realizacije plana i programa funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih i u podsticanju motivacije polaznika.

Sadržaj programa FOOOR, prema mišljenju nastavnika, zaslužuje pohvalne - u izveštajima iz pojedinih opština se navodi da su sadržaji programa iz svih predmeta usklađeni sa potrebama ciljne grupe, ali što se tiče obima sadržaja, naročito iz grupe predmeta prirodnih nauka (fizika, hemija, biologija), on prevazilazi okvire nastavnog programa. U pomenutim

⁶⁴ Lokalne škole su dobile računare, laserske štampače, video projektor, dvd playere, plutane zidne table, itd. Roma asistenti su u *Protokolima rada* upisali da su se računari dosta koristili i da su bili od velike pomoći polaznicima. Polaznicima je dosta značilo što su imali priliku da nauče rad na računarima i da nauče nove metode (internet) i kako da stignu do potrebnih informacija. Polaznici su naučili da upotrebljavaju računar za svakodnevne potrebe (pisanje molbi, CV-a, zahteva nadležnim službama) i to ih je posebno motivisalo.

predmetima postoje metode jedinice za čiju obradu, razumevanje i usvajanje od strane polaznika je potrebno više vremena, pa se tako javlja i potreba za većim brojem časova iz ovih predmeta, tim pre ako se uzme u obzir da su to, za ovu ciljnu grupu, predmeti koji obezbeđuju funkcionalizaciju postojećih predmeta i integraciju opšteg obrazovanja i obuke, a u planu ne postoje časovi za obnavljanje, sistematizaciju i proveru znanja. Za sve ostale predmete, može se reći da se uvođenjem novih predmetnih sadržaja i obimom sadržaja postigao željeni cilj u obrazovanju ove ciljne grupe.

c) Lokalne i centralna filijala NSZ

Nacionalna služba za zapošljavanje i lokalne filijale, takođe, spadaju u indirektno korišćenje, mada su primarno bili partner u realizaciji ogleda FOOOR. Finalna eksterna evaluacija je utvrdila da su službenici filijala tokom ogleda počeli da uviđaju: a) korist od planiranja obuka prema potrebama lokalnog tržišta rada, b) rigidnost pojedinih procedura ove službe,⁶⁵ posebno kada je reč o plaćanju putnih troškova polaznicima, c) celishodnost socijalnog partnerstva za potrebe smanjivanja broja nezaposlenih,⁶⁶ d) vrste problema sa kojima se Romi sučavaju kada je reč o dokumentaciji za ulazak na evidenciju nezaposlenih i e) limitirajuće (negativne) posledice od nedovoljne samostalnosti lokalnih filijala i centralizovanog načina delovanja ove službe.

Konačno, ključ funkcionalizacije FOOO govori da *Nacionalna služba za zapošljavanje* može da naruči programe obuke za zanimanja koja su neophodna na lokalnom nivou i u tom slučaju lokalna škola dizajnira program obuka po svim neophodnim standardima, mehanizmima i, uz modularni pristup, razvije program obuka u odnosu na traženi opis poslova i poželjne kompetencije i veštine koje uz njega idu. Tim pravcem bi broj obuka mogao prirodno da se povećava, odnosno kontinuirano da raste srazmerno potrebama tržišta rada⁶⁷ - otud je osnovano pretpostaviti da bi, umesto postojećih 15, broj obuka u dogledno vreme mogao biti znatno veći.

Potrebe tržišta rada su u svim opštinama dobijene od filijala *Nacionalne službe za zapošljavanje*. I mada to nije garancija da će se posao naći odmah nakon dobijanja sertifikata, potrebe tržišta rada su uzete kao neophodan preduslov za adekvatno planiranje obuka.

⁶⁵ Rigidnost *Nacionalne službe za zapošljavanje* se ispoljila i kod finansiranja putnih troškova polaznika - isplate za putne troškove polaznika refundirane su svaka tri meseca - od samih polaznika, koji hronično imaju krajnje izražene finansijske probleme, očekivalo se dakle da sami finansiraju troškove putovanja. Jedan od osnovnih uslova za finansiranje obuke, kako stoji u konačnom izveštaju *Instituta za pedagogiju i andragogiju*, jeste da je polaznik stariji od 15 godina i da se nalazi na evidenciji nezaposlenih u *Nacionalnoj službi za zapošljavanje*. Troškove obuke za polaznike koji se ne nalaze na evidenciji službe (izbeglice i raseljena lica) snosio je REF, preko *Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta*. *Nacionalna služba* je snosila troškove prevoza polaznika od kuće do škole po obavljenoj usluzi za mesec dana. Polaznici međutim moraju da plate prevoz unapred što za njih često predstavlja nepremostivu teškoću. Neophodno je stoga izmeniti proceduru *NSZ* u pogledu pokrivanja troškova prevoza u smislu da troškovi prevoza budu obezbeđeni sa početkom obuke. Nedostatak sredstava za započinjanje obuke - po *Pravilniku nacionalne službe za zapošljavanje* sredstva za realizaciju obuke se isplaćuju po završetku obuke, srednje stručne škole se suočavaju sa problemom nedostatka sredstava za nabavku opreme i potrošnih materijala za realizaciju obuke. Srednje stručne škole su stoga predložile da se finansiranje obuka obavi u dva dela - avans za realizaciju obuke na osnovu kojeg bi se nabavila oprema i potrošni materijali i drugi deo koji bi pokrивao ostale troškove i koji bi se isplaćivao po završetku obuka. Istovremeno, preporuka je da *Nacionalna služba za zapošljavanje* uspostavi finansiranje obuka (Roma) kao svoju trajnu aktivnost.

⁶⁶ Saradnja između *MPS*, *NSZ* i *MRSPZ* koja omogućava razvoj obrazovnih programa prema potrebama tržišta je pre ogleda FOOOR bila minimalna - pokazuje poređenje između rezultata ogleda i nalaza početnog istraživanja.

⁶⁷ Na inicijativu projektnih timova udruženja *Pomoć deci* i OFER (realizatori FOOOR u Bujanovcu) i u saradnji sa Nacionalnom službom za zapošljavanje, direktorom srednje škole u Bujanovcu i predstavnicima lokalne samouprave, utvrđena su deficitarna zanimanja u ovoj lokalnoj sredini i formirana je lista predloženih obrazovnih profila. Ovo je ocenjeno kao izuzetno veliki doprinos projektnih timova udruženja *Pomoć deci* i OFER, jer je usvajanjem sugestija o predloženim obrazovnim profilima za područje Bujanovca efikasno konkretizovan koncept *Instituta za pedagogiju i andragogiju* i predlog *Ministarstva* donet na nacionalnom nivou.

Prema konačnom izveštaju *Instituta za pedagogiju i andragogiju* - od ukupno 15 programa obuke polaznici nisu pokazali interesovanje za tri (*Montiranje i lepljenje gipskartonskih ploča* i *Pomoćnik tapetara* i *Osnovni poslovi depilacije*). Za realizaciju obuka angažovano je 25 provajdera iz 11 gradova. Jedan broj provajdera je osposobljen za realizaciju obuke u okviru procedure razvoja programa obuka. Najveći broj je međutim osposobljavan za realizaciju obuka u okviru *CARDS programa* EU i imao je iskustvo u realizaciji obuka. Lokalna filijala *Nacionalne službe za zapošljavanje* vrši izbor srednje stručne škole koja će realizovati obuku. Prema kriterijumima *Nacionalne službe za zapošljavanje* srednja stručna škola koja realizuje obuku treba da obezbedi: a) relevantan prostor, opremu i sredstva za izvođenje obuke, b) nastavnike i instruktore za izvođenje obuke i c) uslove za realizaciju završnog ispita (spoljnje članove ispitne komisije).

d) Nadležne državne institucije na nacionalnom nivou

Reforma obrazovnog sistema odraslih, a samim tim i nadležne državne institucije kao imanentni nosioci procesa uspostavljanja efikasnog sistemskog rešenja za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih, takođe spadaju u indirektno korisnike krajnjih ishoda ogleđa FOOR.

Institutom ogleđa program FOOR je uspešno testiran - testirane su, takođe, i različite vrste mehanizama kojima se intervenisalo u postojeći sistem obrazovanja kako bi se on učinio adekvatnijim za potrebe depriviranih ciljnih grupa odraslih, posebno Roma. Naosporne i najznačajnije prednosti sistemskog rešenja su to što je testiranje programa FOOR potvrdilo njegovu višestruku operativnost, funkcionalnost i svrsishodnost - za ceo niz nacionalnih strategija i razvoj društva u celini. Proces njegovog testiranja, zasnovan na široko uspostavljenom socijalnom partnerstvu, je takođe potvrdio da program FOOR(R) može biti izuzetno efikasan i kao aktivna mera koja će lokalnim zajednicama omogućiti da instrumentalizuju njegovu fleksibilnost i alate kako bi, za potrebe potencijalnih korisnika na lokalnom nivou (od polaznika, preko škola, do tržišta rada i poslodavaca), mogli kontinuirano proširivati spisak obuka u skladu sa aktuelnim stanjem i budućim razvojem zajednice.

Savremene države shodno svojoj poziciji "jednog od partnera" u obrazovanju odraslih ostaju suštinsko sredstvo za obezbeđenje prava na obrazovanje svih, posebno najranjivijih društvenih grupa. Najznačajnija funkcija države nije, međutim, finansiranje obrazovanja odraslih, mada država vrlo jasno definiše svoj interes u obrazovanju odraslih i finansira ga, već kreiranje uslova za njegov razvoj (adekvatna politika, posebno poreska, zakonska regulativa, utvrđivanje normi i standarda koji važe u oblasti obrazovanja odraslih i njihova kontrola i unapređenje).⁶⁸

⁶⁸ *Strateški pravci iz 2001. godine*, str. 9.

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

4. ODRŽIVOST I REPLIKABILNOST PROGRAMA FOOO

Pregled održivosti rezultata i faktora koji utiču na održivost modela FOOO je predmet ovog odeljka koji obuhvata sledeće teme:

- ◆ Održivost rezultata i modela FOOO
- ◆ Replikabilnost - univerzalna primena
- ◆ Koraci ka institucionalizaciji FOOO: tekući izazovi i mogućnosti

4.1. Održivost rezultata i modela FOOO

Finalnom eksternom evaluacijom je utvrđeno da svi učesnici i nosioci ogleđa FOOOR visoko vrednuju suštinu i značaj programa funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih i saglasni su da ostvarenja ogleđa predstavljaju značajan doprinos unapređivanju obrazovanja odraslih. Nastavni kadar srednjih škola u 11 opština se, kako je pokazala evaluacija, zahvaljujuću ogleđu u velikoj meri senzibilisao za probleme Roma. Prema navodima iz finalnog izveštaja *Instituta za pedagogiju i andragogiju*, nastavnici skoro po pravilu na ovu grupu polaznika gledaju sa određenom dozom distance. Ona ne podrazumeva uvek i negativna osećanja, ali se u najboljem slučaju manifestuje kao blagonakloni paternalizam. Ipak, neki nastavnici su svoje stavove vidljivo menjali u toku realizacije FOOOR. Realizacija FOOOR-a programa je pozitivno uticala na saradnju među nastavnicima, ali i na ukupnu atmosferu u školama i na uzajamne odnose i povezanost nastavnika i u samoj nastavi i u vezi sa nastavom. Monitoring nastavnog procesa je kvalitetno doprineo ovoj saradnji. Najbolja i najintenzivnija saradnja među nastavnicima je zabeležena u Somboru, gde je veliki deo nastave bio realizovan upravo na ovaj način. Ipak, veliki broj nastavnika naginje tradicionalnom načinu rada i još uvek ima znatne otpore prema drugačijoj organizaciji nastavnog rada u školi.

Pojedine romske nevladine organizacije (posebno *Romski kulturni centar* iz Vranjske banje i OFER iz Bujanovca) su u delove programa FOOOR inkorporirali u svoje naredne planove delovanja na lokalnom nivou. Roma asistenti, prema navodima evaluacije, su jednoglasni u oceni da je program FOOOR *prava šansa* za veliki broj Roma. Polaznici su isticali podršku i pomoć koju su dobili od Roma asistenata, a Roma asistenti su listom izražavali zadovoljstvo svojom ulogom i nadu da će ona biti „ugrađena“ u sistemska rešenja u području obrazovanja. Istovremeno, kako stoji u izveštaju *Instituta za pedagogiju i andragogiju* - većina nastavnika procenjuje da je ideja o angažovanju romskog asistenta korisna i dobra, mada je bilo i skeptičnih stavova. Veliki napor uložen na koordinaciji rada nastavnika i Roma asistenta ipak je uslovio visoko zadovoljstvo ovom saradnjom, posebno u odeljenjima u kojima su se Roma asistenti naročito angažovali na pomoći polaznicima u uspešnom savladavanju programa.

Kada je reč o polaznicima, primenljivost stečenih veština i kompetencija se pokazala već tokom same obuke - polaznici su tek stečena znanja počeli odmah da primenjuju za svoje ili školske potrebe (popravke odeće, pripremanje hrane, postavljanje pločica u kupatilu ili školskim prostorijama). Nalaženje posla za mnoge polaznike već tokom trajanja obuke je primarni pokazatelj primenljivosti stečenih veština.

Polaznici FOOOR-a projekta koji su završili osnovnu školu, a pogotovu oni koji su završili obuke, su ostvarili trajnu dobit u vidu stečenih znanja i sertifikata koji im, uz adekvatne

uslove i brži ekonomski razvoj, daju mogućnost da kontinuirano unapređuju kvalitet svog i života svojih porodica.

Srednje stručne škole, nosioci obuka, takođe su ostvarile trajni pozitivan pomak, kako u pogledu tehničko-tehnološke opremljenosti, tako i u pogledu osnaženih nastavnih i stručnih kadrova. Kroz projektne aktivnosti došlo je do značajnog unapređenja institucionalnih kapaciteta srednjih škola. Pre svega se misli na dobijenu opremu i mogućnost za adekvatnu primenu razvijenog didaktičkog materijala, ali i na izgradnju kapaciteta nastavnika u srednjim školama. Sami nastavnici mogu postati model za dalji transfer znanja i iskustava - što bi doprinelo daljoj senzibilizaciji nastavnog kadra i bolje razumevanje ciljne grupe.

Pojedine škole su, nakon završetka projekta, nastavile implementaciju programa ogle-da FOOR i upisale su nove polaznike, a akreditacija programa za primenu FOOR-a i objavljivanje novog Programa FOOR 5-8. razreda omogućava uključivanje novih škola u ogled, za šta postoji podrška *Ministarstva prosvete i Nacionalne službe za zapošljavanje*.

O održivosti modela FOOR se može govoriti i sa aspekta socijalnog partnerstva. Uspostavljanjem saradnje sa širokom lepezom nacionalnih partnera i stvaranjem mreže lokalnih aktera otvara se mogućnost za uspostavljanje i horizontalne i vertikalne socijalne komunikacije koja nadalje može doprineti efikasnoj razmeni informacija i većoj efektivnosti.

Može se očekivati da setovi predloženih mera za promenu sistema osnovnog obrazovanja odraslih koji su testirani tokom ogle-da, ostvare dalju pozitivnu promenu - kako pravnog okvira obrazovanja, tako i širenje mreže škola koje bi mogle primeniti program FOOR.

Iskustva, rešenja i preporuke iz projekta FOOR ugrađene su u predlog projekta kojim je *Ministarstvo prosvete Republike Srbije* konkurisalo u EU fond *IPA 2008. (Instrument za pretpri-stupnu pomoć)*, sa ciljem osposobljavanja mreže škola (80 osnovnih škola i 75 stručnih škola) za implementaciju funkcionalnog osnovnog obrazovanja.

Održivost postignutih rezultata i modela FOOR veoma zavisi od političke stabilnosti, daljeg ekonomskog razvoja i ulaganja u obrazovanje odraslih. Rezultati ogle-da FOOR koji su dostigli nivo trajne i dugoročne održivosti se nalaze na nivou predloženih mera za promenu sistema, partnerskih organizacija, srednjih škola, nastavnog kadra, (Roma) asistenata i polaznika.

Realizacija ogle-da FOOR je dobila značajnu finansijsku i stručnu podršku pre svega od *Ministarstva prosvete i sporta*, a potom i od *Ministarstva za rad socijalnu politiku i zapošljavanje*, Tima potpredsednika Vlade za implementaciju *Strategije za smanjenje siromaštva*, a finansijska podrška je došla i od *Nacionalne službe za zapošljavanje*. Ovako široka podrška nadležnih državnih institucija govori o značaju programa FOOR, ali istovremeno i o rešenosti resornih ministarstava i tela da se ostvare planovi i ciljevi nacionalnih strategija (*Strategije za smanjenje siromaštva, Strategije uključivanja Roma u obrazovni sistem, Strategije zapošljavanja*) i da se istovremeno odgovori na međunarodne obaveze - na koje se obavezala Vlada

Republike Srbije: u pogledu stvaranja uslova za *Obrazovanje za sve* (smanjenje broja odraslog nepismenog stanovništva do 2015. za 50%, jednak kvalitet obrazovanja za decu i odrasle, jednak pristup obrazovanju žena i muškaraca,...), ostvarivanje *Milenijumskih ciljeva* Ujedinjenih nacija (smanjenje siromaštva i zaštita sredine, smanjenje smrtnosti stanovništva....) itd.

4.2. Replikabilnost - univerzalna primena

Program FOOO je od vitalnog značaja – on je *druga šansa* za sve (uključujući i Rome) koji nisu završili osnovnu školu u predviđenom roku, a stariji su od 15 godina. Dovoljno je imati na umu da je svaki peti građanin⁶⁹ Srbije funkcionalno nepismen, da je siromaštvo u Srbiji znatno dublje nego u regionu, da je stopa nezaposlenosti⁷⁰ preko 20% i da se očekuje priliv takođe nedovoljno obrazovanih odraslih osoba nakon potpisivanja sporazuma o re-admisiji, pa da se zaključi da je program funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih od vitalnog značaja za veliki deo populacije u Srbiji, a ponajviše za najugroženiju grupu - Rome.

Otvoreno je pitanje broja onih koji će tu šansu iskoristiti - što zavisi od lične motivacije, ali i od stvaranja neophodnih preduslova da *druga šansa* za obrazovanje bude omogućena i dostupna. Ključni preduslov je da se program FOOO institucionalizuje - rezultati oglada svedoče pre svega o neophodnosti, ali i o uspesima, efikasnosti i efektivnosti njegove primene. Ostala otvorena pitanja koja se odnose na neophodne preduslove su:

- ◆ Mogućnosti prilagođavanja procedura za potrebe ugroženih grupa - odnosi se na plaćanje troškova prevoza, dobijanje ličnih dokumenata, „prevodnica“ iz škola itd. Dokumenta su bila kritična tačka oglada i neophodno je naći mehanizam za njihovo rešavanje unutar buduće primene programa FOOO.
- ◆ Model efikasnog uključivanja lokalnih samouprava u program FOOO - dominantno zavisi od procesa decentralizacije s jedne, i različitog kapaciteta lokalnih samouprava, s druge strane.
- ◆ Stimulisanje privatnog sektora i lokalnih preduzetnika da se uključe u proces odabira obuka i stvaranja stručnih profila u skladu sa potrebama njihovih radnji, preduzeća ili fabrika.
- ◆ Mogućnost za veće i adekvatnije učešće lokalnih (romskih) NVO.

⁶⁹ „Među populacijom starom 15 i više godina, bez ikakve školske spremne je 357.552 građana (5,7 odsto ukupnog broja), a od toga je potpuno nepismeno 227.039. Završen prvi, drugi ili treći razred ima 126.127 stanovnika (dva odsto od ukupnog broja), od kojih je nepismeno 2.862. Dakle, ukupno nepismenih među stanovništvom starijim od 15 godina Srbija ima 229.902 ili 3,64 odsto. Pošto je osnovnu školu od četvrtog do sedmog razreda završilo 896.847 građana ili 14,2 odsto, to zajedno sa onima koji su pohađali niže razrede daje visokih 16,2 odsto neškolovanog stanovništva. I tu stižemo do podatka kojim se Srbija ne može pohvaliti: zajedno sa nepismenima, bez škole je 21,9 odsto populacije, odnosno svaki peti građanin. Pošto je svedočanstvo osnovne škole steklo 1.509.462 građana, zajedno sa onima nižeg obrazovnog ranga oni čine bezmalo polovinu (45,8 odsto) cele populacije u Srbiji.“ Helsinška povelja 2005. Uporedi: Medić S, Popović K, Milanović, M. (2009). Development and State of the Art of Adult Learning and Education in Serbia. Confintea VI. Belgrade: Adult Education Society; Sofia: DVV international.

⁷⁰ U Srbiji je, prema Biltenu *Nacionalne službe za zapošljavanje* Republike Srbije za novembar 2005. god. registrovano 896.190 nezaposlenih od čega je 486917 žena ili 54.3%.

4.3. Koraci ka institucionalizaciji programa FOOO kao aktivne mere

U ovom odeljku su analizirana pitanja da li je potrebno nastaviti sprovođenje i/ili proširivanje oglada FOOO i šta je neophodno da bi ogled postao dostupan kako Romima u ostalim opštinama Srbije tako i svim drugim društvenim grupama kojima je potreban.

Nakon završetka oglada *Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu* je već uputio dopis *Ministarstvu prosvete* sa predlozima ključnih pitanja oko kojih treba postići odgovarajuće dogovore kako bi se nastavile aktivnosti na institucionalizaciji programa FOOO. Pitanja se odnose na sledeće:

- ◆ Izrada neophodnih nastavnih planova i programa za prvi ciklus osnovnog obrazovanja odraslih (1-4. razred);
- ◆ Širenje mreže osnovnih škola za implementaciju *Programa funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih* (3-5 po regionu);
- ◆ Akreditacije posebnih programa obuke za nastavnike i pomoćne nastavnike za potrebe funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih;
- ◆ Status i način pripremanja Roma asistenata, tj. pomoćnih nastavnika za potrebe FOOOR;
- ◆ Pitanja sertifikacije programa stručnih obuka polaznika FOOOR.

Program FOOO je, kako je pokazao ogled, **strateški, programski, prosvetni i konceptualni okvir** za dizajniranje, uspostavljanje, ali i kontinuirano korigovanje sistema za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih. On je istovremeno definisao temelje, odredio pravce, formirao značajno iskustvo i uspostavio relativno homogenu mrežu socijalnih partnera.

Eksterna evaluacija je pokazala da kapaciteti, prednosti i ostvareni rezultati oglada FOOOR predstavljaju kvalitetnu osnovu za suočavanje sa preprekama iz okruženja i planiranje daljih efikasnih rešenja iz oblasti FOOO.

Važno je da se rad na funkcionalnom osnovnom obrazovanju odraslih neizostavno nastavi, kako na planu dalje implementacije oglada u znatno većem broju škola tako i na planu daljeg definisanja odgovarajućeg sistemskog rešenja. Razlozi koji bezrezervno podvlače ovakvu preporuku su svakako prednosti i ostvareni rezultati FOOOR-a projekta - a posebno krajnji domet, odnosno uticaj koji funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih može, dugoročno gledano, imati na smanjenje siromaštva, smanjenje broja odraslog nepismenog stanovništva, porast zapošljivosti, uspostavljanje jednakog kvaliteta obrazovanja za decu i odrasle, jednakog pristupa obrazovanju žena i muškaraca, itd.

Stvaranje adekvatnog sistemskog rešenja za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih je od vitalnog značaja za rešavanje niza problema velikog dela populacije u Srbiji, ali je istovremeno i garant da će se rešavanje susednih problema obrazovnog sistema i (ne)uključenih socijalnih partnera podstaći.

U istom cilju je korisno preneti preporuke koje su dali učesnici i nosioci oglada FOOOR tokom finalne eksterne evaluacije:

- ◆ Opšta preporuka se tiče potrebe za strateškim planiranjem - **određivanjem strateških pravaca delovanja** u oblasti funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih Roma.

- ◆ Nastojati da se, u što kraćem roku, sistemski reguliše uloga Roma asistenata.
- ◆ Pre planiranja daljih aktivnosti neophodno je najpre, unutar odgovarajućeg budžeta vremena, **isplanirati očekivane rezultate**. Na ovaj način bi se omogućilo bolje planiranje, praćenje realizacije aktivnosti i ostvarenih učinaka, ishoda i rezultata. I važno je uočiti razliku između učinaka, ishoda i rezultata pojedinačnih aktivnosti.
- ◆ Srednje škole u narednim FOOOR-a planovima bi trebalo tretirati ne samo kao lokalne partnere, već i kao **indirektne korisnike projekta** budući da stanje u kojem se one sada nalaze potvrđuje da su potrebna materijalna i edukativna ulaganja u izgradnju njihovih kapaciteta.
- ◆ Raditi na daljem **jačanju kapaciteta lokalnih srednjih škola** kroz međusobnu razmenu znanja i iskustava, ujednačavanja kapaciteta i standardizaciju rada.
- ◆ **Socijalno partnerstvo razvijati na tri nivoa** - kroz zajedničko planiranje rezultata i aktivnosti, zajedničko finansiranje i zajedničko plansko delovanje.
- ◆ Razvijati **kampanje za podizanje svesti** javnosti o značaju i mogućnostima koje daje funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih. Kampanje se mogu dizajnirati i sprovesti u saradnji sa lokalnim NVO koje se bave romskim problemima i time bi se, pored uspostavljanja saradnje, posebno doprinelo motivaciji Roma da se uključe u obrazovanje.
- ◆ Forme **izveštavanja prilagoditi postavljenim ciljevima i zadacima projekta, a posebno rezultatima**. Takođe, ujednačiti formu izveštavanja za svaku od komponenti projekta. Intenzivirati rad na vidljivosti ostvarenih i planiranih rezultata.
- ◆ **Razvijanje regionalne saradnje** kroz **komparativnu analizu zakonodavstva**, odnosno normativnih okvira vezanih za obrazovanje odraslih, posebno Roma, u svakoj od zemalja *Dekade*, čime bi se unapredili mehanizmi motivacije polaznika i osigurao kontinuitet njihovog uključivanja u obrazovni sistem.

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

5. PREPORUKE I ZAKLJUČAK

S obzirom na sistemski karakter projekta, njegovu kompleksnost, sveobuhvatnost i zahtevnost u realizaciji, od koristi mogu biti sledeće preporuke:

Nosiocima i realizatorima projekata u oblasti osnovnog obrazovanja

- ◊ Samo obrazovanje koje je blisko interesima i potrebama odraslih može biti motivišuće za odrasle, uz jasnu viziju upotrebne vrednosti stečenog obrazovanja i njeno prepoznavanje od strane tržišta rada i ciljne grupe; Na taj način se standard osnovnog obrazovanja za odrasle usložnjava njegovim povezivanjem sa obukama za kojima postoji potreba na tržištu rada.
- ◊ Ključne kompetencije koje treba da ponudi program za osnovno obrazovanje odraslih treba potpuno da proizilaze iz životnog i radnog okruženja odraslih, što ovaj program značajno udaljava od formalnog programa osnovnog obrazovanja namenjenog deci i približava ga konceptu ključnih kompetencija funkcionalne pismenosti.
- ◊ Osnovno obrazovanje nije moguće realizovati bez socijalnog partnerstva na svim nivoima, u svim fazama i u različitim konkretnim zadacima.
- ◊ Ključni faktor uspešne implementacije novih pristupa je obučenost svih učesnika u procesu implementacije, a posebno nastavnika, koji moraju steći nova znanja, veštine i stavove.

Odgovorni za rešavanje problema romske nacionalne manjine

- ◊ Bavljenje problemom obrazovanja Roma podrazumeva i bavljenje kompleksom drugih relevantnih problema sa kojima se Romi suočavaju. Samo sinhronizovana podrška rešavanju problema obrazovanja, stanovanja, zapošljavanja, zdravlja, problema lične dokumentacije, može da obezbedi istinske pomake i smisao bavljenja bilo kojim od ovih problema pojedinačno.
- ◊ Složenost problema sa kojima se suočavaju marginalizovani zahteva sistemsku rešenja koja donose realne i održive benefite. Kompleks naznačenih problema ne trpi kratkoročne mere.
- ◊ Specifične potrebe ove populacije ne proističu iz pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini, već iz posledica koje proizvodi marginalizacija ove nacionalne manjine (kratak životni vek, nizak nivo obrazovanja, nizak životni standard, nezaposlenost, nedovoljna zaštita zdravlja, nehigijenski uslovi života, nedostupnost većini društvenih resursa...).
- ◊ Između stepena životne ugroženosti i kvaliteta obrazovanja postoji pozitivna korelacija: Što su životni uslovi lošiji, to kvalitet programa obrazovanja mora biti snažniji.
- ◊ Bez stvarne zainteresovanosti neposredno odgovornih za kvalitet života u lokalnoj zajednici, obrazovanje nema šanse da bude snaga promene.
- ◊ Zastupnici i predstavnici romskih interesa moraju biti aktivniji, organizovaniji i obrazovaniji.

Donosiocima odluka u oblasti obrazovanja

- ◆ U okviru sistema obrazovanja treba uspostaviti različite mehanizme odgovora na osobnosti i potrebe različitih ciljnih grupa i pojedinaca.
- ◆ Neophodno je povećati odgovornost formalnog sistema obrazovanja za upis, participaciju i kvalitet (u cilju eliminacije *drop-outa*).
- ◆ Obrazovanje odraslih posebno zahteva socijalno partnerstvo – od faze konceptualizacije do finansiranja.
- ◆ Potrebno je značajnije otvoriti obrazovni sistem za inkorporiranje rezultata projekata i primera dobre prakse.
- ◆ Pojednostaviti formalne procedure za testiranje različitih pitanja realizacije obrazovnih programa.

Donatorima i međunarodnim organizacijama

- ◆ Kompleks životnih teškoća marginalizovane romske populacije zahteva sinergiju u podršci za njihovo razrešavanje. Izostajanje razrešavanja bilo kog ključnog pitanja umanjuje snagu napora i postignute rezultate u drugim pitanjima.
- ◆ Jačati regionalnu i međunarodnu saradnju na rešavanju zajedničkih problema.
- ◆ Pružati značajniju podršku projektima sa realnim, merljivim i održivim benefitima, a ne projektima palijativnog karaktera.

Sušтина programa FOOO je razvoj održivog funkcionalnog obrazovnog sistema koji je u stanju da odgovori na potrebe odraslih, kao i na tekuće potrebe privrednog razvoja Srbije i njenog uključivanja u tokove evropske i globalne ekonomije. Držeći da je ljudski resurs ključ razvoja privrede i epicentar pozitivne društvene promene jasno je do koje mere funkcionalna nepismenost (skoro 50% građana Srbije) može da usporava dinamiku i efektivnost pokrenutih reformi. Sticanje znanja koja su u funkciji aktuelnih životnih i radnih potreba je bazični preduslov ostvarenih, zadovoljnih i uspešnih građana, a samim tim i dinamičnog društvenog razvoja. Primena ove formule računa na dve stavke: motivisane građane i institucionalno definisane mogućnosti. Otud je neophodno uspostavljanje sistema obrazovanja odraslih, odnosno kreiranje adekvatne mreže institucija i organizacija i definisanje uslova, kriterijuma i standarda koje one moraju da ispune da bi se bavile obrazovanjem odraslih. Iskustvo zemalja u tranziciji pokazuje da je adekvatna podrška institucijama za obrazovanje odraslih i očuvanje ove mreže upravo u periodu reformi neophodno da bi se očuvala infrastruktura i potencijal koji se uspešno može koristiti u periodu narastanja društvenih i ličnih potreba za znanjem i obrazovanjem. Uspostavljanje društveno i profesionalno verifikovanog sistema obrazovanja odraslih podrazumeva neophodnost da se ovim institucijama otvori mogućnost izvođenja javno važećih programa obrazovanja odraslih, kao i onih programa koji se finansiraju iz javnih fondova (programi od nacionalnog, regionalnog ili lokalnog interesa). To dalje nalaže davanje podrške privatnoj inicijativi u oblasti obrazovanja odraslih u cilju stvaranja kvalitetnog tržišta obrazovanja, bogatije ponude i pluralizma institucija i oblika. S druge strane, neophodno je razvijanje sistema društvenih mera za razvoj funkcionalne pismenosti i sticanje potpunog osnovnog obrazovanja kod odraslog stanovništva.

Nadalje, neophodno je razvijanje metodologije za izradu programa obuke i stručnog obrazovanja, izrada nove nomenklature zanimanja i uspostavljanje koncepta i mehanizama funkcionisanja socijalnog partnerstva u stručnom obrazovanju odraslih. Novi programi obra-

zovanja treba da budu usmereni na sticanje funkcionalnih znanja u odnosu na realne životne i radne potrebe i tu spadaju: informatička i tehnička pismenost, preduzetnička znanja i veštine, znanja o građanskim pravima i obavezama, znanja o zdravom načinu života, unapređenju vlastitog zdravlja i zdravlja porodice, znanja o okolini u kojoj se živi. Funkcionalna integracija sadržaja opšteg i stručnog obrazovanja i programi stručne obuke zasnovani na potrebama tržišta rada i standardima zanimanja su primarni preduslovi.

Regulisanje statusa institucija za neformalno obrazovanje je u uslovima ubrzane privatizacije urgentno isto koliko i regulisanje finansiranja i poreske politike prema institucijama neformalnog obrazovanja i nevladinim organizacijama koje se bave obrazovanjem odraslih. Korišćenje i afirmacija multimedijskog obrazovanja u pojedinim područjima obrazovanja odraslih, podrška formalnom, neformalnom i nevladinom sektoru za izradu programa i projekata obrazovanja za socijalnu participaciju i razvoj novih oblika neformalnog obrazovanja su takođe deo rešenja problema sa kojima se obrazovanje odraslih suočava danas u Srbiji.

Sinergija socijalnog partnerstva i jača regionalna i međunarodna saradnja na rešavanju zajedničkih problema obrazovanja odraslih predstavljaju siguran korak napred ka evropskoj integraciji.

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

REFERENCE, AKRONIMI, GLOSSARY

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

REFERENCE

- ◆ Baucal, A. i Pavlović-Babić, D. (2009). Kvalitet i pravednost obrazovanja u Srbiji: Obrazovne šanse siromašnih, Analiza podataka PISA 2003 i 2006. Beograd: Ministarstvo prosvete Republike Srbije, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu.
- ◆ CONFITEA – peta međunarodna konferencija o obrazovanju odraslih. (1997). Hamburg: UNESCO. http://www.unesco.org/education/efa/news_en/CONFITEA_Vagenda.shtml | <http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/e6802d4a3d1ddbefc1256610002ee274/04738d762e6d9be3802568a100558391?OpenDocument>
- ◆ Dakarski okvir za akciju – Obrazovanje za sve. (2000). UNESCO. http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=47101&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- ◆ Deklaracija o ljudskim pravima. (1948). UN. <http://www.un.org/Overview/rights.html>
- ◆ Đorđević, B.D. (2002). Romi između multikulturalizma i interkulturalizma. Dvanaest socioloških crtica. *Kultura*, 103/104.
- ◆ Fond za otvoreno društvo. (2007). Jednaka dostupnost kvalitetnog obrazovanja za Rome u Srbiji. EUMAP. Beograd: Fond za otvoreno društvo; Budimpešta: Institut za otvoreno društvo. (Originalno delo: Equal Access to Quality Education for Roma, 2007)
- ◆ <http://www.beta.co.yu/>
- ◆ <http://www.heritage.org/Research/Budget/cda05-05.cfm>
- ◆ <http://www.karaburma.info/akcija/biblioteka/drustvo/Ministarstvo-PRONI2002.doc>.
- ◆ <http://www.lawinitiative.com/Srpski/Zakoni/Zakon%20o%20zastiti%20prava%20i%20sloboda%20nacionalnih%20manjina.doc>
- ◆ <http://www.mps.sr.gov.yu/upload/dokumenti/konferencije/IIIKonfObrazovanjeOdraslih/AkcioniPlan.pdf>
- ◆ <http://www.mps.sr.gov.yu/upload/dokumenti/srednje/2008.04.08/FunkcionalnoOO-Roma/Finalni%20izvestaj%20sa%20FEE%20FOOOR-a%20projekta.pdf>
- ◆ <http://www.prsp.sr.gov.yu/dokumenta.jsp>
- ◆ http://www.romadecade.org/portal/downloads/Education%20Resources/table_2008.pdf
- ◆ http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/adult-yug-ser-srb-t02.pdf
- ◆ <http://www.srbija.gov.rs/vesti/sekcija.php?start=50&id=251>
- ◆ Jigau, M., et all. (2002). The Participation to Education of the Roma children: problems, solutions, actors. Bucharest: Marlink.
- ◆ Joksimović, S.D. (1992). Odnos učenika prema pojedinim načinima života kao pokazatelj njihovih vrednosnih orijentacija. *Psihologija*, XXV, (1-2), 7-23.
- ◆ Joksimović, S.D. (2001). Struktura i korelati vrednosnih orijentacija srednjoškolskih učenika. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 201-214.
- ◆ Kočić-Rakočević, N. i Miljević A. (2003). Romi i obrazovanje: između potreba, želja i mogućnosti. Beograd: Dečji romski centar.

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

- ◆ Kuzmanović, B. (1995). Uvodna razmatranja za istraživanje promena vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji. Psihološka istraživanja, 7, 9-16.
- ◆ Lisabonska deklaracija: www.unesco.org/cpp/uk/declarations/lisbon.pdf
- ◆ Medić, S, Despotović, M, Popović i K, Milanović, M. (2002). Strateški pravci razvoja obrazovanja odraslih. u: Kvalitetno obrazovanje za sve – Put ka razvijenom društvu (305-332). Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta RS.
- ◆ Medić, S. i Milošević Z. (2008). Obrazovanje odraslih u funkciji redukcije siromaštva za decu. U: S. Gašić-Pavišić, S. Joksimović (ur.), Obrazovanje i siromaštvo u zemljama tranzicije (347-362). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- ◆ Medić, S, Popović, K. i Milanović, M. (2009). Development and State of the Art of Adult Learning and Education in Serbia. Confintea VI. Belgrade: Adult Education Society; Sofia: DVV international.
- ◆ Medić, S. i Popović, K. (2008), Preferencije životnog stila mladih odraslih Roma u funkcionalnom osnovnom obrazovanju odraslih. U: Š. Alibabić, A. Pejatović (ur.) Obrazovanje i učenje pretpostavke evropskih integracija (117-131). Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za pedagogiju i andragogiju.
- ◆ Memorandum o doživotnom učenju evropske unije: www.paulofreireinstitute.org/Documents/mayo-01.pdf
- ◆ Milenijumski razvojni ciljevi Ujedinjenih nacija: <http://www.un.org/millenniumgoals/>
- ◆ Ministarstvo prosvete i sporta. (2003). Strategija za unapređenje obrazovanja Roma u Republici Srbiji. Beograd: MPS Republike Srbije.
- ◆ Ministarstvo prosvete i sporta. (2004). *Jedinstveni akcioni plan za unapređenje obrazovanja Roma u Srbiji*. Beograd: MPS Republike Srbije.
- ◆ Miteva, A, Popović, K. i Medić S, (2009). Development and State of the Art of Adult Learning and Education in South East Europe, Confintea VI. Sarajevo: Regional office of DVV international.
- ◆ Mladenović, U. i Knelb J. (2000). Vrednosne orijentacije i preferencije životnih stilova adolescenata, Psihologija, 33 (3-4), 435-454.
- ◆ Nacionalna služba za zapošljavanje. (2009). Mesečni statistički bilten, 77, januar 2009, Beograd: NSZ.
- ◆ OSCE. (2008). Implementation of the Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti Within the OSCE Area. Status Report 2008. WARSHAW: OSCE.
- ◆ Pejatović, A. (1994). Vrednosne orijentacije i obrazovne potrebe odraslih, Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- ◆ Popadić, D. (1990). Učeničke preferencije načina života. U: N.N.Havelka i dr. (ur.), Efekti osnovnog školovanja (235-260). Beograd: Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, Beograd.
- ◆ Popadić, D. (1995), Uzrasne i generacijske razlike u preferenciji životnih stilova. Psihološka istraživanja 7, 71-88.
- ◆ Pravilnik o planu i programu obrazovno-vaspitanog za osnovno obrazovanje i vaspitanje odraslih. (1991). Prosvetni glasnik, XL (6).

FUNKCIONALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH

- ◆ Pravilnik o programu ogleđa Funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih Roma. (2006). Prosvetni glasnik, LV (7).
- ◆ Pravilnik o programu ogleđa Funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih Roma. (2009). Prosvetni glasnik, LV (2).
- ◆ Republički zavod za statistiku. (2003). Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. Beograd: RZzS Republike Srbije.
- ◆ Republički zavod za statistiku. (2009). Anketa o radnoj snazi 2008/RS - Bilten 499. Beograd: RZzS.
- ◆ Strategija za smanjenje siromaštva: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTPOVERTY/0,,menuPK:336998~pagePK:149018~piPK:149093~theSitePK:336992,00.html>

AKRONIMI

ATP	Aktivno traženje posla
CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation (Pomoć zajednici u obnovi, razvoju i stabilizaciji)
FOOO(R)	Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih (Roma)
IPA	Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu
IPA	Instrumenti (fondovi) za pretpristupnu pomoć
MPS	Ministarstvo prosvete i sporta
MRSP	Ministarstvo za rad i i socijalna pitanja
NOK	Nacionalni okvir kvalifikacija
NSRNZ	Nacionalni savet rosmke nacionalne zajednice
NSZ	Nacionalna služba za zapošljavanje
NVO	Nevladine organizacije
OOO	Osnovno obrazovanje odraslih
OO	Osnovno obrazovanje
PG	Prosvetni glasnik
REF	Romski obrazovni fond
UN	Ujedinjenje nacije

GLOSSARY - OSNOVNA POJMOVNA ODREĐENJA

U ovom dokumentu osnovne pojmovne kategorije su shvaćene na sledeći način:

Aktivna mera - Dinamična akcija preduzeta od strane menadžmenta ili vlade kako bi se promenio *status quo* i ostvarili predviđeni ciljevi.

Celoživotno obrazovanje - vidi se kao obrazovanje koje ide mnogo dalje od podizanja nivoa obrazovanja, dopunskog obrazovanja, prekvalifikacije i sl. Obrazovanje se odnosi na sve građane i svima otvara mogućnosti za učenje, nudeći svima drugu ili treću šansu, zadovoljavajući njihovu želju za znanjem, želju da prevaziđu sami sebe, prodube i prošire svoje stručno obrazovanje. Koncept celoživotnog obrazovanja obuhvata doživotno obrazovanje (lifelong learning) i sveživotno obrazovanje (lifewide learning).

Formalno obrazovanje odraslih - podrazumeva organizovan procesa obrazovanja koji vodi sticanju nacionalno priznatih kvalifikacija, diploma. Formalno obrazovanje odraslih ne znači deklarativnu mogućnost odraslih da se uključe u formalni sistem obrazovanja, već podrazumeva posebno organizovan proces obrazovanja koji je primeren potrebama i mogućnostima učenja odraslih.

Neformalno obrazovanje - podrazumeva sticanje znanja i veština koja su izvan programa formalnog sistema obrazovanja a koja vode razvoju ličnih, socijalnih i profesionalnih kompetencija. Odrednica da je *neformalno obrazovanje* - obrazovanje izvan formalnih programa, znači da se radi o obrazovnim programima koji se mogu organizovati podjednako u: a) institucijama formalnog obrazovanja, b) obrazovnim institucijama i organizacijama izvan formalnog sistema, c) institucijama i organizacije kojima obrazovanje nije primarna funkcija. Neformalno obrazovanje se realizuje na područjima ličnog i socijalnog razvoja, unapređenja građanskih sloboda, međuljudskih i međuetničkih odnosa, aktivne socijalne participacije, zaštite i podrške marginalnim, hendikepiranim i ugroženim grupama, zaštite životne sredine, zaštite i unapređenje zdravlja, brige za roditeljstvo i porodicu, postizanje ličnog identiteta, kao i na području usavršavanja za rad, zanimanje i razvoj profesionalnih kompetencija.

Obrazovanje odraslih - podrazumeva sve formalne i neformalne oblike obrazovanja koji su namenjeni starijima od 18 godina a koji nemaju status učenika, odnosno studenta. U sistem obrazovanja odraslih mogu se uključiti i mladi stariji od 15 godina ako programi i oblici organizacije obrazovanja odraslih izlaze u susret zadovoljavanju njihovih obrazovnih potreba. Obrazovanje i učenje odraslih se javlja u tri osnovna oblika: formalno, neformalno i informalno.

Stručno obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje - podrazumeva sve nivoe i oblike osposobljavanja, usavršavanja, dokvalifikacije, prekvalifikacije, specijalizacije i profesionalnog kontinuiranog obrazovanja koji se stiču kako u formalnom tako i u neformalnom sistemu obrazovanja.

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

ANEKSI

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

ANEKS BR. 1.

REZIME PROJEKTA *FUNKCIONALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH ROMA*

Trajanje projekta:

1. novembar 2005. godine – 31. oktobar 2007. godine

Nosilac projekta:

Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu

Problem:

U poređenju sa ostalim građanima, obrazovni status romske populacije je izrazito nepovoljan i reflektuje se u niskom nivou pismenosti, opšteg i stručnog obrazovanja; u brojnim preprekama za inkluziju Roma u sistem obrazovanja; u velikom procentu drop-out-a (naročito u višim razredima osnovne škole); i u izrazito niskom nivou učešća u srednjim školama. Postoji veliki jaz između postojećih potreba Roma za obrazovanjem i zapošljavanjem i ponude obrazovnog sistema da zadovolji te potrebe. Pokušaji da se problem reši su za sada samo delimični i nesistematični. Zvanični program "druge šanse" (obrazovanje odraslih) nudi loš kvalitet obrazovanja što je posledica zastarelih i rigidnih kurikuluma, standardizovani programi obuke ne postoje u sistemu obrazovanja, stručna obučavanja "druge šanse" su zasnovani na obučavanju u preduzećima i ne pružaju zvanično priznat sertifikat na tržištu rada. Posledica toga je da Romi i ostali odrasli kojima je potrebno obrazovanje "druge šanse", čak i kada pohađaju postojeće programe, nemaju realne mogućnosti za zapošljavanje. Cilj projekta je prevazilaženje gore pomenutih prepreka u sistemu sa kojima se mladi Romi suočavaju, a koji nemaju diplomu o završenoj školi i koji nemaju ikakve šanse na tržištu rada.

Cilj projekta:

Kreiranje i razvoj programa funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih čime će se ostvariti socijalna integracija i inkluzija Roma u sistem obrazovanja, povećati njihova motivacija za sticanje osnovnog i stručnog obrazovanja, smanjiti napuštanje obrazovnog sistema i povećati njihova zapošljivost i na taj način obezbediti izlazak iz siromaštva.

Projekat definiše institucionalni model funkcionalnog osnovnog obrazovanja i mehanizme obrazovanja i osposobljavanja koji imaju održivi karakter i time omogućavaju sistemsku integraciju Roma i njihovo dugoročno i kvalitetno učešće kako u obrazovnom sistemu tako i na tržištu rada.

Projekat doprinosi kreiranju sistema u kome će biti zadovoljene obrazovne potrebe Roma da steknu prvu formalnu kvalifikaciju uz odgovarajuće opšte i stručno obrazovanje uz mogućnost zapošljavanja. Osnovna ideja je razvoj funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih koje omogućava simultano sticanje osnovnog obrazovanja i inicijalnog stručnog obučavanja tj. sticanje prve kvalifikacije. U okviru projekta razvije se koncept funkcionalnog

osnovnog obrazovanja, kurikulum za 7 i 8 razred osnovnog obrazovanja, moduli stručnog osposobljavanja Roma (i drugih) u skladu sa potrebama tržišta rada i procedure za standardizaciju i sertifikovanje programa za stručno obučavanje i kvalifikacije. Programi osnovnog obrazovanja za 7 i 8 razred i programi stručnih kvalifikacija biće realizovani u 11 odeljenja (škola za osnovno obrazovanje odraslih, regionalnim trening centrima, i redovnim osnovnim školama) u okviru kojih će 275 Roma steći diplomu osnovne škole i zvanično priznat sertifikat stručne kvalifikacije za određeno zanimanje.

Projekat će biti implementiran u sledećim gradovima Srbije – Beograd, Novi Sad, Ada, Zrenjanin, Leskovac, Vranje, Prokuplje, Obrenovac i Niš.

Ciljna grupa:

Ciljna grupa su Romi između 15 i 35 godina starosti sa nezavršenim osnovnim obrazovanjem, tj. odrasli Romi koji su završili šest razreda osnovne škole. Projektom će biti obuhvaćeni oni koji su napustili redovan sistem obrazovanja, zatim oni kod kojih postoji veliki rizik od napuštanja i oni koji su uključeni u više razrede osnovne škole za obrazovanje odraslih kao prerasli osnovci. Posebna pažnja će se posvetiti uključivanju ženskog romskog stanovništva u ovaj program. Ciljna grupa obuhvata kako nezaposlene, tako i one koji su zaposleni, ali nisu završili osnovno obrazovanje i nemaju stručnu kvalifikaciju.

Opis projekta:

Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu u saradnji sa Ministarstvom prosvete i sporta i Nacionalnim savetom Roma obratio se Fondu za obrazovanje Roma sa predlogom za finansiranje projekta koji pokušava da baš unutrašnjom reformom sistema obrazovanja razreši probleme sa kojima se Romi suočavaju u svom školovanju i obrazovanju. Kako 60% romskog stanovništva starijeg od 15 godina čine nepismeni ili oni sa nepotpunom osnovnom školom projektom se predlaže reforma dela sistema koji se odnosi na osnovno obrazovanje odraslih gde bi odrasli dobili drugu šansu za obrazovanje. Svi oni koji nikada nisu išli u osnovnu školu, napustili je iz nekog ili svih navedenih razloga treba da u sistemu dobiju šansu za dalje obrazovanje. Ta šansa i danas postoji. Srbija se stara da svim svojim građanima obezbedi osnovno obrazovanje, ali za milion i po nepismenih i bez osnovne škole postoji samo 11 škola u nekoliko gradova Srbije. Međutim, problem nije u njihovim gotovo zanemarljivim kapacitetima da reše potrebe ovolikog broja stanovništva. I ovako mali broj škola jedva opstaje jer odrasli nisu zainteresovani i motivisani da se u njima obrazuju. Siromašno obrazovanje za siromašne ljude kako se najčešće vidi osnovno obrazovanje za odrasle ni Romi ni ostalo stanovništvo neprepoznaju kao potrebno obrazovanje ili kao put za izlazak iz siromaštva. Cilj projekta je izmena i reorganizacija sistema obrazovanja u kome bi odrasli mogli da dobiju znanja koja su im potrebna za život i rad, da ih dobiju na način koji odgovara njihovom iskustvu i mogućnostima i koji je direktno u funkciji unapređenja kvaliteta života. Za mlade, neobrazovane i bez posla, Rome ali i ostalo neobrazovano stanovništvo funkcionalno osnovno obrazovanje, iako se zove "druga šansa" nije druga već jedina da steknu životne, porodične, socijalne i profesionalne veštine i znanja. Osnovna škola za odrasle trajala bi tri godine i značila bi istovremeno i sticanje opšteg osnovnog obrazovanja ali i prvog profesionalnog osposobljavanja usaglašanog sa potrebama tržišta radne snage ili samozapošljavanja. Ovakava model treba da bude testiran kroz ogledna odeljenja planirana projektom. Ogled treba da testira različite mehanizme kroz koje sistem obrazovanja postaje osetljiv za obrazovne potrebe posebnih ciljnih grupa, u ovom slučaju Roma.

Projekat će biti fazno realizovan. U prve dve godine postaviće se i otvoriti sva buduća sistemska rešenja, a kroz ogled će se sprovest prvo revizija završnih razreda osnovne škole (VII i VIII). To podrazumeva uvođenje obuke i reorganizaciju nastavnih predmeta usmeravanjem znanja ka oblastima obrazovanja bliskim potrebama odraslih. Druga faza projekta predviđa reviziju V i VI razreda shodno istim principima. Treća faza se odnosi na prva četiri razreda osnovne škole, program tzv. funkcionalne pismenosti - jezička i matematička pismenost u funkciji osnovnog poznavanja i razumevanja događanja u prirodnom, ekonomskom i socijalnom okruženju. U ovako organizovanu trogodišnju školu za odrasle polaznici bi mogli da se upisuju u onaj obrazovni nivo koji odgovara njihovim prethodno stečenim znanjima, bez obzira gde su ga, kada i kako stekli. Time bi dobit iz svih alternativnih obrazovnih programa bila verifikovana od strane školske komisije.

Pilotiranje novog programa biće obavljeno u deset škola za osnovno obrazovanje odraslih, u 11 odeljenja i obuhvatiće u prvoj godini 275 Roma starosti od 15 do 35 godina, sa posebnom podrškom ženama. Projekat će se realizovati na celoj teritoriji Srbije gde postoje škole za osnovno obrazovanje odraslih i u dve redovne osnovne škole u Adi (Mol) i Bujanovcu. Nacionalni savet Roma kao partner Ministarstva prosvete i sporta i Instituta za pedagogiju i andragogiju zastupa najbolje interese Roma u projektnim rešenjima i aktivnostima. Romski nevladin sektor, angažovan do sada na pružanju obrazovne podrške i osnaživanju romske populacije biće obučen i uključen u aktivnosti podizanja motivacije Roma i romskih porodica za uključivanje u sistem obrazovanja, asistenciju u realizaciji nastave u odeljenju i produkciju nastavnog materijala za potrebe obrazovanja Roma. Nacionalna agencija za zapošljavanje, Kancelarija za smanjenje siromaštva, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku preko svojih predstavnika u Nacionalnom timu projekta obezbeđuju da strategije Vlade Republike Srbije koje uključuju rešavanje različitih životnih problema Roma budu adekvatno zastupljene i realizovane u ovom projektu. Umrežavanje ovako širokog zastupanja interesa Roma u ovom projektu jeste veliki izazov, šansa ali i preuzeta odgovornost.

Aktivnosti u okviru projekta:

Prva godina:

- ◆ formiranje tima na projektu i priprema plana rada za različite faze projekta: obezbeđivanje uslova, logističke i tehničke podrške projektu; ostvarivanje saradnje sa partnerima na projektu;
- ◆ formiranje tima za razvoj kurikuluma za osnovno obrazovanje i definisanje ciljeva, zadataka i dinamike rada; formiranje tima za razvoj kurikuluma za stručno obrazovanje i definisanje ciljeva, zadataka i dinamike rada;
- ◆ razvoj kurikuluma za 7 i 8 razred i adekvatnog didaktičkog materijala za nastavnike i nevladine organizacije uključene u projekat;
- ◆ regionalna konferencija sa ekspertima iz zemalja obuhvaćenih "Dekadom Roma"
- ◆ razvoj modula motivacionih seminara za inkluziju Roma u proces obrazovanja i modula za unapređenje kompetencija nastavnika i rukovodioca škola za implementaciju projekta i rad sa Romima;
- ◆ seminari i obuke za učesnike u implementaciji projekta

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

- ◇ priprema zakonskih procedura za implementaciju projekta u Ministarstvu prosvete i sporta; i pružanje logističke i tehničke podrške za implementaciju eksperimentalnog modela u sistemu obrazovnih institucija;
- ◇ kreiranje instrumenata za evaluaciju i monitoring projekta;
- ◇ javna prezentacija modela funkcionalnog osnovnog obrazovanja (organizovanje konferencije); regionalna saradnja sa zemljama u kojima se realizuju slični projekti;

Druga godina:

- ◇ kreiranje mreže institucija u cilju daljih obuka, međusobne podrške i razmene iskustava (oko 20 škola učestvuje u implementaciji projekta);
- ◇ implementacija modela funkcionalnog osnovnog obrazovanja (7 i 8 razred) u eksperimentalnim razredima;
- ◇ monitoring prema utvrđenoj metodologiji;
- ◇ javna prezentacija modela funkcionalnog osnovnog obrazovanja (organizovanje konferencije); regionalna saradnja sa zemljama u kojima se realizuju slični projekti;
- ◇ evaluacija ciljeva, zadataka i aktivnosti projekta;
- ◇ revizija predloženog modela u skladu sa ostvarenim ishodima projekta;
- ◇ priprema zakonskih akata i harmonizacija zakona u cilju uključivanja modela u sistem obrazovanja

Ishodi projekta:

- ◇ razvijen koncept funkcionalnog osnovnog obrazovanja;
- ◇ razvijen kurikulum za 7 i 8 razred osnovnog obrazovanja odraslih;
- ◇ razvijeni moduli za stručno osposobljavanje (kvalifikacije)
- ◇ razvijen materijal za učenje i didaktičko-metodički priručnici za nastavnike;
- ◇ 275 polaznika sa završenim 7 i 8 razredom prema modelu funkcionalnog osnovnog obrazovanja i stečenim stručnim kvalifikacijama (mereno brojem onih koji su dopili diplomu)
- ◇ značajno povećan nivo zapošljivosti, uključujući zapošljavanje velikog broja polaznika (mereno brojem zaposlenih, zadržavanjem posla ili napredovanjem u poslu)
- ◇ 10 škola i nastavnici su obučeni za primenu modela funkcionalnog osnovnog obrazovanja (uspeh i efikasnost rada sa Romima – mereno kvalitetom obrazovanja koje će polaznici steći, tj. ishode obrazovanja)
- ◇ značajno povećan interes Roma za uključivanje u funkcionalno osnovno obrazovanje (biće mereno kroz procenat zainteresovanih za uključivanje u osnovno obrazovanje)
- ◇ razvijen i testiran model će povećati inkluziju romske populacije u sistem obrazovanja (biće mereno procentom novih generacija Roma uključenih u osnovno obrazovanje i kroz smanjen procenat drop-out-a)
- ◇ razvijen model koji je prilagođen svima koji nisu obrazovani i siromašnima da izađu iz siromaštva sopstvenim snagama

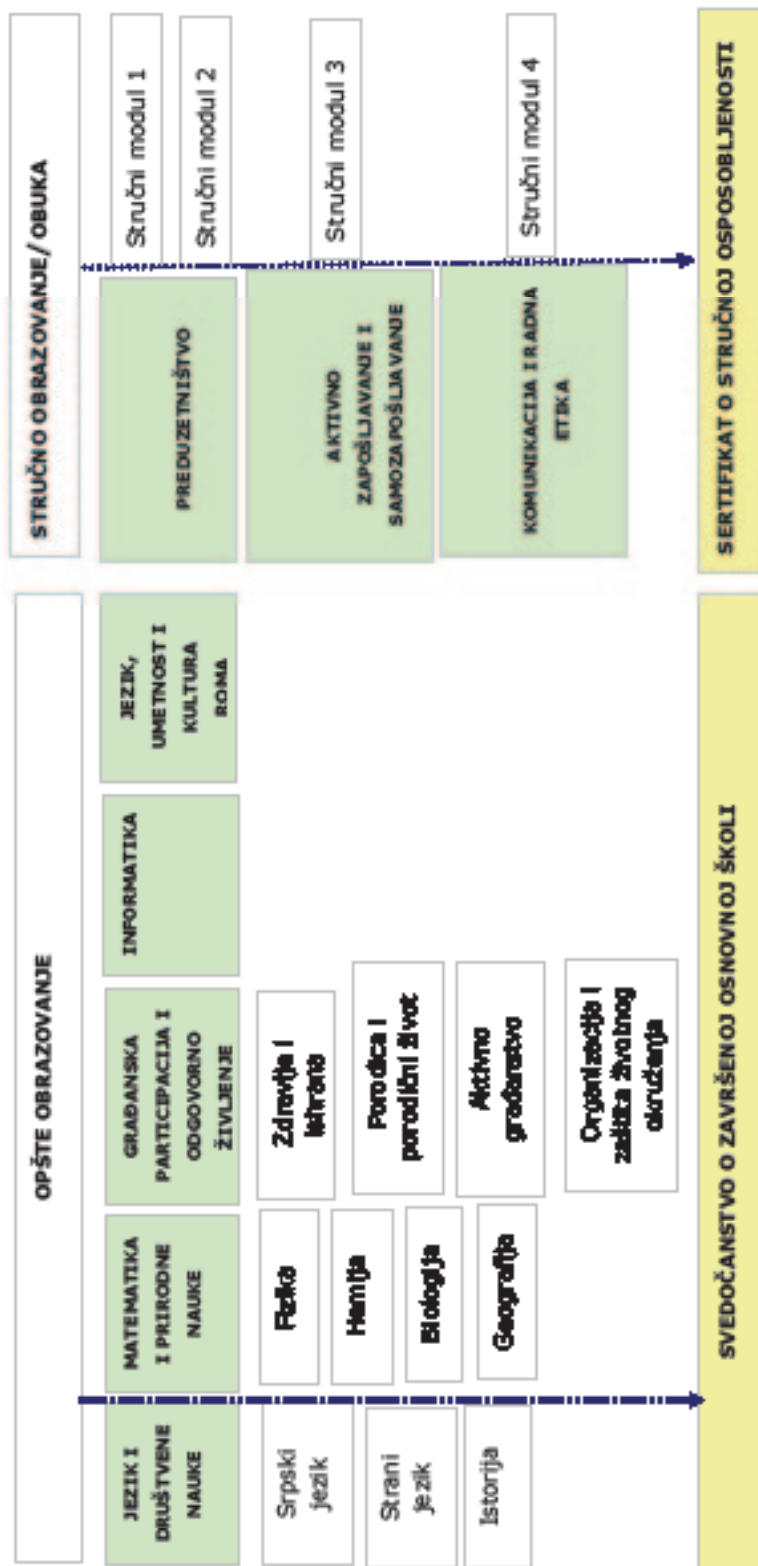
Tim:

- ◆ Prof. dr Snežana Medić (Rukovodilac projekta);
- ◆ Mirjana Milanović (Menadžer projekta);
- ◆ Ljuan Koka (Rukovodilac romskog tima);
- ◆ Zorica Kubiček (Romski koordinator);
- ◆ Prof. dr Miomir Despotović (Rukovodilac tima za razvoj kurikuluma za stručno obrazovanje);
- ◆ Doc. dr Katarina Popović (Rukovodilac tima za razvoj kurikuluma za osnovno obrazovanje);
- ◆ Nađa Bulat (Sekretar Projekta);

Partneri na projektu:

- ◆ Nacionalni savet romske nacionalne zajednice
- ◆ Društvo za obrazovanje odraslih
- ◆ Ministarstvo prosvete i sporta
- ◆ Zajednica osnovnih škola za osnovno obrazovanje odraslih
- ◆ Srednje stručne škole – regionalni trening centri
- ◆ Nacionalna agencija za zapošljavanje

ANEKS BR. 2.
STRUKTURA I PROGRAMI FUNKCIONALNOG OSNOVNOG
OBRAZOVANJA ODRASLIH U III CIKLUSU

ANEKS BR. 3.
GODIŠNJI FOND ČASOVA OBAVEZNIH I IZBORNIH PREDMETA

Predmeti:	VII razred	VIII razred
	godišnje	godišnje
	Broj časova	Broj časova
Matematika	68	68
Srpski jezik	68	68
Romski jezik sa elementima nacionalne kulture	17	17
Strani jezik	34	34
Istorija	17	17
Geografija	17	17
Fizika	17+ 7*	17+ 7*
Hemija	17+ 7*	17+ 7*
Biologija	17+ 7*	17+ 7*
Osnove tehničke i informatičke pismenosti	22	19
Odgovorno življenje	22	19
Osnove preduzetništva i zapošljavanje	22	19
Ukupno	359	344
Stručna obuka	Broj časova obuke dat je u pojedinačnim programima.	

*7 blok-časova za predmete prirodnih nauka služe za funkcionalno povezivanje sa sadržajima pojedinih obuka.

Školska godina se ostvaruje u okviru dva razreda u trajanju od po 17 nedelja.

ANEKS BR. 4.
NASTAVNI PLAN ZA "FUNKCIONALNO OSNOVNO
OBRAZOVANJE ODRASLIH ROMA" SA FONDOM ČASOVA*

	V	VI	VII	VIII
	Ukupno	Ukupno	Ukupno	Ukupno
Srpski jezik	85	68	51	51
Strani jezik	17	34	34	34
Matematika	85	68	51	51
Biologija	17	17	17	10
Istorija	17	17	34	--
Geografija	17	17	34	--
Fizika	--	34	34	10
Hemija	--	34	34	10
Osnove tehničke i računarske pismenosti	17	17	17	10
Odgovorno življenje	14	14	14	6
Osnove preduzetništva i zapošljavanje	--	17	17	17
Fakultativni predmet: Romski jezik sa elementima nacionalne kulture	8	8	8	8
Izborni predmet: Građansko vaspitanje/verska nastava	17	17	17	17
Ukupno za razred	277	345	345	207

* Na ovo se dodaje fond časova za stručne obuke

ANEKS BR. 5. PUTEVI RAZVIJANJA MOTIVACIJE ZA UKLJUČIVANJE ODRASLIH ROMA U OBRAZOVNI PROCES

Uvod

Program je koncipiran kao jedan od obrazovnih paketa neophodnih za uspešnu realizaciju Projekta *Funkcionalno osnovno obrazovanje Roma* u okviru projektnih aktivnosti usmerenih ka izradi modula za motivacione seminare za uključivanje Roma u obrazovni proces. Namenjen je učesnicima u implementaciji projekta, pre svega predstavnicima Roma i nastavnika i to u delu realizacije njihove uloge vezane za razvoj motivaciji za uključivanje u obrazovni proces mladih odraslih Roma.

Generalni cilj

Osnaživanje predstavnika romskih organizacija-promotera i nastavnika za razvijanje motivacije mladih odraslih Roma za uključivanje u organizovani obrazovni proces.

Ishodi

Učesnici motivacionih seminara kao krajni rezultat ili očekivani **ishod** treba da:

- ◇ razumeju i prihvate specifičnosti motivacije pripadnika grupe mladih Roma za uključivanje u obrazovni proces i učenje,
- ◇ razumeju i prihvate značaj barijera za uključivanje u obrazovanje ove ciljne grupe
- ◇ ovladaju veštinama i sadržajima kojima će motivisati buduće polaznike za uključivanje u proces obrazovanja

Program čini nekoliko **celina** obrađenih u formi radionica koje se odnose na:

- ◇ **motivaciju za učenje** ili tačnije, na **specifičnosti motivacije** ove ciljne grupe za uključivanje u organizovan obrazovni proces,
- ◇ **barijere** za uključivanje u obrazovanje mladih odraslih Roma
- ◇ strukturu, sadržaje i veštine **procesa motivacije**.

U okviru programske celine koja se odnosi na specifičnosti motivacije grupe mladih odraslih Roma za uključivanje u obrazovanje, polaznici seminara će biti vođeni kroz proces učenja, aktivno participirajući, ka razumevanju osnovnih odlika procesa motivacije. Osnovna poruka ovog dela programa je razumevanje da specifična motivaciona matrica predstavlja važnu osnovu za vođenje procesa motivacije za uključivanje u obrazovanje, da je ona posebna jer se zasniva prvenstveno na nekoliko grupa potreba, odredjenih posebnošću konteksta u kome žive mladi odrasli Romi i da stoga i ceo proces motivacije mladih odraslih Roma za uključivanje u obrazovanje treba da bude odredjen prvenstveno tim specifičnostima. Učesnici seminara će usvajajući ovaj deo programa dobiti mogućnost da usvoje i modele rada sa

PROGRAMSKI/PROSVETNI OGLED KAO AKTIVNA MERA

potencijalnim polaznicima kojima će ih voditi kroz proces prepoznavanje vlastitih potreba i motiva za obrazovanje.

Programska celina vezana za barijere za uključivanje u obrazovanje mladih odraslih Roma, bilo po prvi put ili kao "povratak" potencijalnih polaznika i njihovo uključivanje u sedmi i osmi razred osnovne škole, koncipirana je tako da naglašava važnost prepoznavanja obrazovnih barijera i uvažavanja njihovog uticaja na motivaciju potencijalnih polaznika za uključivanje (uključujući i ponovno uključivanje) u obrazovni proces i nudi pregled poznatih strategija koje olakšavaju prevazilaženje barijera. Takođe naglašava da uključivanje potencijalnih polaznika u proces prepoznavanja obrazovnih barijera i određivanja vlastite sputanosti konkretnim barijerama, može uticati na postepeno izgradnju ličnih strategija za njihovo prevazilaženje a time i na osnaživanje motivacije za obrazovanje.

Blok koji se odnosi na strukturu, sadržaje i veštine procesa motivacije orijentisan je na proveru postavljene strukture procesa motivacije ; medijska kampanja u lokalnoj zajednici, kampanja u konkretnom socijalnom okruženju potencijalnih polaznika, individualni razgovori, razgovori u okviru porodice potencijalnog polaznika, podrška učvršćivanju motivacije u grupi potencijalnih polaznika i ugovori o uključivanju u obrazovanje. Takođe obuhvata rad na sadržajima svih ovih nivoa procesa, savladavanje osnovnih veština pregovaranja i rad na materijalu koji će se koristiti u kampanji (vizualizacija ciljeva i ishoda Projekta).

ANEKS BR. 6.

INSTRUKCIJE O DIDAKTIČKOM MATERIJALU

Pilot FOOOR-a projektom je bilo predviđeno da Roma asistent unapred treba da napravi plan predloga didaktičkog materijala za svaki predmet i svaku lekciju uzimajući u obzir životna iskustva i kulturu Roma i ponudi materijal nastavniku na razmatranje. Takođe je bilo predviđeno da i nastavnici planiraju potreban didaktički materijal za svaku lekciju koji daju Roma asistentu na umnožavanje ili izradu koju on može da organizuje zajedno sa polaznicima.

Predlozi za izradu didaktičkog materijala:

- ◆ svakom polazniku može se kupiti džepni rečnik stranog jezika;
- ◆ CD, video materijal koji prati realizaciju predmeta;
- ◆ da se kupe kasete za početno učenje stranog jezika;
- ◆ škola može da se pretplati na časopise koje bi mogli da koristi u nastavi i koje bi polaznici kupovali kada bi imali novca za to;
- ◆ poseta zanimljivim institucijama: muzeji, pozorišta, zoološki vrt, botanička bašta, gradski vodovod, vatrogasna jedinica, Crveni krst, NVO ...;
- ◆ pretplata na ADSL mrežu;
- ◆ skidanje materijala sa Interneta potrebnog za predavanja i umnožavanje istog;
- ◆ aparat za merenje različitih zagađenja okoline (biologija);
- ◆ sprave za merenje (zidne toplomere, kompas, vaga, aparat za merenje pritiska, baterije, magneti...);
- ◆ geografske i istorijske karte;
- ◆ mapa grada (odgovorno življenje);
- ◆ novi ustav (odgovorno življenje);
- ◆ formulari (ambasade, pasoši, zdravstvene knjižice, ...) (odgovorno življenje);
- ◆ vakcine;
- ◆ kalendar (izraditi sopstvene);
- ◆ prazne diskete (CD, Floppy);
- ◆ skripte, itd.

ANEKS BR. 7.

VRSTE OBUKE I NJIHOVO TRAJANJE

Naziv obuke:	Trajanje obuke u časovima:
Obuka za jednostavne zidarske radove	240
Obuka za jednostavne keramičke radove	240
Obuka za montiranje i lepljenje gipskartonskih ploča	240
Obuka za bojenje površina u enterijeru	220
Obuka za rukovaoce viljuškarom	240
Obuka za pomoćnika tapetara	260
Obuka za pomoćnika u trgovini	150
Obuka za izrađivača bureka i testanih kora	97
Obuka za osnovne roštiljske poslove	90
Obuka za kobasičara za trajne kobasice	90
Obuka za osnovne poslove depilacije	150
Obuka za negu šaka i stopala	150
Obuka za estetsku masažu	150
Obuka za izrađivača odeće	230
Obuka za pomoćnika frizera	120

ANEKS BR. 8.

SEMINAR - SOCIJALNO PARTNERSTVO

Za potrebe realizacije ogleđa FOOOR sproveden je trodnevni seminar na temu *Socijalno partnerstvo* održan je od 24. do 26. marta 2007. na Zlatiboru. Seminaru je prisustvovalo 90 učesnika iz 11 opština.

PLAN RADA PO GRUPAMA

Grupe koje su učestvovalе u radu Seminara:

1. Kurikularni tim – sastavljači plana i programa;
2. Tim Ministarstva prosvete i sporta Republike Srbije i Pokrajinskog sekretarijata AP Vojvodine;
3. Prosvetni savetnici iz regiona;
4. Direktori osnovnih škola;
5. Nastavnici srednjih škola – nastavnici praktične nastave;
6. Tim nastavnika osnovnih škola za izradu didaktičkih materijala;
7. Roma asistenti

Na Seminaru su realizovana 4 programa aktivnosti:

I program aktivnosti – Nastavnici srednjih škola – nastavnici praktične nastave i Roma Asistenti:

1. Upoznavanje sa projektom FOOOR-a, pozicijom, ulogom i značajem obuka kao osnovne projektne aktivnosti.
2. Obuka nastavnika srednjih škola za realizaciju programa stručnih obuka, obaveze i odgovornosti.
3. Upoznavanje sa načinom odabira obuka za projekat, metodologijom razvoja odabranih obuka (standardima, ishodima i sadržajima) i sa principima i procesom biranja obuka od strane polaznika
 - 3.1. Upoznavanje sa specifičnostima obrazovnog rada sa Romima, podrška u uklanjanju barijera za učenje i podizanje motivacije za pohađanje stručnih obuka
 - 3.2. Razgovor i razmena iskustava o metodama adekvatnim za izvođenje nastave stručnih predmeta
4. Organizacija i sadržaj završnog ispita iz stručnih obuka
5. Dogovor o organizaciji i izvođenju stručnih obuka, vođenju relevantne dokumentacije, sertifikaciji, podeli odgovornosti i mehanizmima saradnje tokom izvođenja obuka.
6. Saradnja sa Kurikularnim timom i Timom nastavnika O.Š. za funkcionalizaciju opšteobrazovnih predmeta za potrebe obuka.

II program aktivnosti – Kurikularni tim i Tim nastavnika O.Š.:

1. Dogovor o Strategiji za izradu didaktičkog materijala.
2. Prezentacija materijala didaktičkog materijala dosada uradjenog u okviru projekta.
3. Priprema nacrtu budućih priručnika o realizaciji nastave i didaktičkog materijala.
4. Funkcionalizacija opšteobrazovnih predmeta za potrebe obuka.
5. Plan i izrada plana evaluacije nastavnog programa .

III program aktivnosti – Direktori osnovnih škola:

1. Dogovor oko promene strategije za izradu didaktičkog materijala.
2. Definisane uloge osnovnih škola oko sklapanja ugovora za realizaciju obuka.
3. Principi organizacije rada i fleksibilnosti rasporeda časova u procesu paralelnog realizovanja nastave obrazovanja i obuka.
4. SWOT analiza snage i prepreke za realizaciju obuka.

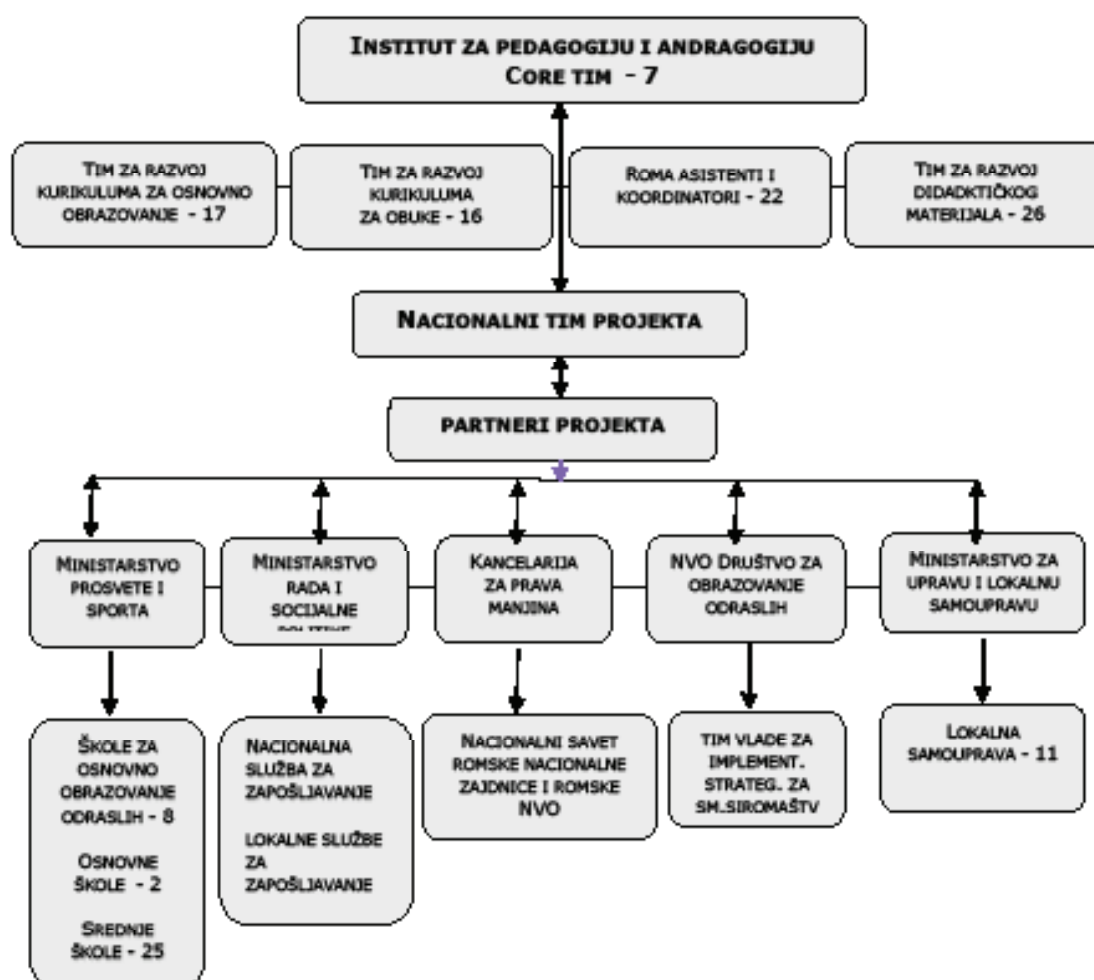
IV program aktivnosti – Roma asistenti:

1. Upoznavanje sa nastavnicima praktične nastave.
2. Dogovor o obavezama Roma asistenata o praćenju realizacije obuka.
3. Upoznavanje sa realizacijom obuka i zahtevima polaznika u odnosu na obuke.
4. Saradnja sa Kurikularnim timom i Timom nastavnika u cilju funkcionalizacije opšteobrazovnih predmeta za potrebe obuka.
5. SWOT analiza snage i prepreke za realizaciju obuka.
6. Diskusija sa romskim liderom o položaju i problemima Roma asistenata u projektnim aktivnostima.

V program aktivnosti – Ministarski tim i prosvetni savetnici:

1. Dogovor o strategiji održivosti Projekta nakon prestanka projektnog finansiranja.
2. Praćenje i podrška u radu u svim prethodno definisanim grupama (Kurikularnom timu, Timu nastavnika O.Š., Timu nastavnika srednjih škola za realizaciju programa obuka i Roma Asistentima).
3. SWOT analiza snage i prepreke za realizaciju obuka.
4. Definisane dalje saradnje sa svim prethodno definisanim radnim grupama.

ANEKS BR. 9. ORGANIZACIONA STRUKTURA FOOR-A PROJEKTA

Upravljanje ogleđom FOOR je obavljalo centralni tim projekta, kurikularni tim, nacionalni i poseban tim prosvetnih savetnika.

Sastav timova je bio sledeći:

Centralni tim foor-a projekta:

- ◆ Prof. dr. Snežana Medić, Institut za pedagogiju i andragogiju, šef tima,
- ◆ Ljuan Koka, NSRNZ, šef tima za pitanja Roma,
- ◆ Mirjana Milanović, MPS, menadžer projekta,
- ◆ Zorica Kubiček, NSRNZ, Roma koordinator,
- ◆ Prof. dr. Miomir Despotović, Institut za pedagogiju i andragogiju, šef tima za razvoj kurikuluma za obuke,

- ◆ Doc. dr. Katarina Popović, NVO Društvo za obrazovanje odraslih, šef tima za razvoj kurikuluma za osnovno obrazovanje odraslih,

Kurikularni tim:

- ◆ dr. Ljiljana Levkov (ključni ekspert za razvoj kurikuluma za 7. i 8. razred i šef kurikularnog tima

I strateški deo kurikularnog tima:

- ◆ dr. Slavica Toma
- ◆ dr. Desanka Radunović
- ◆ Ljiljana Đurić
- ◆ Suzana Spasić
- ◆ dr. Emina Hebib

II predmetni deo kurikularnog tima:

- ◆ Jelena Filipović (konsultant)
- ◆ Slobodanka Raković (srpski)
- ◆ Slobodanka Božović (biologija)
- ◆ Radojka Vlajev (geografija)
- ◆ Biljana Stojanović (istorija)
- ◆ Marija Krneta (fizika)
- ◆ Radojka Đurđević (hemija)
- ◆ Ljiljana Ljubisavljević (informatika)
- ◆ mr Mila Paunić (zdravstveno)
- ◆ Radmila Gošović (građansko)
- ◆ Anka Ivković (strani jezici)

Nacionalni tim foovor-a projekta:

- ◆ Radmila B. Katić, pomoćnik ministra za zapošljavanje, Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku,
- ◆ Đurić Dragan, Direktor sektora za zapošljavanje, Nacionalna služba za zapošljavanje - Beograd,
- ◆ Alesandra Jović, koordinator za zdravstvo i obrazovanje, Tim potpredsednika Vlade za implementaciju Strategije za smanjenje siromaštva,
- ◆ Ćuković Anne-Maria, Sekretarijat za romsku nacionalnu strategiju, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.

MPS - Komisija za praćenje realizacije FOOOR-a projekta:

- ◆ Vesna Acković, savetnik u Sektoru za razvoj obrazovanja i međunarodnu prosvetnu saradnju,
- ◆ Silva Mišljenović, savetnik u Sektoru za srednje obrazovanje,
- ◆ Smilja Krneta, viši savetnik, Odeljenje za normativne poslove,
- ◆ Miroslava Grujić, savetnik u Sektoru za predškolsko i osnovno obrazovanje i vaspitanje,
- ◆ Mirjana Milanović, savetnik u Sektoru za srednje obrazovanje i predstavnik Ministarstva prosvete i sporta u Nacionalnom timu projekta.

ANEKS BR. 10. SPISAK SREDNJIH STRUČNIH ŠKOLA U KOJIMA SE SPROVEDENE OBUKE FOOR

Opštine:	Srednje stručne škole:
ADA	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Tehnička škola, Bečej, Pomoćnik za ženskog frizera ◆ Ekonomsko-trgovačka škola, Bečej, Obuka za pomoćnika trgovca ◆ Tehnička škola, Ada, Obuka za jednostavne zidarske poslove, Obuka za jednostavne keramičarske poslove
BEOGRAD (ĐURO SALAJ, OBRENOVAC, ZEMUN)	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Škola za negu lepote, Obuka za pomoćnika frizera ◆ Hemijsko prehrambeno tehnička škola, Beograd, Obuka za izrađivača testanih kora i bureka ◆ Trgovačka škola, Beograd, Obuka za pomoćnika trgovca ◆ Fizioterapeutska škola, Beograd, Obuka za pomoćnika za negu šake i stopala ◆ Poljoprivredna škola u Obrenovcu, Obuka za pomoćnika za izradu testanih kora i bureka
BUJANOVAC	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Srednja škola „Sveti Sava“, Bujanovac, Obuka za pomoćnika trgovca
LESKOVAC	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Centar za ekonomiku domaćinstva, Pomoćnik za molera i keramičara ◆ Trgovačko ugostiteljska škola, Obuka za pomoćnika u trgovini, Pomoćnik roštiljdžija ◆ Hemijska škola, Pomoćnik frizera
NIŠ	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Građevinska škola u Nišu, Obuka za keramičara I viljuškar ◆ Prehrambeno – hemijska škola, Obuka za pomoćnika kobasičara ◆ Stručna škola „Filip Kljajić“, Obuka za pomoćnika ženskog frizera
PROKUPLJE	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Tehnička škola „15. maj“ Prokuplje, Obuka za pomoćnika izrađivača odeće ◆ Poljoprivredna škola „R.J.Selja“ Prokuplje, Obuka za izrađivača testanih kora i bureka ◆ Građevinska škola u Nišu, Obuka za keramičara I viljuškar
SOMBOR	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Srednja škola Sveti Sava, Sombor, Pomoćnik za frizera ◆ Srednja građevinska škola Apatin, Pomoćnik za keramičare ◆ Srednja medicinska škola Dr. „Ružica Rip“, Pomoćnik za estetskog masera
VALJEVO	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Tehnička škola Valjevo, Obuka za pomoćnika za zidara, molera, keramičara i viljuškara ◆ Srednja medicinska škola, Obuka za pomoćnika frizera
VRANJE	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Hemijsko – tehnološka škola Vranje, Obuka za pomoćnika izrađivača odeće

ANEKS BR. 11. MONITORING I EVALUACIJA PROJEKTA

M&E projektnih aktivnosti su imali dve krupne namene i svrhe: a) da se prati implementacija ogleđa u celini i po pojedinačnim segmentima vezanim za ključ funkcionalizacije OOO i b) da se uspostavi potpuna saglasnost između testiranog modela FOOO i predloga za sistemsko rešenje. U skladu s tim sproveden je kontinuirani monitoring nekoliko grupa aktivnosti:

- ◆ Razvoj i implementacija projekta u celini,
- ◆ Monitoring razvoja i primene kurikuluma za: a) osnovno obrazovanje i b) obuke,
- ◆ Monitoring organizacije i implementacije nastavnog proseca unutar: a) osnovnog obrazovanja i b) obuka,
- ◆ Monitoring rada i aktivnosti Roma asistenata,
- ◆ Monitoring rada i aktivnosti različitih ključnih aktera (stakeholdera).

Za svaki od navedenih aspekata monitoringa razvijeni su setovi instrumenata i indikatora.

Nacrtom je predviđen monitoring projekta od strane *core* tima, romske nevladine organizacije i Ministarstva prosvete i sporta. Na sugestiju REF-a da bi monitoring projektnih aktivnosti mogao biti slaba karika, projektni tim je, kako dalje stoji u prvom izveštaju sa monitoringa:

- ◆ razvio plan monitoringa i šemu evaluacije sa indikatorima preko kojih će se pratiti uspešnost realizacije projektnih aktivnosti;
- ◆ definisao nosioce – izvore informacija za praćenje pojedinih aktivnosti;
- ◆ razvio instrumente za prikupljanje relevantnih podataka i mehanizme za detekciju problema i teškoća;
- ◆ razvijen je program monitoringa za prvo polugodište (VII razred) i potencijalne mere koje treba preduzeti nakon utvrđivanja situacije posle svakog monitoringa.

Ministarstvo prosvete i sporta je formiralo Komisiju od pet prosvetnih savetnika za praćenje realizacije projekta čiji je zadatak bio da se, od 29.12.2005. kada je počela sa radom, stara o realizaciji projektnih zadataka iz domena nadležnosti Ministarstva prosvete i sporta, da sarađuje sa projektnim timom, da prati realizaciju projektnih zadataka iz delokruga sektora i predlaže rešenja za njihovu implementaciju.

Tim projekta je sproveo monitoring na osnovu razvijenog *protokola o prvom i drugom monitoringu*. Prvi monitoring je sproveden u septembru 2006, a drugi tokom novembra iste godine. Protokolom o prvom monitoringu su prikupljeni podaci za sve škole uključene u projekat i to po sledećim kriterijumima i indikatorima:

- ◆ Organizacija obrazovanja:
 - ◆ tehničko opremanje škole (korišćenje opreme u nastavnom procesu),
 - ◆ veličina odeljenja / grupe za obuku,

- ◆ trajanje časa,
- ◆ etnički sastav odeljenja,
- ◆ dinamika i modaliteti organizacije nastave,
- ◆ okruženje za učenje,
- ◆ upis polaznika.
- ◆ **Nastavni proces (*prvi, opšti utisci*):**
 - ◆ sadržaj, obim,
 - ◆ dodatni fond časova opšteobrazovnih predmeta,
 - ◆ izrada didaktičkog materijala,
 - ◆ nastavne metode (šta novo naučeno i sugerisano koriste),
 - ◆ praćenje i procenjivanje postignuća polaznika,
- ◆ **Učesnici nastavnog procesa (*prve procene*):**
 - ◆ Nastavnici (motivisanost nastavnika za rad na programu, saradnja nastavnika sa Roma asistentom, međusobna saradnja – timski rad nastavnika, komunikacija sa polaznicima),
 - ◆ Polaznici (komunikacija polaznika sa nastavnikom i Roma asistentom, barijere za pohađanje, praćenje nastave i postignuća,
 - ◆ Roma asistenti (saradnja Roma asistenta sa nastavnicima i polaznicima, efikasnost rada Roma asistenta, teškoće u radu Roma asistenata)
- ◆ **Partnerstvo:** uključenost stakeholdera u realizaciju programa - lokalna zajednica, tržište rada.

Cilj ovih monitoringa je bio da se prati implementacija prve komponente projekta: *Dovršavanje osnovnog obrazovanja*, odnosno realizacija «druge šanse» za završavanje 7. i 8. razreda osnovne škole. Naredni cilj je bila analiza tekućih i planiranje narednih projektnih aktivnosti kako bi se, na što adekvatniji način, nezavisno od nacрта projekta, moglo odgovoriti na potrebe uočene na terenu. Rezultati monitoringa su komparirani sa rezultatima početnog (baseline) istraživanja kako bi se uspostavila jasna linija progresa.

Monitoring FOOR-a projekta je realizovan kroz periodično praćenje aktivnosti na terenu i na sastancima centralnog i nacionalnog tima projekta i njegova svrha je bila da se: a) prati tok realizacije i progres projekta, b) rešavaju eventualni problemi na terenu i c) planiraju dalje aktivnosti. Dinamika monitoringa koje je sporovodio projektni tima je data u narednoj tabeli.

FUNKCIONALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH

Dinamika i teme monitoringa

dinamika monitoringa:	TEME MONTORINGA:
Prvi monitoring - septembar 2006.	<ul style="list-style-type: none"> ◊ Problemi upisa, dokumenata, početnog pohađanja nastave ◊ Ulazni testovi, instrumenti za praćenje ◊ Uspostavljanje mreže socijalnog partnerstva (posebno saradnja sa lokalnim službama NSZ).
Drugi monitoring - novembar 2006.	<ul style="list-style-type: none"> ◊ Upotreba opreme ◊ Tekući probleme nastave, drop-out-a ◊ Funkcionalizacija nastavnih sadržaja ◊ Problemi prevoza ◊ Izbori obuka
Treći monitoring - februar i mart 2007.	<ul style="list-style-type: none"> ◊ Pripreme ATP-a i obuka sa filijalama NSZ ◊ Sklapanje ugovora i drugih pravnih akata ◊ Tekući problemi u nastavi ◊ Rad na didaktičkom materijalu
Četvrti monitoring - april 2007.	<ul style="list-style-type: none"> ◊ Tekući problemi nastave ◊ Procena nastave novih predmeta ◊ Završavanje školske godine i dokumentacija ◊ Početak obuka
Peti monitoring - juni 2007.	<ul style="list-style-type: none"> ◊ Rezultati završetka nastavne ◊ Tokom završavanja obuka i završni ispiti ◊ Pitanja zaposlenja
Šesti monitoring - septembar 2007.	<ul style="list-style-type: none"> ◊ Konačni <i>feed-back</i> od partnera i korisnika ◊ Zapošljavanje ◊ Nastavak projekta

Monitoring posete su bile od velike pomoći i Roma koordinatorima/ asistentima jer su im, prema njihovim rečima, pomogle u rešavanju tekućih problema u komunikaciji sa lokalnom samoupravom, nalaženju rešenja za pojedinačne probleme polaznika oko dokumenata i motivacije i načinu vođenja dnevnika i asistiranja polaznicima tokom nastave.

ANEKS BR. 12. METODOLOGIJA RADA NA OGLEDU FOOR

Komponente ogleđa:	Realizovane aktivnosti:	Ciljevi ogleđa:
Dovršavanje osnovnog obrazovanja – «druga šansa»	<ul style="list-style-type: none"> ◊ jačanje kapaciteta postojećih škola za osnovno obrazovanje odraslih, ◊ Uvođenje redovne osnovne škole u oblast obrazovanja odraslih, ◊ Sprovođenje seminara i obuka za pripremu Roma asistenata, direktora, nastavnika i stručnih saradnika osnovnih škola i nastavnika srednjih stručnih škola, ◊ Razvijanje modula motivacionih seminara za uključivanje Roma u obrazovni proces, ◊ Razvoj novih nastavnih planova i programa obrazovanja odraslih, ◊ Razvijanje neophodnog didaktičkog materijala za nastavnike i nevladine organizacije uključene u projekat, ◊ Razvijanje kurikulumu za 7. i 8. razred osnovne škole. 	<ul style="list-style-type: none"> ◊ unaprediti drugu šansu za zapošljavanje mladih Roma ◊ kreirati koncept funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih
Funkcionalizacija i pripajanje stručnih obuka funkcionalnom obrazovanju odraslih	<ul style="list-style-type: none"> ◊ definisanje, dizajniranje i uspostavljanje funkcionalnog osnovnog obrazovanja (principi funkcionalnosti), ◊ Razvoj novih obrazovnih programa za ključne životne i profesionalne veštine odraslih, ◊ Sprovođenje obuka polaznika: kriterijumi izbora obuka, vrste i broj obuka, ◊ Razvoj verifikovanih programa stručnih obuka usaglašeni sa potrebama tržišta rada koji se istovremeno stižu sa osnovnim obrazovanjem, ◊ Razvijanje modula za unapređivanje znanja, veština i kompetencija nastavnog osoblja i školskog menadžmenta za potrebe implementacije projekta i rad sa Romima, ◊ Seminari, instrukcije i treninzi za učesnike implementacije projekta, ◊ Povremene radne seminare za sve članove projektnog tima sa nacionalnog i lokalnog nivoa. ◊ Akcije ka povećavanju zapošljivosti. ◊ Ad hoc intervencije i aktivnosti.¹ 	<ul style="list-style-type: none"> ◊ izgraditi kapacitete za integraciju Roma u program funkcionalnog osnovnog obrazovanja ◊ implementirati program funkcionalnog osnovnog obrazovanja
Programski/prosvetni ogled i sistemsko rešenje (stvaranje predloga sistemskog rešenja)	<ul style="list-style-type: none"> ◊ priprema pravnih procedura za sprovođenje ogleđa u Ministarstvu za obrazovanje i sport i obezbeđivanje logističke i tehničke podrške za implementaciju eksperimentalnih modela u sistem obrazovnih institucija, ◊ Kreiranje koncepta novog sistema za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih - prevashodno Roma ◊ Stvaranje modela koji može da posluži i za ostale marginalne grupe i da ponudi sistemsko rešenje za osnovno obrazovanje odraslih u Srbiji, ◊ Stvaranje socijalnog partnerstva na nacionalnom i lokalnom nivou, tj. definisanje mehanizama saradnje, ◊ Promocija projekta u javnosti - javna prezentacija modela funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih pred relevantnom publikom (organizovanje konferencija). 	<ul style="list-style-type: none"> ◊ osigurati jačanje i održivost sistema funkcionalnog osnovnog obrazovanja i dieseminaciju rezultata projekta

ANEKS BR. 13. **ULOGA I ZNAČAJ (I SISTEMATIZACIJA RADA) ROMA ASISTENATA**

Za potrebe sistematizovanja rada Roma asistenata u okviru FOOOR-a projekta je sačinjen dokument - Protokol rada za program FOOOR-a za 7. i 8. razred, za školsku 2006/2007. godinu. Roma asistenti su kroz Protokol rada vodili evidenciju o svim polaznicima - a evidencija je, na 106 strana, obuhvatila sve neophodne podatke koji se odnose na:

- ◊ Spisak polaznika,
- ◊ Raspored časova po mesecima i danima od septembra 2006. do jula 2007.
- ◊ Prisustvovanje nastavi – zbirno po mesecima,
- ◊ Dosije polaznika – opšti podaci (godina rođenja, godina prekidanja redovnog školovanja, radni status, članovi porodice (srodstvo) i njihov nivo obrazovanja), zapažanja, aktivnosti, teškoće, vrsta pružene pomoći,
- ◊ Ocenjivanje polaznika (zapažanja o ocenjivanju, načini ocenjivanja, postignuti rezultati) za svih 12 predmeta:
 1. Srpski jezik
 2. Strani jezik
 3. Istorija
 4. Geografija
 5. Fizika
 6. Matematika
 7. Biologija
 8. Hemija
 9. Osnove tehničke i računarske pismenosti
 10. Osnove preduzetništva i zapošljavanja
 11. Odgovorno življenje
 12. Romski jezik sa elementima nacionalne kulture
- ◊ Zajedničke aktivnosti Roma asistenta sa direktorom,
- ◊ Zajedničke aktivnosti Roma asistenta sa polaznicima (u nastavi i van nastave),
- ◊ Aktivnosti Roma asistenta u lokalnom okruženju (opština, centar za soc. rad, služba za zapošljavanje, poslodavci...),
- ◊ Učešće Roma asistenta i polaznika u izradi didaktičkog materijala i korišćenje opreme (po predmetima),
- ◊ Ostale zajedničke aktivnosti Roma asistenta sa nastavnicima,
- ◊ Teškoće u savladavanju nastave (opšte, zajedničke za sve polaznike) i način njihovog otklanjanja,

- ◆ Teškoće u saradnji sa direktorom, nastavnicima i polaznicima,
- ◆ Praćenje obuka – zapažanja, teškoće, načini rešavanja problema,
- ◆ Pomoć i podrška koji su potrebni Roma asistentu.

Analiza Protokola rada⁷¹ koje su vodili Roma asistenti potvrđuje značaj njihove uloge i ilustruje njihov doprinos tokom implementacije ogleda, posebno kada se sagledaju grupe aktivnosti i vrste problema koje su efikasno rešavali tokom implementacije ogleda:

- ◆ Zajedno sa nastavnicima su motivisali polaznike i ukazivali im na mogućnost boljeg zapošljavanja nakon završetka obuke. Svaki polaznik je pokazao različito interesovanje i imao različitu motivaciju za pohađanje programa.
- ◆ Veliki broj polaznika imao je problema oko pribavljanja dokumenata za prijavljivanje na NSZ. Roma asistenti su lično pribavljali dokumenta za ovakve polaznike i prijavljivali ih NSZ.
- ◆ Problem se pojavio i kod maloletnih polaznika ili lica kojima se prvi put izdaje lična karta. Bilo je polaznica koje su bile šticećenice sigurnih kuća. Jedan broj polaznika su bili povratnici iz zapadnoevropskih zemalja pa su imali problema sa priznavanjem svedočanstava, kao i sa nedovoljnim poznavanjem srpskog jezika na kome se izvodila nastava. Ovi polaznici su, uglavnom, pokazali odlično znanje iz stranih jezika.
- ◆ Jedan od problema u pojedinim gradovima, najčešće u Beogradu, bio je vezan za polaznice koje nisu imale gde da ostave decu za vreme pohađanja nastave. Ovaj problem je uglavnom rešavan na taj način što su deca prisustvovala nastavi zajedno sa roditeljima, što je dalo dobre rezultate, ali to ipak nije pravo rešenje. U manjim sredinama, naročito u Vranju gde su nastavu pohađali bračni parovi, brigu o deci preuzimale su svekrve, što je veoma pozitivan primer.
- ◆ Teškoće su se javile i sa pojedinim polaznicama koje su napustile školu zbog udaje ili su im muževi zabranili da pohađaju nastavu. Roma asistenti su odlazili u porodice, razgovarali sa roditeljima, bračnim drugovima i drugim članovima porodice. Uspeh ovakvih «pregovora» je bio različit, ali uglavnom bez većih rezultata.
- ◆ U Nišu je jedna polaznica uz veliku podršku porodice, supruga, Roma asistenta i ženske NVO Osvit uspela da završi obuku iako se u međuvremenu porodila.

Roma asistenti su uložili veliki trud i nastojali su da pruže pomoć svakom polazniku pojedinačno, što je često prevazilazilo njihove mogućnosti. Štaviše, Roma asistenti su se trudili da u svakom trenutku pruže adekvatnu pomoć polaznicima u bilo kom problemu koji bi se javio. Zajedničke aktivnosti Roma asistenata sa polaznicima (u nastavi i van nastave) su obuhvatile i aktivnosti koje su bile izraz njihove dobre volje i velike posvećenosti:

- ◆ Jedna od glavnih aktivnosti Roma asistenata je bila da svakodnevno motivišu polaznike da nastave program - zato su odlazili su u njihove porodice, razgovarali sa svim članovima, rešavali privatne probleme polaznika, kontaktirali predstavnike raznih institucija koje su nadležne za pojedine probleme polaznika (socijalne radnike, radnike NSZ, radnike MUP-a radi pribavljanja dokumentacije).

⁷¹ Zbirni izveštaj sa svih Protokola rada koje su vodili Roma asistenti je sačinila Zorica Kubiček, Roma koordinator (NSRNZ) i ovde su uključeni izvodi iz tog izveštaja.

- ◇ Roma asistenti su lično odlazili u razne institucije sa polaznicima, vodili ih na sanitarne i zdravstvene preglede, pomagali pri pribavljanju dokumentacije, fotografija, organizovali prevoz, organizovali priredbe, odlaske u pozorište, Sajam knjiga, bioskop...
- ◇ Pojedini Roma asistenti su zajedno sa lokalnim NVO organizovali podelu humanitarnih paketa sa odećom, hranom, školskim priborom za polaznike i njihovu decu.
- ◇ Pojedine Roma asistentkinje su vodile polaznice kod lekara (ginekologa) i organizovale dodatne radionice koje su imale cilj da povećaju nivo svesti o značaju i unapređenju ličnog zdravlja i zdravlja porodice. Asistenti su morali da animiraju čitavu porodicu, pogotovo kada je reč o polaznicama, da bi im porodica pružila dodatnu podršku.

Saradnja Roma asistenata sa nastavnicima je bila dobra i dala je dobre rezultate. Problemi koji su se javljali tokom ogleđa rešavani su u hodu i na obostranu korist. Direktori i nastavnici su dobro prihvatili Roma asistente. Zajedničke aktivnosti Roma asistenata sa nastavnicima su se kretale od izrade plana nastave, konsultacija oko obima programa pojedinih predmeta, pomoći pri izvođenju nastave, do zajedničkih poseta porodicama, motivacije porodica i polaznika, organizovanje i obilazak kulturnih događaja, itd. Pojedini Roma asistenti su se, u saradnji sa nastavnicima, angažovali oko izrade ili pribavljanje didaktičkog materijala, a pojedini su polaznicima koji nisu dobro govorili srpski jezik prevodili gradivo na romski (ili mađarski) jezik.

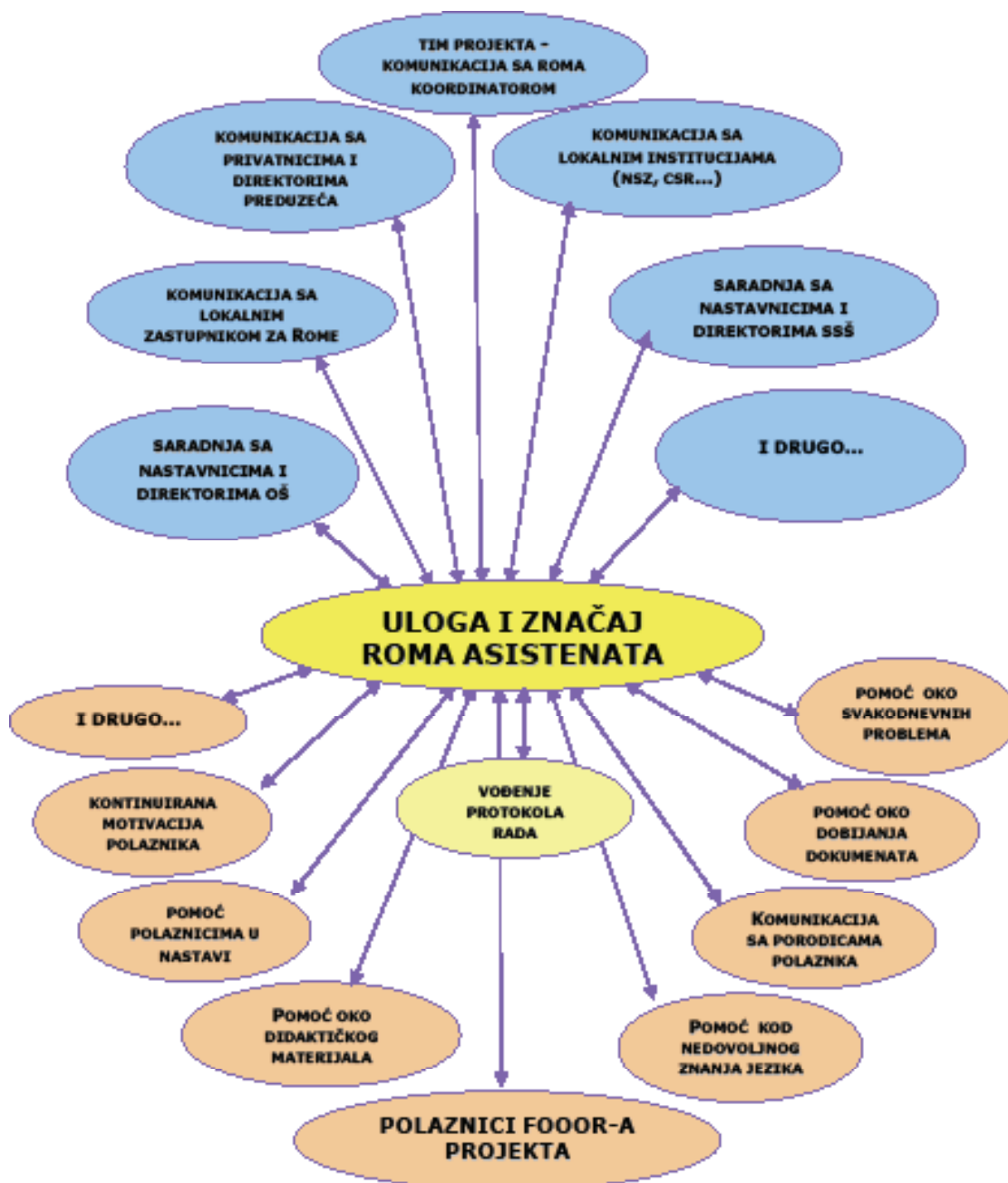
Roma asistenti su ostvarili dobru saradnju i sa direktorima škola što se pokazalo kao jedan od ključnih elemenata za uspeh programa. Direktori su pomagali Roma asistentima i polaznicima da dobiju »prevodnice« iz drugih škola; zajedno sa Roma asistentima su odlazili na teren da motivišu polaznike za pohađanje nastave, a njihovo zajedničko angažovanje oko odabira i organizacije obuka i pregovora sa filijalama NSZ je bilo od velikog značaja. Pored ovih aktivnosti, direktori su zajedno sa Roma asistentima pribavljali mesečne karte za prevoz polaznika, rešavali probleme vezane za pribavljanje dokumentacije, itd.

Tokom realizacije programskog ogleđa Roma asistenti su ostvarili kontakte sa predstavnicima svih službi koje su nadležne za rešavanje pojedinih problema polaznika. Uspostavljali su kontakt sa predstavnicima lokalne samouprave i predstavnicima službe za socijalni rad kako bi rešavali brojne probleme vezane za dokumentaciju i socijalni položaj polaznika. Razgovarali su sa predstavnicima NSZ kako bi se što adekvatnije realizovale praktične obuke. U gradovima u kojima postoji lokalni zastupnik za romska pitanja uspostavili su komunikaciju i na taj način su rešavani pojedini problemi koji su bili u nadležnosti zastupnika. U opštinama gde je to bilo potrebno Roma asistenti su razgovarali sa direktorima preduzeća u kojima su pojedini polaznici zaposleni da bi im ukazali na značaj dodatnog obrazovanja njihovih zaposlenih - kako bi im poslodavci omogućili slobodno vreme za pohađanje nastave i obuka. Roma asistenti uglavnom ističu da im je bila potrebna pomoć lokalne samouprave, centara za socijalni rad, nevladinih organizacija i drugih institucija (koji bi mogli da pruže materijalnu nadoknadu polaznicima, stipendije, pakete sa hranom, odećom budući se radi o socijalno ugroženoj grupi). Pomoć im je bila potrebna i oko pribavljanja dokumentacije i prijavljivanja polaznika NSZ - zbog nedostatka finansijskih sredstava za razne takse i ostale troškove. Naročito im je bila potrebna pomoć oko obezbeđivanja troškova prevoza za polaznike tokom obuka jer NSZ plaća te troškove tek na kraju meseca - na osnovu evidencije dolazaka na praktičnu nastavu. Najveći broj polaznika nije imao novca da plaća prevoz, pa su se Roma asistenti i direktori škola snalazili na razne načine.

U zaključku valja naglasiti da implementacija programskog ogleđa funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih Roma ne bi bila moguća bez Roma asistenata budući da je

njihova uloga podrazumevala: a) povremenu ili stalnu komunikaciju i saradnju sa širokom lepezom ključnih aktera na lokalnom nivou oko rešavanja tekućih problema Roma, ali istovremeno i b) pružanje višestruke podrške i pomoći polaznicima (Slika br. A2).

Vizuelni prikaz uloge i značaja Roma asistenata naglašava da je neophodno sistemski rešiti pitanje njihove uloge.

Slika A.15: Uloga i značaj Roma asistenata

FUNKCIONALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH

U okviru FOOOR-a projekta su bili uključeni sledeći Roma asistenti: Sejdo Komina (Beograd), Avni Aćifi (Bujanovac), Miroslav Alilović (Leskovac), Đin Ljiljana (Mol/Ada), Alija Saćipović (Niš), Ružica Jovanović (Obrenovac), Danijel Đorđević (Prokuplje), Milan Nikolić (Sombor), Miloš Marinković (Valjevo), Nebojša Silistarević (Vranje) i Nadežda Marinković (Zemun).

ANEKS BR. 14. REZULTATI OGLEDA FOOR⁷²

Rezultat br. 1: Razvijen i testiran i uanpređen program funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih

Nalazi početnog (baseline) istraživanja:	Rezultati FOOR-a projekta:
<ul style="list-style-type: none"> ◆ Nema socijalnog partnerstva u razvoju kurikuluma i uključivanju romskih učenika u obrazovanje. ◆ Kurikulum nije razvijen sa relevantnim partnerima. Romima nije posvećena posebna pažnja u osnovnom obrazovanju odraslih. ◆ Nema specijalizovanih programa treninga koji osnažuje Rome ili ostale deprivirane socijalne grupe da imaju aktivnu ulogu na tržištu rada. ◆ Postojeći kurikulum je u potpunosti baziran i orjentisan na školsko znanje. ◆ Ne postoji sistem (sertifikacije) sertifikata (zakon, institucije i procedure) za kratkoročne stručne obuke. ◆ Saradnja između MPS, NSZ i MRSPZ koja omogućava razvoj obrazovnih programa prema potrebama tržišta je minimalna. ◆ Istraživanja i analize pokazuju da je osipanje (drop-out) romske populacije iz škola veoma izraženo. ◆ Učešće Roma u daljem obrazovanju i aktivnim radnim merama je minimalno. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Razvijen koncept FOOR - prilagođen potrebama i mogućnostima odraslih, odgovara društvenim potrebama, oslanja se na međunarodna iskustva i preporuke međunarodnih organizacija. ◆ Razvijeni programi 15 obuka, modularno strukturisani i zasnovani na: <ul style="list-style-type: none"> ◆ potrebama tržišta rada za specifičnim znanjima i veštinama, ◆ zahtevima i standardima rada odnosno obavljanja posla, ◆ mogućnostima polaznika da usvoje definisane ishode programa, ◆ postojanje odgovarajuće institucije (provajdera) koji može da realizuje program obuke na datom regionu. ◆ Razvijen plan i program FOOR za VII i VIII razred: funkcionalan na nekoliko nivoa, odgovara ciljnoj grupi, standardima Ministarstva prosvete, potrebama okruženja. Nivoi funkcionalizacije: <ul style="list-style-type: none"> ◆ Povezivanje osnovnog obrazovanja i obuke, ◆ Inovirani su sadržaji postojećih nastavnih predmeta i funkcionalizovani, uobličeni kroz didaktičko-metodička uputstva, kako bi bili od posebnog značaja za unapređenje kvaliteta života Roma, tj. sadržaje, znanja i veštine koje su primenjive i korisne u svakodnevnom životu. ◆ Programi biologije, fizike i hemije su dodatno prilagođeni potrebama stručnih obuka unutar Funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih Roma. ◆ Uvedeni su novi nastavni predmeti i sadržaji (Odgovorno življenje, Preduzetništvo, Informatička pismenost). ◆ Koncept, plan i program i obuke razvijeni uz saradnju socijalnih partnera i partnera na projektu.

⁷² Postignuti rezultati su u ovom odeljku izloženi naspram nalaza početnog (baseline) istraživanja - kako bi se istovremeno videli i dalje aktuelni problemi, ali pre svega i ostvareni i rezultati, pomaci i uloženi napor.

Rezultat br. 2: Izgradnja kapaciteta za integraciju Roma u sistem FOOO

Nalazi početnog (baseline) istraživanja:	Rezultati FOOOR-a projekta:
<ul style="list-style-type: none"> ◆ Nastavnici, treneri i Roma koordinatori nisu u mogućnosti da koriste aktivne i nastavno orjentisane metode. ◆ Romska zajednica nema načina da aktivno učestvuje u nastojanjima da se poveća društvena integracija Roma. ◆ 60% škola nema adekvatne uslove (grejanje, toalete), 80% škola nema adekvatnu opremu i didaktička sredstva. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Razvijen i javno priznat plan i program FOOOR. ◆ Razvijeni priručnici i didaktički materijal za sve predmete iz kurikuluma FOOOR-a. ◆ Program FOOOR-a upisalo 275 polaznika, od čega je osnovno obrazovanje završilo 77%, a od 183 upisanih na stručne obuke završilo je 92%. Žene su činile oko 40% i u jednoj i u drugoj grupi. ◆ Razvijene i akreditovane obuke za nastavnike, pomoćne nastavnike i stručne saradnike. ◆ Obučeno 17 Romskih koordinatora/asistenata. ◆ Obučeno 165 nastavnika i stručnih saradnika iz 11 osnovnih škola – za implementaciju programa funkcionalnog osnovnog obrazovanja (uključujući i nove predmeta), za specifičnosti obrazovnog rada sa Romima i za metode obrazovanja odraslih, kao i 75 nastavnika iz 30 srednjih stručnih škola – za razvoj i realizaciju stručnih obuka. ◆ Opremljeno 11 lokalnih škola. ◆ Razvijena mreža socijalnih partnera i definisani mehanizmi saradnje koji omogućavaju socijalnu, radnu i građansku integraciju Roma, kroz institucije društva.

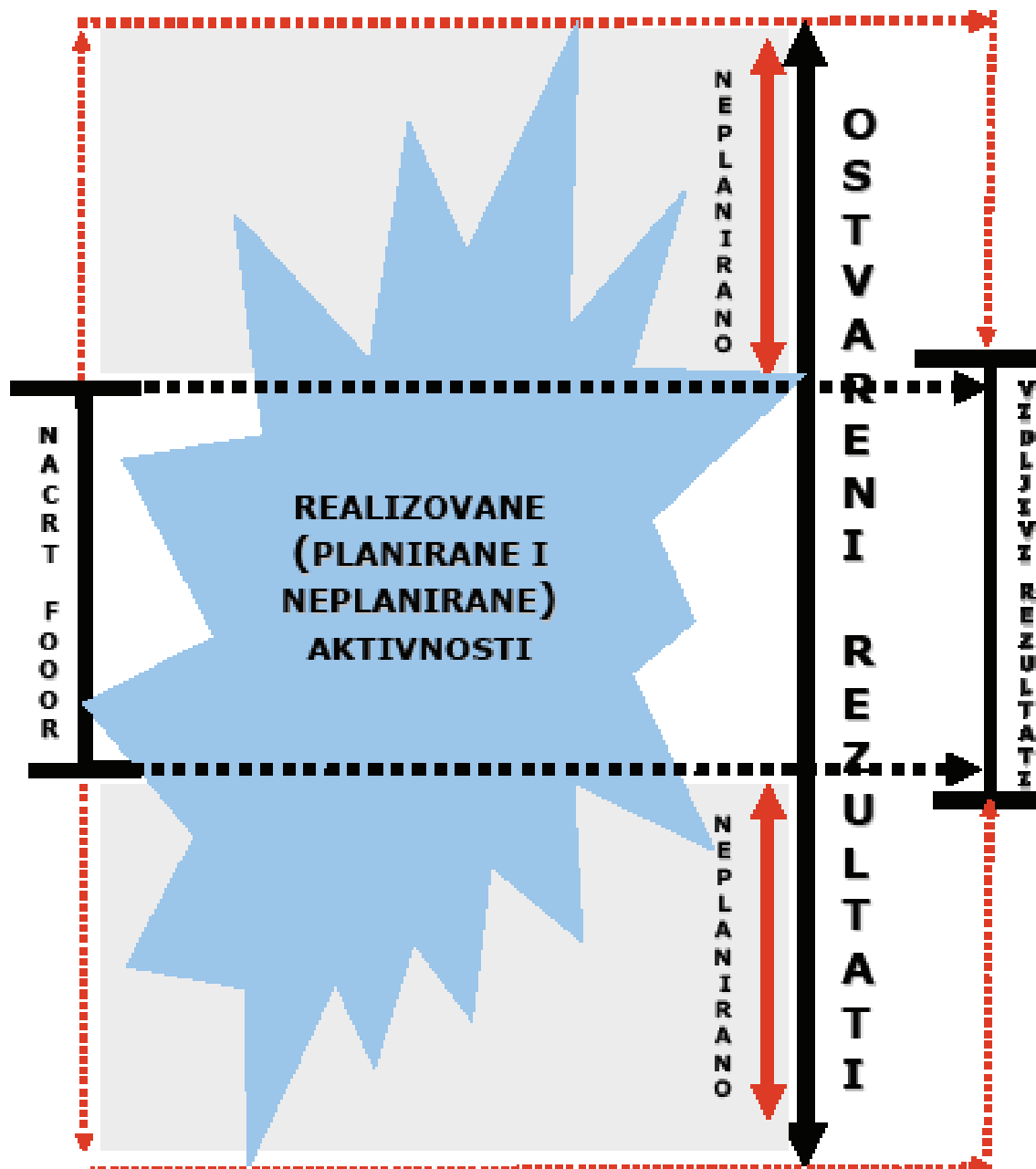
Rezultat br. 3: Implementiran program FOOOR-a

Nalazi početnog (baseline) istraživanja:	Rezultati FOOOR-a projekta:
<ul style="list-style-type: none"> ◆ Obrazovni nivo Roma je ispod prosečnog obrazovnog nivoa. ◆ Krajnje nizak procenat Roma se upisuje u srednje škole. ◆ Romi nemaju realne mogućnosti da ostvare aktivnu ulogu na tržištu rada i neophodne veštine za traženje i obavljanje posla. ◆ Romi su marginalizovana grupa u obrazovnom sistemu isto kao i na lokalnom nivou i u društvu u celini. ◆ U postojećim kurikulumima nema nijedna nastavna jedinca ili nastavni materijal koji je prilagođen specifičnim obrazovnim potrebama Roma. ◆ Među romskom populacijom obrazovanje se ne vidi i ne koristi kao instrument za socijalnu integraciju, zapošljavanje i unapređivanje kvaliteta života. Statistički podaci pokazuju da 80% Roma nema završeno obavezno osnovno obrazovanje. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Realizacija programa FOOOR-a: <ul style="list-style-type: none"> ◆ Organizacija fleksibilna, usklađena sa potrebama i mogućnostima Roma u pojedinim sredinama/školama, usklađena sa specifičnostima pojedinih škola/sredina; Primenjeni različiti modeli dinamike i kombinovanja osnovnog obrazovanja i obuka. ◆ Nastavni proces je sistemom kontinuiranog monitoringa i <i>back-stoppinga</i> stalno prilagođavan potrebama, mogućnostima i interesovanjima polaznika, što je iskazano niskim procentom drop-outa i visokim zadovoljstvom nastavom od strane polaznika. ◆ Zabeležen je visok stepen koordinacije i saradnje između različitih partnera u implementaciji i direktnih učesnika u nastavnom procesu. Svi učesnici iskazali su visok stepen zadovoljstva saradnjom, pozitivnu procenu FOOOR-a i spremnost na buduću saradnju. ◆ Osnovno obrazovanje završilo 212 polaznika, a stručne obuke završilo 168, od čega su 40% žene. ◆ U srednje stručne škole upisalo se 5 polaznika. ◆ Značajno je povećana zapošljivost polaznika, podizanjem ličnih građanskih i profesionalnih kompetencija, posebno kompetencija za aktivno traženje posla i preduzetništvo. ◆ Tokom realizacije projekta zaposlilo se 53 polaznika (31.7% od onih koji su završili obuke).

Rezultat br. 4: Osigurati jačanje i održivost sistema funkcionalnog osnovnog obrazovanja i diseminaciju rezultata projekta

Nalazi početnog (baseline) istraživanja:	Rezultati FOOR-a projekta:
<ul style="list-style-type: none"> ◆ Socijalni partneri nemaju načina da prate i mere efektivnost, efikasnost i inovativnost obrazovnog programa. ◆ Ne postoji adekvatan pravni okvir za osnovno obrazovanje odraslih i mehanizme za izdavanje sertifikata, akreditacija i uvođenje novih obrazovnih programa. ◆ Romi, posebno romske žene, su deprivirani i nemaju pristup osnovnom obrazovanju. Neke analize pokazuju da 70-90% romskih žena ne učestvuju u obrazovanju. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Razvijen finalni koncept FOOR kojim se uspostavljaju pretpostavke za novi, fleksibilan, otvoren sistem osnovnog obrazovanja odraslih. ◆ Uspostavljena je mreža partnerstva na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou, definisani mehanizmi saradnje, modeli finansiranja i dati predlozi zakonskih rešenja. ◆ Preko: predstavnika Roma u javnom sektoru, romskog nevladinog sektora i pozitivnog iskustva samih polaznika značajno je povećano interesovanje romske populacije za uključivanje u obrazovni sistem i prihvatanje funkcionalnog obrazovanja kao načina prodora na tržište rada. I među pripadnicima drugih marginalnih grupa postoji visoko interesovanje za uključivanje u program FOOR, izraženo kroz podatke škola o potencijalnim polaznicima i spremnost škola da nastave sa implementacijom programa. ◆ Romski nevladin sektor ipak nije dovoljno aktiviran, sem preko Roma koordinatora – nije pokazano interesovanje od strane romskih nevladinih organizacija, ali ni isplanirane aktivnosti za njegovo intenzivnije angažovanje. ◆ Projekta FOOR je praćen medijski, ali ne u dovoljnoj meri. Poseban problem je predstavljao nedostatak koordinacije i saradnje sa drugim projektima za podršku Romima. ◆ FOOR je pružio osnov za predlaganje IPA fondovima nacionalnog projekta Ministarstva prosvete »Razvoj mreže škola za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih – Druga šansa«

Reč je o ad hoc aktivnostima i akcijama koje su bile preduzete kako bi se rešila pitanja dokumentacije i tekućih problema pojedinačnih polaznika, s jedne, ali i pitanja međusobne saradnje socijalnih partnera na lokalnom i nacionalnom nivou i problemi nedovoljne efikasnosti pojedinih institucija, s druge strane. Povećavanjem broja aktivnosti rastao je i broj ostvarenih rezultata - količina ostvarenih rezultata je otud znatno veća od impliciranih. Jedan deo rezultata je preuzet iz dokumentacije ogleđa, a deo krajnjih ishoda ogleđa je evidentiran tokom finalne eksterne evaluacije. Cilj vizuelnog prikaza (slika br. A3) planiranih i ostvarenih rezultata je da istakne važnost dve karakteristike FOOR-a ogleđa: a) odnos između planiranog i ostvarenog što govori o neophodnosti da se projekat kreira na osnovu projekcije očekivanih rezultata i b) vidljivost postignutih rezultata na čemu je u narednom periodu neophodno znatno više raditi.

Slika A.16: Planirani i ostvoreni rezultati FOOR-a projekta

**ANEKS BR. 15.
UVERENJE O POLOŽENOM ISPITU ZA OBUKU
- PROGRAM FOOR**

Назив и седиште школе

Број решења о верификацији:

**УВЕРЕЊЕ
О ПОЛОЖЕНОМ ИСПИТУ ЗА ОБУКУ**

Назив програма обуке

**Објављено: Службени гласник – Просветни гласник, Година LV – Број 7, Београд, Јул
2006.**

Код обуке _____

Кандидат: _____
(име, очево име и презиме)

Рођен(а) _____ **године, у** _____,
(датум) **(град)**

(држава)

(датум и место)

МП

(директор)

ДОДАТАК УВЕРЕЊУ⁷⁸

(Име, средње слово и презиме)

МБГ _____, Евиденцијски број полазника _____

Назив обуке _____

Број часова обуке _____

Општи исходи програма обуке – стекена вештина: способност:

Кандидат је обучен за:

- X
- X
- X
- X
- X

Успех на завршном испиту:

Назив радног задатка	Процена на завршном испиту (добар – веома добар, изузетан)
1. Радни задатак	
2. Одбрана радног задатка	

Датум полагања завршног испита _____

Петоро чланова комисије на завршном испиту:

1. _____
2. _____
3. _____

(датум и место)

МП

(директор)

⁷⁸ Додатак уверењу налази се и у прилогу Уверена.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

374.72(497.11)
37.014.5(497.11)

Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih : programski/
prosvetni ogled kao aktivna mera / autori Snežana Medić...[i dr.]
; saradnik Zdenka Milivojević. - Beograd : Institut za pedagogiju i
andragogiju, 2009 (Beograd : Publish). - 125 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 400. - Glosary-osnovna pojmovna određenja: str. 89. -
Bibliografija: str. 85-87.

ISBN 978-86-82019-59-6

1. Medić, Snežana, 1950- [autor] 2. Popović Katarina, 1964- [autor]
3. Milanović Mirjana, 1961- [autor] 4. Despotović Miomir [autor]

a) Obrazovanje odraslih - Srbija b) Učenje - odrasli - Srbija
COBISS.SR-ID 168759308